41

metmenys

1981

kūryba ir analizė

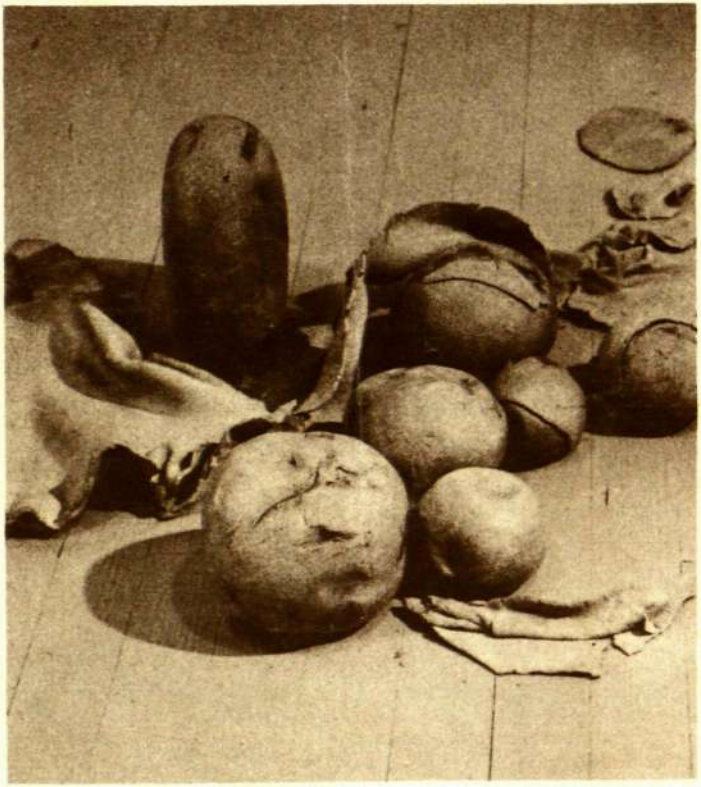

metmenys

Delija J. Valiukėnaitė, Dievas, mirtis ir egzilė Algimanto Mackaus poezijoje 5 * *Eduardas Cinzas*, Šventojo Petro šunynas *(Ištrauka)* 25 * *Algirdas Titus Antanaitis*, Algimantas Mackus (*Biografijos ir būdo bruožai motinos ir draugų prisiminimuose)* 47 * Algimantas Mackus apie save ir dar šį tą *(Laiškų ištraukos)* 75 * *Heinrich Heine*, Atta Trollis I, Vasaros nakties sapnas (vert. H. Radauskas) 98 * *Bronius Vaškelis*, Balio Sruogos „Milžino paunksmė" ir Vytauto Didžiojo komiteto konkursas 135 * *Jurgis Blekaitis, Živilė Bilaišytė*, Du apie Mackų 151 *

Mokslininkai ir disidentai, *Tomas Venclova, Kazys Almėnas, D. Aukštikalnis* 167 * Nenugalimoji Arkadija, Tomas Venclova 177 * Naujas žanras: autobiografija poezijos vertimais, *Violeta Kelertienė* 185 * Lietuviškoji knyga pasaulinėje istorijoje, *Barbora Vileišytė* 193 * Katalikų protesto sąjūdis, *Leonas Sabaliūnas* 195 *

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka

L... Vals...
R... publiki...
...bilotek...

Pu 24-5022

Dailės darbai: Nijolė Kudirka viršelyje ir 89-97; Henrieta Vepštienė 176; Vytautas O. Virkau 134, 150, 197.

MARIUI KATILIŠKIUI
ąžuolui
nukirstom
šaknim

DIEVAS, MIRTIS IR EGZILĖ ALGIMANTO MACKAUS POEZIJOJE

DELIJA J. VALIUKĖNAITĖ

Nors egzilė davė Mackui savitą, poetinį balsą, kuris atitinkamai atspindėjo ir tebeatspindi XX-tojo amžiaus luošumą — praradimą, vienišumą, neviltį — ji poetą nuo didesnių meninių pasiekimų ir sulaikė. Gal su laiku jis būtų iš jos paradoksiškai gaivalingų pančių išsilaisvinęs ir, apčiuopęs platesnius išgyvenimus, lyriniu balsu juos apdainavęs, bet tiek jo asmeninei tragedijai, tiek dideliam lietuvių egzilės kultūros nuostoliui, Mackus žuvo parašęs vos keletą pluoštų tobulų, meniškai brandžių eilėraščių. Mackaus poezijos nelaimė yra ta, kad su (vienintele) vaikystės-namų-krašto-tikėjimo praradimo tematika jo eilėraščiuose siejasi ir tam tikri įvaizdžiai. O kadangi tema kartojasi, tuo pačiu ir įvaizdžiai, dažnai kartojami, tampa vien emociniais refleksais — arba geriausiu atveju simboliais. Rezultate, su tam tikrom svarbiom išimtim, jo poezijai stinga to reikalingo „kietumo" („hardness", naudojant Ezra Pound terminą), būtent, griežto įvaizdinio tikslumo bei ryškumo ir konkretumo.

Kaip tik dėl šitų priežasčių Mackaus antrasis poezijos rinkinys, *Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai,* skiriasi nuo pirmojo, *Jo yra žemė*, mažiau nei pats Mackus įsivaizdavo, nors metaforų atžvilgiu rinkiniai yra skirtingi: pirmajam rinkiny metaforos tradiciškai romantiškos, o

antrajame „moderniškai" hermetiškos. Tačiau tikrasis skirtumas kokybės atžvilgiu jaučiasi tik trečiajame (t.y., paskutiniajame) rinkiny, *Chapel B.* Tik jame dingsta ta vadinamoji „ornamentacija", kurios Mackus vien nominaliai atsisakė antrajame rinkiny, pakeisdamas vien metaforiškumą. O vis dėlto liko „ornamentinis" kartojimas, „ornamentinis" liaudiškumas ir trafaretiškas įvaizdžių vartojimas.

Mackaus intencija atmesti tą romantišką netikslumą ir „dailųjį" žodį sutapo su tarptautiniu poetiniu judėjimu, kuris, pavyzdžiui, Amerikoje ir Anglijoje reiškė reakciją prieš tokių XIX-to amžiaus romantinių poetų, kaip Wordsworth ir Coleridge, gražbylystę. Be abejo, ir Mackus siekė panašaus lūžio nuo tuometinės Lietuvos literatūrinės tradicijos. Bet Mackaus „neornamentuota" kalba antrajame rinkiny visvien prisilenkia su tos pačios epochos Europos ir Amerikos „moderniąja" poezija. Galima sakyti, kad Mackus atsidūrė tarptautinėje poezijos arenoje, bet dar ne pačiam tos arenos centre. Visa tai, ką vadiname moderniąja poezija turi du aiškius, nors ir viena prasme priešingus, polinkius: pirma, Prancūzijoje XX-jo amžiaus pradžioje įvyko linijinės bei sintaksinės prasmės suskaldymas ir jos pakeitimas įvaizdžių tirštumu, tuo siekiant išgauti nebe protu apčiuopiamą prasmę, bet (įvaizdžių dėka) intuityviai suvokiamą. Pavyzdžiui, ir Mackaus eilėraščiuose pasitaiko panašus įvaizdžių rezginys:

> Suvaikėjęs Poseidonas
> sveria jūros lašus
> užtroškusiem vaikam,
> nešantiem savo kūnus
> vogčia į kapus.
>
> (iš „Hermetiškoji daina su refrenu," *Neornamentuotos kalbos generacija*)

Logiškos prasmės šiame žodžių deriny nėra, bet jeigu skaitytojas jautrus tų įvaizdžių emocinei potekstei, jis intuityviai suvoks, kad kalbama apie žmogaus beribį troškulį,

kurio dievai ne tik neužjaučia, bet ir pajuokia, sverdami jūros lašus užtroškusiems. Šį poezijos polinkį Apollinaire praminė „surrealizmu", kurį sekė Europos modernioji poezija; nenuostabu, kad ir Mackaus poezija yra jam artima, bet ne pilnai pasiekusi tą lygį dėl įvaizdžių (tai yra, šviežių įvaizdžių) stokos.

Antrasis moderniosios poezijos polinkis, kuris nors ir turi pasekėjų Europoje, yra dvasiškai artimesnis Amerikos poezijai, išsivysčiusiai kaip tik paties Mackaus gyventam laikotarpyje, būtent, 50-to dešimtmečio vidury; šis polinkis žinomas poezijoje „Beat" generacijos vardu. Šie „Beat" poetai, prieštaraudami tam visam moderniosios poezijos hermetiškumui, kuris išjungė poeziją (pvz., T. S. Eliot ir W. H. Auden) iš populiaraus meno ir paliko ją akademinių kritikų nuožiūrai, stengėsi rašyti poeziją neva kasdieniškai, paprastai, visiems prieinamai. Šios poezijos kalba, bent išorėj, tapo lyg greitomis ir nerūpestingai sumesta, nesuvaržyta. Tokių poetų, kaip ir A. Ginsberg, L. Ferlinghetti, G. Corso, temos siejosi su jų kasdieniniais išgyvenimais, ir, matuojant ankstyvesniais standartais, su „nepoetinėm" temom:

When she introduces me to her parents
back straightened, hair finally combed, strangled by a tie,
should I sit knees together on their 3rd degree sofa
and not ask Where's the bathroom?
How else to feel other than I am,
often thinking Flash Gordon soap —
O how terrible it must be for a young man
seated before a family and the family thinking
We never saw him before! He wants our Mary Lou!
After tea and homemade cookies they ask What do you do for a living?

(G. Corso, iš „Marriage")

Įsidėmėtina, kad šitoks konkretumas išliko būdingas Amerikos poezijai. Su tuo konkretumu siejasi ir jos temų bei

poetinių rėmų ir aplinkos diapazonas. Žodžiu, viskas poetiška ir visko gali rasti Amerikos poezijoj. Rasi čia ir apie Dievą, ir apie sergančią tetą, nemažiau apie mirštančius azijatus, kaip ir apie priemiesčius, alkoholį, nemigą ir žolės pjovimo mašinos sutraiškintą varlę. Aišku, nevisi tie eilėraščiai vienodai įdomūs ir vienodai vykę; daugelis, naudojant konkretumą kaip vienintelį eilėraščio tikslą, yra dvasiškai lėkšti. Tačiau svarbu tai, kad su „demokratiška" iniciatyva, šio krašto rašytojai išlaisvino — galbūt nesugrąžinamai — poeziją iš viso to „poetinio" patoso, miglotų, neapibrėžtų jausmų. Kitaip sakant, visi žino, kad poetai „kenčia", „ilgisi", „pergyvena", bet anksčiau nevisada buvo aišku, ką ir kodėl.

Tuo tarpu Mackaus poezijoje to, ką randame bent Amerikos moderniojoje poezijoje, nėra. Ypatingai pirmuosiuose rinkiniuose (su keliom išimtim) trūksta didesnio dėmesio moderniosios poezijos pačiai būdingiausiai ypatybei — įvaizdžiui. Moderniosios poezijos prielaida yra tokia: žmonės mažiau komunikuoja abstraktumais, negu įvaizdžiais (juk pačios kalbos pradžia buvo vaizdinė, ne abstrakti). Todėl moderni poezija stengiasi skaitytojo vaizduotę „surakinti" įvaizdžiais, priversti prieš akis matyti vien fizinius, konkrečius daiktus, kad skaitytojas nenuslystų į abstraktų mąstymą. Todėl modernus poetas privalo rinktis kaskart šviežius epitetus ir šviežias metaforas, ir ne dėl to, kad šviežias įvaizdis savaime geresnis už naudotą, ir ne dėl to, kad naudotieji nusibosta, bet todėl, kad pavartoti senieji jau nebepajėgia iššaukti tos jutiminės tikrovės; ir originaliai konkretus įvaizdis tampa abstrakčia figūrėle. Panašiai atsitinka su visais metaforiškos kilmės žodžiais, kurie jau yra perėję į kasdieninę kalbą. (Pavyzdžiui, žodis „dangoraižis". Vartodami šį žodį jau nebematome dangaus ir debesų raižymo, bet vien tik pastato aukštį.)

Tiek pirmajame rinkinyje, *(Jo yra žemė)*, tiek antrajam, (*Neornamentuotos kalbos generacija*) problemos panašios.

Jo yra žemėje pavasario, lietaus, paukščių, žolės, žvaigždžių, kraujo ir sniego įvaizdžius, Mackus naudoja miglotai melancholijai perduoti. Dažnai jaučiamas ir minėtų įvaizdžių sugretinimas. Ypatingai, atrodo, Mackaus jausmus sužadindavo vandens ir vakarinės šviesos (ar čia būtų žvaigždžių, ar mėnulio, ar miesto žiburių sugretinimas: *„žvaigždės upės* vėsumoj" (p. 13);* „srovės *vandens* su miesto *žiburiais*" (p. 14); *„lietui lyjant* / ir. . .*žvaigždžių* viršūnėm liepsnojant")p. 43); „akmenys *mėnesienoje* skambėjo *vandeniu*" (p. 52); „Ant namo sienos suposi *mėnuo,* / o *vandenynuose* plaukiojo mažytės žuvys" (p. 80); „Leisk jiems išgerti visą savo *vandenį*/ . . . , į kelionės krepšį / įsidėt *mėnulio*" (p. 83), ir t.t. Deja, šitoks įvaizdžių kartojimas jo eilėraščių kontūrus tiek nublukina, kad jie visi susilieja į vieną, neišlikdami atminty. Net ir toks lyriškai žavingas eilėraštis, kaip „Keista mirtis"** daug praranda rinkinio visumoj, kadangi „pavasaris", „naktis" ir „lietus" tampa standartiniais įvaizdžiais. O pati mirties tema (kuri čia išreiškia skaudžią mirties ironiją pavasario aplinkoj) nėra pilnai išvystyta; toks išvystymas atsiras tik *Chapel B.*

Mackus rašo daug apie Dievą, kuris jau iki pat paskutinio eilėraščio „Ir mirtis nebus nugalėta" egzistuoja itin nesikeičiančiam pavidale. Keičiasi vien tik Mackaus aštrėjantis

---

* Pabraukimai mano.

** *Tik vieną naktį aš gėrėjausi pavasariu*
ir tąją naktį žemėn suklupau,
o buvo sužaliavę rasos
už viską tam pavasary žaliau.

Aš suklupau, ir niekas nepakėlė,
ir nepažadino manęs lietus,
tik žolės, prie manęs priėję,
nustebo, kad žmogus

pavasary numirt galėjo
kai lijo kvepiantis lietus.

įsitikinimas, kad tokio Kristaus, Dievo Avinėlio, susieto su tokiom vaikystės tikrovėm, kaip tėvų namai ir gimtasis kraštas, nėra. Sekantis eilėraštis išreiškia proziškai aiškiai ne tik Mackaus skepticizmą ir to skepticizmo pasekmes jo dvasinei nuotaikai, bet ir visų trijų rinkinių įsitikinimą Dievo atžvilgiu:

Aš pradedu tikėti, kad tavęs nėra,
senasai apaštale.

Jeigu jau niekada negrįši žemėn —
mes neturėsime vaikystės,
ir visos mūs svajonės bus nevaisingos.

Nori atimti vaikystę, džiaugsme mano?
Nori naktį užpilti ant mūsų sapnų,
senasai liūdesio apaštale?

Mes esame negyvas pasaulis,
kuris turėjo apsaugoti daiktus.
Mes esame miręs sodas,
kuriame auga negyvi vaismedžiai.

Ant mūsų krinta negyvas lietus
ir mūsų kūnus pasiekęs pavirsta ledais,
kad tu, senasai apaštale,
paliktum mūsų liūdesio tarnas,
o mums: kad užtektų tik poros ašarų
išeinant anapusėn žemėn.

(„Džiaugsmas, senasis liūdesio apaštalas")

Mackui ne Dievas, bet Kristus dingo kartu su pranykusia vaikyste. Nenuostabu, kad Mackus savo paskutiniajame rinkiny yra kaip tas vaikas, kuris tėvo apleistas ir meilės negavęs, atsisako priimti iš savo tėvo net ir dovanų:

inirtęs Dievas ritualo vidury
atšaukia masei numestą išganymą.

Apvalų kaip vanduo ir sūrų kaip druska
mirties sezoną grąžinu į Dievą.
Neimsiu kasdienybės konkretumo,
neimsiu vynuogės išnokusio ovalo.

(p. 23)

Iki pat galo Mackaus poezija niekada nėra nei bedieviška, nei netikinti, nors jis ir mini „Nedievą". Sprendžiant iš visos poezijos, Mackaus pažiūra į Dievą yra pagoniška; jis tiki į kažką aukštesnio už žmogų, bet nebūtinai jam draugišką. Mackaus pasaulis yra tragiškas, literatūrine to žodžio prasme — Dievo sutvarkytas, bet žmogui nepalankus.

Dabar kiek apie besivystantį Mackaus stilių jo pirmajame rinkiny. Nenuostabu, kad daugelis eilėraščių yra maldos pavidalo ir kad Mackaus ankstyvoje poezijoje plačiai įsišaknijęs liturginiai motyvai — išmalda, litanija, tikėjimo išpažinimas, nuodėmė, išpažintis, rekviem — nes tie patys polinkiai, kurie priveda žmogų prie maldos, veda Mackų prie poezijos. Tik tiek, kad pirmajam rinkiny ta metamorfozė, kuri perdirba maldą į eilėraštį, neįvyksta.

Tiesą pasakius, neįvyksta ji net ir antrajame, kuriame vyrauja tos pačios temos, tie patys liturginiai motyvai, nors jie dabar perteikti kitokiais įvaizdžiais, tirštesne žodžių mase, painesne sintakse. Be to, įvesti liaudiškų dainų motyvai, kurie atliepia Mackaus gimtojo krašto ilgesį. Taip jis ir sujungia ne tik turiniu, bet ir forma, tas dvi temas, ant kurių ašies jo visa poezija sukasi: mirtis ir egzilė; arba, kitais žodžiais, Mackus liko lyg ir įspraustas tarp „stiklinio angelo" ir „kliedinčios vaikystės" — dvasinis ir žemiškas tremtinys. Ne be reikalo jis, pavyzdžiui, „Užsklandoje", religinės tikrovės ir vaikystės praradimą išreiškia vienu, abi temas gaubiančiu įvaizdžiu, būtent, „dievukais", kurie figūruoja šiame eilėraštyje ne tik kaip žaislai, bet ir krikščioniško tikėjimo simboliai:

> Ateina vakaras,
> ateina saulės išblėsimo laikas.
> Surinkit dievukus, vaikai, —
> žaidimas baigtas.

O avinėlis, kuris yra Kristaus simbolis, eilėraščio tėkmėje tampa vien žemišku reiškiniu:

Minkštavilnių avinėlių kūnai, —
tegul jie klaupiasi skabyt žolės
į vėstantį, suartą žemės delną,
kur *būta* Žodžio.*

Tad kokia skaudi ironija, kai Mackus šaukiasi Dievo vaikystėj įprastais maldos žodžiais, kuriais jis jau nebetiki:

Dievo avinėli,
tu naikini pasaulio nuodėmes,
sunaikink paskutinę mūsų nuodėmę —
sunaikink šauksmą grįžt!

Eilėraštį užbaigia Mackus besišaukdamas „apskritimų". Šis suabstraktėjęs įvaizdis šiame bei paskutiniame rinkiny yra bene vienintelis emocinis įvaizdis, kuris turi pozityvią prasmę; Mackaus poezijoj „apskriti" būna „agrastų ovalai" (p. 11, 34), „žaislų apvalumai" (p. 11), „raudonas sviedinukas" (p. 22), „sapnas apvalus" (p. 52), ir „apvalėjantis mėnulis" (p. 44) — žodžiu, vaikystės žaislai, gamtos grožis, viltis, pažadas, prisikėlimas — visa tai, ką subrendimas, egzilė ir galų gale mirtis atima. Tuo vienu įvaizdžiu Mackus tampa ironišku simbolistu, ar bent egzistencialistu, kuriam visi „apskritimai" pažada transcendentiškas tikroves — net ir apelsinas —

čiulpi apelsiną, išbrinkusį saulėj,
nes toks galėjo būt
ir tavo žemės skonis —

(iš „Variacijos ironiško sapno tema")

bet tų pažadų nei kūniški, nei dvasiški išgyvenimai neišpildo:

Angelo plaukus gloščius ranka
visais įsakymais ir sakramentais
atgal sugrąžina
tavo kliedintį kūną į erdvę,
kad tobulai iškentėtum, augintini,
apelsino ironiją.

* Pabraukimas mano.

Tokių įvaizdžių, kuriuos Mackus beveik kiekviename eilėrašty *Neornamentuotos kalbos generacijoje* vartoja simboliškai, yra ribotas skaičius: angelas, Teresėlė, agrastai, vaikystė, kapai, sniegas, stiklas ir kūnas. Jie kaip tik visi randami eilėraštyje, „Pokalbis su mirusiais vaikais", kuriame glūdi *Neornamentuotos kalbos generacijos* esmė. Angelas, Teresėlė, agrastai ir vaikystė yra penas, kurio ilgisi ne tik dvasia, bet ir kūnas:

Vitražo angelas pas ją rytais
.....
atbėga su agrastų
obuolių ar kriaušių pintine . . .

Tačiau eilėrašty to džiaugsmo nėra; vietoj džiaugsmo siaučia smurtas: dangus „supainiotas", angelas „rėkia", ir laiko tėkmėje nekaltumas prapuola —

Teresė atsigulusi kapuos
išaugo jau į didelę mergaitę
Siauruos mergaitės drabužėliuose
tik tėvo rankų paliestos
perdaug krūtinės . . .,

lytis tampa samdiniu —

išaižytos stiklinės moterys dalina kūnus
šviesiaplaukių, tamsiaodžių dukterų;

ir „dievai plonai pavydūs ir pikti". Teresėlės temą Mackus tęsia ir kituose eilėraščiuose, vienur pridėdamas liaudies dainų motyvą (su šiek tiek liturginėm užuominom):

pulki, mergele,
pulki, jaunoji,
į gilų vandenėlį,
kur lelija siūbuoja,
kur akmenėliai žydi,
kur debesėliai lyja.

(iš „Hermetiškoji daina su refrenu")

Kitur priduria aiškiai religinius motyvus:

Kai pavargęs nuo prisikėlimo,
Kristau, ieškosi poilsio,
aš būsiu patogus karstas:

(iš „Hermetiškoji daina")

Bendra priežastis tų motyvų naudojimui, kaip jau minėta, yra Mackaus namų ilgesys ir religiniai svyravimai; bet dalykiškesni santykiai tarp temos ir liturginių bei liaudiškų motyvų šiuose eilėrašiuose nesileidžia išvedžiojami. Tačiau dvi išimtys yra: „Baladė apie gerąjį John'ą" ir „Jurekas". Abu eilėraščiai yra baladės žanro, kurio konkrečiuose, su personažu surištuose rėmuose, tiek liturginiai, tiek liaudiški motyvai įgyja naują paskirtį bei prasmę.

Abi temos siejasi su tremtim, kuri pasireiškia daugybe formų. Tremties augintiniai yra visi tie, kuriuos likimas atstumia nuo visų sielą tenkinančių vertybių — būtent, nuo Dievo, namų, tėvų žemės, draugų bei ramaus gyvenimo ir savigarbos. Todėl „Tą vidurnakčio valandą" rasinės neapykantos nužudytas, Afrikos „John'as tapo augintiniu". (Panašiai ir Jurekas, Vilniaus holocaust'o sąmyšy.) Bet skaudžiausia, kad John'ą išstumia į augintinius paties Dievo ranka, „išaugusi kaktusu". Todėl John'as apšaukia Dievą nusikaltusiu prieš žmoniją:

tai Tu
numetei mano bronzinį kūną

ir kitur

Lorde, tai Tu
išdavei Judą ir bizūnais nuplakei
protėvio sielą . . .

Neleidžia Mackus Dievui, iš kurio tiek daug žmonijos laukta ir tiek mažai gauta, išsisukti nuo atsakomybės už „augintinių" kančias. Net ir logiką atmetęs, bet su emociniu tikslumu, John'as apkaltina Dievą už tai, kad Jis žmogui to išsvajoto, pažadėto prisikėlimo nesuteikė:

tai Tu
tvirtai užkalei karstą;

o Kristus, bailumo pagautas, „pabūg[o] kapo akmens" ir mirties nenugalėjo. Tad dvigubai apgautas, John'as nebepajėgia sudėti vilčių į Dievą ir Jo išsižada, už ką jis suverčia kaltę pačiam Dievui:

— Lorde, o Lorde, tai Tu
prisišaukei savo likimą:
.....
. . . tai Tu
prisišaukei Judą.

Kaip jau minėta, mažojo Jureko tragedija panaši į John'o; ir eilėraštis tom pačiom priemonėm vystomas — baladiniu ar bendrai folkloriniu kartojimu, kuris nors ir nesuteikia nei vienam, nei kitam eilėraščiui to pageidautino muzikalumo, bet šeštoje eilėraščio dalyje jis bene pirmą kartą Mackaus pirmuose rinkiniuose tampa organiškai reikalinga dalimi: ritmišku pakartojimu Mackus pagauna to momento įtampą, kai „Į kiemą ateina vyrai pikti"; kai poetas, imituodamas chorą graikų tragedijose, skatina Jureką bėgti; kai tempui greitėjant, medžiotojai artinasi grobio, ir Jureką apima siaubas, ir nelieka jam kur slėptis, ir nėra ko šauktis, ir kraujas liejasi kieme:

Į kiemą ateina vyrai pikti.
— Jurekai, jok! Jurekai, jok!

Žvengia medinis žirgas kieme,
kanopomis kerta cementą.

— Kaipgi aš josiu, kaipgi aš josiu —
mano žirgas medinis!

— Ir medis gyveno, ir medis šaukė,
ir medis bėgo pagalbos!

Žvengia medinis žirgas kieme,
kanopomis kerta cementą.

— Kaipgi aš rėksiu, kaipgi aš šauksiu —
mano kalbą iškirto kirviais!

Į kiemą suėjo vyrai pikti.
— Jurekai, bėk! Jurekai, bėk!

Krito medinis žirgas kieme,
pasviro į kraujo pusę.

Kartu su John'u ir pačiu Mackum, Jurekas tampa „auk[a] istorijos išmaldai", kurią „Kantor[iai] Vilniaus sinagojoje,/ /motinos balsu/ raud[a]", o poetas uždengia „rudąsias Jureko akis".

Eilėraštis toliau išsiskiria tuo, kad vien „Jureke" Mackus panaudoja poetinės kalbos transcendentines galimybes. Bendrai Mackaus poezija yra persmelkta nevilties; Mackus neleidžia jokiam užburiančiam lyrizmui skaitytojo guosti. Kadangi tikrovė karti, tai Mackus pasirinko karčiais garsais apie ją ir kalbėti — visur, išskyrus eilėraštyje „Jurekas". Ko nepajėgė nei istorija, nei Jureko motina — nei sušvelninti, nei įamžinti Jureko likimo — įvykdė Mackus, atleidęs sustingusias savo lyrinio balso stygas; tad jis įkėlė Jureko

naivų kūną
į sidabrinį lietų,
į pušyno vėją:
tegul kartu su medžiais ir lietum,
kartu su sidabru ir žalia
ošia neapykantos neatpažinusi širdis.

Jo poetinės karjeros gale likimas suteikė Mackui tai, ko jo ankstyvesnei poezijai stigo: formos ir konkretumo. Draugo ir bendralaikio Antano Škėmos mirtis (nebe jaunuoliškoj fantazijoj įsivaizduota, bet brutaliai reali) įnešė Mackaus poezijon žodinį autoritetą, organiškai pateisinamą pakartojimą, poetiškai įtemptą sintaksę ir lyrinį balsą, kuris jau nebe išimtimis „dainuoja sausrą . . . lelijų, ledo ir lietaus kalba" (p. 12). Tuo tarpu tematinių pasikeitimų tarp pirmų dviejų rinkinių ir paskutiniojo nėra. Liko Mackus beviltiškai negatyvus akivaizdoje tos pačios slegiančios tikrovės — kurios sąskaitoje vėl įrašyta tremtis ir vienišumas —

Mes kalbame nykstančiais žodžiais
merdinčios mūsų kalbos.
Pilas vanduo į laivus —
jais išplaukė mūsų šeima.
Tuščioj, išardytoj krantinėj
niekas nelaukia sugrįžtant (p. 39).

Net ir įvaizdžiai primena ankstyvesniuosius, kuriuos Mackus mėgo: ledas, stiklas, šiaurės mėnesiena, ovalai, kūnai, žemė ir žemynai, saulė, kapai ir negrįžtantys tėvai. Be to, Mackus perdirbo John'ą ir Jureką į daugialypę Mariją.* Jos simboliškam asmeny Mackus surado savo temai tinkamą augintinę — šįkart *Chapel B* rinkinyje. Ar ji būtų bendrai moteris, ar Afrikos negrė, ar Kristaus motina, Marija yra viena ir ta pati: ji gimdo, kenčia, savo pagimdytus sūnus ir dukras laidoja, kitų maldų klausosi, jiems tarpininkauja, visokias malones — laisva valia ar prievarta — suteikia. Todėl Mackus litanijos forma visas „Marijas" suvienija į neišskiriamą, daugialypę būtybę, jungdamas Marijos vardu

---

* Visi „Marijos" eilėraščiai, kurie yra *Chapel B,* — tai pasekmė to paties įkvėpimo, kuris sukūrė „John'ą" ir „Jureką". Tas aiškėja lyginant sekančias ištraukas, kuriose kartojasi ne tik tos pačios temos — netekimas, smurtas, kančia, verksmas ir mirtis — bet ir tie patys įvaizdžiai ar bent įvaizdžių sritys (pabraukimai mano):

Chapel B	*Baladė apie Gerąjį John'ą*
Bronzinio pieno pilna žemėta Marijos krūtinė	John'o *bronzinis* kūnas John'as Dievui pasiūlė *skalpą*
Marija mirčiai pasikloji aštriais *bizūnais užplakta*	*Jurekas*
ir dvasios langan nesibeldė, prašydamos *rūbo ir maisto*	kodėl tau pardavė karstą, o man, Jurekai, pardavė *duonos*
Marija daugiau nemiegojo *šeimos amuletą* įvėrus į *prakirstą kaklą*	Grįžai su *Dovydo namų žvaigžde* ir atsinešei *karstą.*
Tėvas balsu išraudos palikimą, paliktą *Vilniaus bažnyčioj*	Kantoriau *Vilniaus sinagogoj,* *motinos balsu* *raudoki* Jureko *likimą*

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka

visas pasaulio moteris, praeity ir dabarty, juodąsias ir baltąsias, realias ir mitines, pasaulietiškas ir liturgines, egzistuojančias tiek fizinėse paskirtyse, tiek dvasinėse:

Marija lyčiai sutvertoji
Marija kilus iš tiesos
Marija negre
kruvinoji
puta išplaukia ant bangos

Marijai kūno plotas
sučaižytas liemuo
Marijai vardas duotas
Marijai gims vanduo

Marija mirčiai pasikloji
aštriais bizūnais užplakta
Marija Afrikos pilnoji
Marija džiaugsmui išduota

Marija sveiko oro
Marija duok lietaus
Marija kūną kloja
Marija iš Sūnaus

Marijos sudėtinga asmenybė ne tik suvienyja ir suintensyvina viso rinkinio eilėraščius ir pašalina ankstyvesnę melancholiją, bet išriša mįslę — kodėl Mackaus eilėraščiuose vienas iš pagrindinių įvaizdžių yra kūnas (kartais pavadintas liemuo arba „torso"). Atsakymas derinasi su Mackaus tematika: gyvenime viso absurdo ir siaubo šaltinis yra kūnas: moters kūnas gimdo virš kapo duobės (kaip Jureko motina, „gimdo Marija į mirtį;); žmogiškam kūnui tenka neapsakomos kančios: per amžius jį „čaižo", „plaka" ir „traiško". Bet kita vertus, be kūno nėra „lyties prisikėlimo akto". O kadangi Dievas atšaukė pomirtinį išganymą, gal Jis tik tokį žmogui tepaliko. Mackaus eilėraščiuose kūnas yra žmogaus pragaras ir išganymas, jo gyvybės priemonė, sąlyga ir kaina. Ir nors „Turėjau gimti, torso, iš lietaus ir jūros,/ turėjai būt sidabras, gipsas ir vanduo", t.y. gležnas ir gražus, ir

neišnaikinamai amžinas, Mackaus eilėraščiai liudija, kad taip nėra.

Kaip niekur kitur Mackui pavyksta suderinti formą su turiniu „Mirtiškojoj". Šiame eilėrašty yra dvejopi pakartojimai: Marijos vardas kartojasi 23 kartus per 53 eilutes, ir lyg ir atsitiktinai kartojamos ištisos eilės (arba eilių fragmentai). To išdavoje, eilėraščio prasmė susikaupia keliuose sluoksniuose; kadangi visą eilėraštį galima perskaityti ir suprasti išleidus žodį „Marija", pirmas įspūdis yra, kad Marijos vardas — vien tik refrenas, panašiai kaip ir litanijoje, pavyzdžiui, nuo visa pikta, gelbėk mus Viešpatie! Nuo staigios ir netikėtos mirties, gelbėk mus Viešpatie! Nuo maro, bado ir karo, gelbėk mus Viešpatie! . . . ir panašiai. Kitaip sakant, pirmajam eilėraščio trečdaly, Mackus, sakytum, rašo litaniją, tik kitais žodžiais:

Ten vaikšto mirtis
Ji renkasi vyrus!* Marija!

šaukiasi gaisro kaimynai
Įsako tylėt ir ištarti įsako Marija!

Kai baigėsi karas! Marija!

Be to, Mackus toje pirmoje dalyje išrikiuoja visus pagrindinius įvaizdžius ir motyvus, kuriuos antroje ir trečioje eilėraščio daly jis kartos: kasyklos, mirtis, negrįžtantis tėvas, pilka atvirutė iš Lomžos ir atsisveikinimas. Antrojoje dalyje Mackus pradeda kartoti šiuos motyvus, vinjetes bei frazių fragmentus, ir tam pasikartojančiam kontekste Marija prašosi skaitoma jau ne vien kaip eilėraščio refrenas, bet kaip sakinio veiksnys:

Kasyklose kasa anglis Ir užkasa
plaukus Marija

* * *

---

* Šauktukai mano.

Kaip Nemunas plaukia dainuoja per naktį
Marija

* * *

laukia pilkoj atvirutėj
labąnakt iš Vilniaus Marija

Kitaip sakant, nuo mirties ir karo audros pirmajam eilėraščio trečdaly šauktasi Marijos užtarimo; tačiau antroji eilėraščio dalis rodo, kad pagalbos nėra šioj dvasinėj dykumoj, kuri primena tas pačias laukimo, merdėjimo, nuobodulio temas Elioto *Bevaisėje žemėje* — "

Ir skaito vidurnakčiais laiškus
iš gimtojo krašto Marija
Į vėstančio vakaro lietų
ji dairos išlyjančio veido
.....
Kaip Nemunas plaukia dainuoja per naktį Marija
Seno apsiausto sagas
kelionei siuva Marija
Ir laukia pavargusių žingsnių
į laiptus duris atsivėrus
ir laukia pilkoj atvirutėj
labąnakt iš Vilniaus Marija . . .

O trečioje dalyje paskutiniojo pasikartojimo serijoje Marijos (ir kai kurių kitų veikėjų) vietoje atsiranda kita veikėja — mirtis — kasdieniška, paprasta ir atpažįstama:*

Ten stovi mirtis
Ji geria ir geria degtinę Nuo saulės akis prisidengus
ji moteris renkas . . .
Pilkoj atvirutėj iš Lomžos
ji siunčia labąnakt. . .
Paliepia sukasti dantis
rėkti įsako . . .

Žodžiu, „Mirtiškoji" kalba apie mirtingumą ir mirtį. Nesiskubindama ji „vaikšto" ir „renkasi", ir laukia laiko

* Pabraukimai mano.

tėkmės; vieną dieną tėvas negrįžta; štai ir tarnaitė išteka; karas baigiasi; kaskart „Retėjantis vyrų būrys . . . traukia į smuklę"; o paskui ir „Ten stovi mirtis . . . ir geria degtinę". Mackus, mirčiai artėjant, pagreitina tempą, suskaldo ir, kaip pati mirtis, nukanda sakinius, jų neužbaigdamas:

pilkoj atvirutėj Marija
Šmaikštūs bizūnai rašai
gyvatėmis čaižo Marija . . .
iš Lomžos
labąnakt dainuoja

bet nebe Marija, o mirtis; Marija vėl pavirto refrenu, kaip pradžioje.

Gaila, kad kaip tik šis eilėraštis, „Raudiškoji" — kuris arčiausiai siejasi ne tik bendrai su mirtimi, bet ir su paties Škėmos mirtim bei laidotuvėm, nėra tobulas kūrinys. Eilėraštis atliepia Federico Garcia Lorca garsiajai raudai „Llanto por Ignacio Sánchez Mejías", kuri irgi parašyta artimo draugo mirties proga. Imituodamas Lorcą Mackus suskaldo „Raudiškąją" į keturias dalis: pirmojoje poetas išsako tragediją, primygtinai kartodamas „septintą valandą ryto", kada avarija įvyko; antrojoj jis aprašo katastrofos suluošintą kūną; trečiojoj, atsitraukdamas nuo žiauraus vaizdo, nukreipia skaitytojo dėmesį link lietuviško kaimo gamtovaizdžio ir raudančių kaimiečių; ir ketvirtojoj ne tiek teikdamas paguodos, kiek jos pats geisdamas („Dabar iš tikrųjų žinai,/ar baigiasi kūno egzilė"), poetas išspaudžia tik vieną skurdžią guodžiančią mintį: „Dabar tu esi išvengęs/ egzilės beprotiškumo". Visa tai, žinoma, tvarkoj; problemos atsiranda ne turinyje, bet formoje, ypatingai tuose Mackaus nedalinguose pakartojimuose:

Tai buvo septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto.
Lygiai septintą valandą ryto
mirtis reikalinga pagarbos.

Tai, kas skamba gerai ispanų kalboje, neskamba lietuviškai. Be to, Mackus, kartodamas „septintą valandą ryto", jokio aiškesnio tikslo nepasiekia; skirtingai nuo Lorcos originalo, kurį jis mėgdžioja, Mackaus frazė yra masyviai nerangi ir neatliepia nei varpo gedulingam skambėjimui, nei giedančio choro pakartojimams. Savo sunkiais garsais pakartojimas neskamba kaip inkantacija.

Be to, Mackaus eilėrašty pasigendam ir to jutiminio fasado, kurį turi Lorcos eilėraštis: kregždės ir taurės; jazminai ir jaučiai iš Grisando; velvetu ir oda apsirengusios minios. Priešingai, Mackus, savo eiles apnuogina ir palieka vėl tuos pačius savo mėgiamiausius įvaizdžius: puta, upė, bizūnai, kūnas, kraujas, karstas. Paskutinieji trys įvaizdžiai eleginiam eilėraščiui tinka; bet apskritai jam trūksta originalumo, šviežumo, įkvėpimo, jausmo ir viso to, kas poeziją skiria nuo prozos. Paviršutiniškai žiūrint, eilėraštis skamba „poetiškai", kadangi mintis gerokai suraizgyta: pradžioj Mackus kalba apie popiežių, kuris piėmė Dievą; toliau, „tikėjimų reprezentantai. . . paskelbė — Dievo nėra"; o gale „popiežius atšaukė Dievą" ir „atšauktas Dievas paskelbė Lorcos prisikėlimą". Nepaisant šitokio neva poetiško minties aptemdymo, šios eilės yra ne kas kitas kaip grynai proziniai pareiškimai, kurių (ne taip, kaip painios ir hermetiškos metaforos) iš eilėraščio konteksto suprasti neįmanoma. Gal savo laiku šios eilės stebino pirmuosius skaitytojus savo „įmantrumu", bet šiandien jos skamba dirbtinai, naiviai ir lėkštai. Nepajėgia jos skaitytojo nei sujaudinti, nei intelektualiai sukrėsti. (Raudos įtampa daug daugiau jaučiama trečiojoje dalyje, kurioje budi lietuviai kaimiečiai prie mirusiojo karsto ir „Svaigsta — vašku ir vainikais — palinkus galva".)

Žinoma, galima būtų ir toliau analizuoti, žaidžiant žodžiais, pavyzdžiui, apie spalvų kontrastą — tarp juodai, t.y. mirties spalvom apsirengusių civilinės gvardijos vyrų ir valstybėj paplūdusios raudonos kraujo fanfaros; apie žodžių konfliktą su krauju, t.y. dvasinio pasaulio konfliktą su

medžiaginiu ir dvasinio pasaulio pergalę, kurią randame, kai „tirštėjantį kraujo fanfarą . . . uždengė žodis"; apie struktūrinius polius, kurie susideda iš dviejų papildomų įvaizdžių pirmojoje eilėraščio dalyje: iš miesto vartų užkėlimo ir užrakinimo pradžioje eilėraščio ir tų pačių vartų atkėlimo gale. Šitaip aiškinti būtų galima, bet nebūtų sąžininga, kadangi susidarytų klaidingas eilėraščio įspūdis. Jis tokių išvedžiojimų nesiūlo, neturi jokios „infrastruktūros", kuri skatintų skaitytoją gvildenti spalvas, ar įvaizdžius, ar polius.

O gelbstint eilėraščio bendrą brėžinį, galima būtų šiek tiek sąžiningiau, aiškinti šitaip: kad Mackus sąmoningai vengia metaforinio tirštumo, įvaizdinės potekstės ar skambios kalbos, vietoj jų naudodamas sąmojingą ir išradingą abstraktaus žodžio poravimą su konkrečiu — „kraują išjungė mirtis", „kūnas pavirto į žodį", „popiežius atšaukė Dievą". Ir sakyti, kad jis tai daro vienu tikslu: siekdamas atsisakyti viso, kas ramina bei guodžia žodinėj kūryboj — skambesio ir įvaizdžio. Kitaip sakant, galima būtų aiškinti, kad Mackus šiame eilėrašty atsisako paversti asmeninę tragediją, — būtent Škėmos mirtį, — priemone, vedančia prie kūrybinio tikslo, nenorėdamas tuo suteikti mirčiai prasmės, o verčiau palikdamas ją absurdiška. Deja, rezultate tokia samprata neleidžia „Raudiškajai" peržengti mirties apraiškos — „nutraukto riešo raumens"; „sutraiškytų, irstančių kojų"; „nulaužto kūno liemens". Mackus nepajėgia (išskyrus galbūt eilėraščio trečioje dalyje) paversti paprastą sampratą į kažką gaivalingesnio ar privesti kasdieninę kalbą ligi poetinės kulminacijos taško, kad skaitytojas, kartą perskaitęs, galėtų pasisavinti tą kalbą kaip neišsenkamą dvasinę oazę ir kančios ar sausros sezonais ją aplankyti. Laimei, tokias metamorfozes randame kituose *Chapel B* eilėraščiuose. Net ir tokioj ironiškoj parodijoj kaip „Triumfališkoji", kurioj Mackus rašo: „mirtis nebus nugalėta", randame lyrišką balsą, kuris liudija, kad ir žmogus nebus nugalėtas. Su poezija ir muzika, su paminklais ir sarkofagais, su smilkalais ir žvakėm, procesi-

jom ir rekviemais, žmogus mirčiai nenusileidžia ir neatiduoda jai paskutinio žodžio, ir nors —

Vyrai numirę neatsigrįš,
alkūnėm griaučius parėmę.
Šiaurės mėnulio šiaurės akis
spindės virš buvusio kūno.
Kaulus surinks, bet jų nesudės
kaip žodžio — raidės prie raidės —

amžinai išliks žmogaus triumfas.

Tačiau kūrybiniu atžvilgiu Mackaus bėda iki pat paskutinio eilėraščio išliko ta, kad Dievas, mirtis (ir egzilė) buvo jo vienintelės tikrovės:

Juodos, juodos!
Aš noriu tik juodos,
mėnulio plaštakom
į sapną apimtos,
į Dievo masę
dūžtančios avarijos.

Blogiausia, ką galima pasakyti apskritai apie Mackaus eilėraščius, yra tai, kad jie liko nuspėjami iki galo.

ŠVENTOJO PETRO ŠUNYNAS

Ištrauka

EDUARDAS CINZAS

Šiukšlininkų Pinerių dinastija užsimezgė kartu su laisva ir suvienyta Belgijos valstybe.

Tūkstantis aštuoni šimtai trisdešimtaisiais mūsų Viešpaties metais Pineris Pirmasis numetė staliaus pjūklą, užrakino savo dirbtuvėlę Monso gatvėje ir išėjo su dainuojančiais sukilėliais į šventąjį laisvės karą.

Briuselyje tinginiaujanti olandiškųjų imperialistų įgula išlakstė po pirmųjų sukilėlių šūvių.

(Julius Cezaris savo „Komentaruose apie karą su galais" rašo: iš visų galų giminių belgai yra narsiausi!)

Po paskutinio istorinio mūšio olandai buvo sutrinti į sūrį, ir sukilėliai, vėl dainuodami, kaip ir pridera nugalėtojams, sugrįžo į išlaisvintus namus.

Sugrįžo ir Pineris Pirmasis. Deja, nebe tas jaunikaitis, kurio ūsai ir erelio žvilgsnis varė iš proto visas Anderlechto skalbėjas, bet — vienakojis luošis: už laisvą ir suvienytą Belgiją olandų patrankos šovinys atsiplėšė dešinę koją aukščiau kelėno.

Sukilėlių dalinio vadas padovanojo Pineriui Pirmajam iš olandų atimtą didžiulį arklį ir vežimą. Protingai padarė, nes su viena koja ir narsiausias žmogus netoli keliauja.

Pusmetį Pinerį Pirmąjį maitino kažkurios markizės „Kilniųjų širdžių ratelis", o alų apmokėdavo parako neuostę, bet parako dūmuose vykusių kautynių pasakojimus mėgstantys naujosios valstybės piliečiai.

Tačiau, kaip visi žino, laikui slenkant nusibosta ne tik gražiausia žmona, bet ir gražiausias karas, todėl vienakojui didvyriui pradėjo trūkti ir duonos ir alaus.

Ieškojo darbo. Žinoma, kuris nereikalavo abiejų kojų atramos. Tokio — nebuvo.

Vieną dieną Pineris Pirmasis užkliudė šiukšlių kibirą gatvėje ir išsitiesė ant grindinio. Šiukšlių surinkėjai juokėsi iš vienakojo didvyrio; juokėsi iš savęs ir Pineris Pirmasis. Užsirūkė, pasikalbėjo su šiukšlininkų vyriausiuoju, kuris teturėjo vieną ranką.

Sekantį rytą Pineris Pirmasis jau dirbo šiukšlininkų brolijoje. Su olandiškųjų imperialistų arkliu ir vežimu.

Po metų jis turėjo penkis arklius ir penkis vežimus. Anderlechto komunos meras įrašė savo knygose naują „Pinerio šiukšlių surinkimo bendrovę".

Po penkių metų visi Anderlechto komunos šiukšlininkų arkliai ir vežimai priklausė Pineriui Pirmajam.

Tada jis nusipirko sidabrinę koją, triaukštį namą, užveisė parkelį apie jį ir vedė garbingojo mero dukterį.

Dievas mėgo Pinerį Pirmąjį: dinastijos pradžiai padovanojo dvynius berniukus.

Pineriai Dvyniai vedė dvynes seseris ir susilaukė dvynių berniukų. Paskui Dievui nusibodo dvyniai ir jis pakeitė žaidimą, bet prieš paskutinį karą, kaip nujausdamas žmonių beprotybę, vėl atsiuntė Pineriui Šiukšlininkui dvynius: Matą ir Luką.

Jų tėvas, garbingasis Pineris Šiukšlininkas, prieš iškildamas paskutinėn kelionėn, pasišaukė sūnus:

— Palieku jums ne tik turtą, bet ir Anderlechto komunos šiukšles. Gyvenkite santaikoje. Veskite dvynes seseris, kaip

mūsų seneliai. Viena šeimos pusė nueina pasirinktu keliu, kita pasilieka „Pinerių šiukšlių surinkimo bendrovėje".

O gal jis kitaip svarstė, kitaip saikdino sūnus? Tikriausiai taip, kaip laiko papročiai reikalavo:

— Nepamirškite, kad kiekvienas žmogus šiukšlina! Rinkite šiukšles, kaupkite, nes tai, kas kvailiams dvokia — mums kvepia! Prisiminkite imperatoriaus Vespasiano posakį sūnui: pinigai niekada nedvokia! Būkite geri savo darbininkams, bet ir nepamirškite, kad protingas tėvas nelepina vaikų! Kiekvieną sekmadienį pasirodykite Dievui, kad jūsų nepamirštų!

Žinoma, sūnūs ir be tėvo patarimų žinojo kaip gyventi, bet gyvenimo patirties auksas pečių nesveria.

Tokią šaunią istoriją papasakojo mūsų ekipos vyriausias, kai pradėjau dirbti pas Pinerius. O pabaigai pridėjo dabartinių įvykių apžvalgą:

— Su Matu ir Luku baigiasi Pinerių Šiukšlininkų dinastija: abiejų šeimos neturi vaikų. Gal todėl seniai viską išpardavinėjo, tepasilaikė buvusios imperijos dalelę — metalinį baraką ir penkis sunkvežimius. Abu jau virš septyniasdešimt, bet negali gyventi be darbo. O gal — be šiukšlių? Kaip tu manai, Tomai?

Mes rinkome Anderlechto komunos šiukšles kiekvieną rytą ir išversdavome jas į daubą priemiestyje. Penki sunkvežimiai, penkios ekipos po keturis vaikinus. Kiekvienai ekipai savas kvartalas, kurį reikėjo apvalyti iki vidudienio, o paskui, per likusias dvi valandas, gražiai išlyginti dauboje suverstas šiukšles.

Dirbome keturiese, nes penktojo, kuris sėdėjo sunkvežimio kabinoje, nelaikėme dirbančiu. Mes šokinėjome paskui lėtai slenkantį sunkvežimį, o jis klausėsi radijo ar skaitė rytinės laidos dienraštį. Kai skaitymas ir ginčai su radijo politinių įvykių komentatorium nusibosdavo, praverdavo langelį:

— Mikliau, mikliau! Jeigu šitaip brūžinsite kylas į šaligatvius — iki vakaro nebaigsime!

Nei juoktis, nei snukin trenkti, dūsavo Mustafa. Su trenkimais gal nereikėjo skubintis, nes jis buvo mūsų ekipos vyriausias, taigi — dešinioji Alacho ranka. Mustafos pusbrolis Achmedas, liesas ir nedidukas vaikinas, krūpčiojo nuo vairuotojo svaidomos kiaulienos ir slėpėsi už kitų nugarų. Mustafa globojo mergaitiškai sudėtą pusbrolį, palikdavo jam lengviausias statinaites su šiukšlėmis ir laikas nuo laiko paglostydavo skruostelius.

— Nebūk maža mergaitė! — Lyg paguosdavo, lyg subardavo. — Dirbk sau, nekreipk dėmesio į tą bjaurasnukį.

Senyvas, bet jaunuoliškai vikrus, šauniais janisaro ūsais ir net saulei spiginant su stora astrachano kepure ant susivėlusios galvos turkas Hakimas mirktelėdavo man žvaira akim: žiūrėk, kaip mylintis vyrelis globoja savo žmonelę!

Kai kuriais rytais mums padėdavo „atsarginis darbininkas" Žefkė. Vaikinas atvyko į sostinę tik prieš keletą metų, padirbėjo vienur, pabandė kitur, bet neturėdamas amato ir ypatingai mikliai besisukančių ratelių flamiškoje galvoje, pagaliau nutūpė Pinerių bendrovėje. Gal jam padėjo Zolderio parapijos klebono raštelis, o gal buliuko sprandas ir didelės kaip kastuvai letenos, nes Pineriai mielai priglobė darbo ieškantį vaikinuką. Vėliau jie pamatė, kad Žefkė vos velka kojas, pažastyse perina kiaušinius, bet vistiek pasilaikė. Ne, vaikinui netrūko raumenų; Dievas buvo paėmęs didelę saują molio, o paskui, kai įsibėgėjo, pridėjo dar vieną, bet pamiršo drėbtelti galvon tiek, kiek reikėjo. Tačiau Žefkė, kaip ir mes visi, buvo šventai įsitikinęs, kad yra pranašesnis už kitus. Stipriausias to pranašumo įrodymas buvo jo etninė kilmė: Žefkės gyslose slankiojo kilnusis flamų kraujas! Kad jo nepriskirtų tiems nevykėliams valonams — ant visų švarkų ir darbo kombinezonų buvo prisisiuvęs juodą Flandrijos liūtą auksiniame fone. Paprastai tokie flamiškųjų superpatriotų liūtai ant švarkų atlapų, automobilių langelių ir visur kitur, kur buvo galima įrodyti, kad tikrieji belgai yra tik flamai, spjaudė ugnį, bet Žefkės liūtas buvo dar galingesnis: po jo

letenomis gulėjo visiškai nuskurdęs ir visiškai sutremptas valonų genties simbolis — gaidys.

Vairuotojas buvo frankofilas. Kaip ir daugumas briuseliečių, be prancūzų kalbos jis puikiausiai mokėjo ir flamiškai. Žefkė kalbėjo Limburgo flamų dialektu, tačiau neslėpė, kad moka ir prancūziškai, nors ginkdie su vairuotoju ta kalba nepersimesdavo nė žodeliu. Atėjęs į mūsų ekipą, jis tuoj užpuldavo arabus:

— Tai vis dar čia?! Velniai griebtų tas erkes, tai prisikabino! Savi žmonės neturi darbo, o kur tik pasisuksi — visur tie arabai! Ei, kuskusai, maukit į Afriką!

Žinoma — prancūziškai, nes visi arabai buvo iš šiaurės Afrikos. Paskui, kai vairuotojas iškišdavo galvą pro langelį:

— Valen buiten!

Be ilgų kalbų, be išraitymų: valonai, lauk!

Vairuotojas irgi ne su paskutiniu lietum iškritęs:

— D'accord! Je m'en vais, mais d'abord tu baiseras mon cul. Docilement, gentiment comme tes foutus ancêtres. On y va?

Žefkė žiūri į mano šypseną, paskui, tarsi nesupratęs nė vieno žodelio, klausia manęs flamiškai:

— Ką jis išlojo, Tomai?

Aš moku abi krašto kalbas ir mielai jas vartoju:

— Pažodžiui, Žefke, skamba va kaip: sutinku, bet pirma tu pabučiuosi mano užpakalį. Paklusniai, švelniai, kaip tavo nevykėliai protėviai. Pradedame?

Vieną gražų rytą jie surems kaktas kaip kalnų ožiai. Tuo labiau, kad vairuotojas turėjo neliesesnį sprandą ir nemažesnius kumščius, kaip Žefkė. Tačiau frankofilas lyg ir baiminosi, nes flamas dažnai rodydavo nuotraukas, kuriose jis puikavosi Flamse Militar Orde — Flamų karinis ordinas — parašiutininkų uniformoje ir karatė imtynėse.

Mane atmetė abu antagonistai. Vairuotojas todėl, kad mano pavardė buvo ne belgiška, o Žefkė negalėjo atleisti,

kad mieliau kalbėjau prancūziškai, o ne Dievo palaiminta flamų gargalyne.

Buvo jaukiai šiltas penktadienio popietis. Visos ekipos sugrįžo į Pinerių baraką, nuplovė sunkvežimius ir susėdo apie anglių krosnelę. Pineris Jaunasis praverdavo raštinės langelį ir pašaukdavo kurį vaikiną — mokėjo algas.

Pirmosiomis darbo savaitėmis lyg ir primiršau savąjį „aš". Kol prisitaikiau prie darbo ritmo, kol suvokiau, kaip pakelti statinaitę su šiukšlėmis, pasivyti sunkvežimį ir išversti jos turinį į kompresoriaus angą — išpildavo septyni prakaitai. Paskui, kai išsigudrinau ir skausmai pečiuose išnyko, galva atsipalaidavo ir joje vėl pradėjo kauptis sunkios mintys. Bėgau paskui sunkvežimį, svaidžiau statinaites, kartais pasikeisdavau žodeliu su arabais, tačiau visa tai netrukdė pasilikti su savo mintimis, su tuom, kas mane graužė nuo tos dienos, kai įmečiau stulą į stalčių ir brakštelėjau raktu.

Žinoma, visi tiltai buvo sudeginti, bet . . . Kaip vejamas bėgau į priekį, peršokdavau iš vieno keliuko kitan, tačiau, kaip žmonės teisingai sako — nuo savęs niekur nepabėgsi, niekur nepasislėpsi. Gal reikėjo palaukti? Gal reikėjo leisti laikui viską prislopinti ir tik paskui, kai viskas pergalvota ir pasverta, apsispręsti? Bet aš nemokėjau laukti, neturėjau mėnesius laiko, o gal ir metų metus trunkančiam laukimui. Vyskupas perskaitė Vatikano atsakymą, o paskui, turbūt suabejojęs mano lotynų kalbos žiniomis, viską išvertė prancūziškai. Aš ištiesiau ranką į laišką, bet jis sulankstė ir įmetė į stalčių. Vakare aš sulanksčiau stulą, įmurdžiau ją į plastmasės maišiuką ir užtrenkiau kitame stalčiuje. Vyskupas tvirtino, kad supranta mane, kad aš vistiek pasilieku jo mylimas sūnus, bet jis net nepagalvojo paklausti: o tu, kunige Tomai, ar supranti mane? Prieš dvidešimt metų jis buvo visų mylimas „liberalas", mylimas ir todėl, kad našlė motina angliakasio sūnų iškėlė į Ganytojo aukštumas, bet Vatikanas ir jam parašė, o vėliau pasišaukė audiencijai. Grįžo su ta

pačia šypsena, bet jau įtikintas, kad klydo; nebe paprastas ir geras, koks buvo prieš kelionę į Petro miestą, bet — iškelta krūtine, skambiu tuščiažodžiavimu — kaip šalto vandens kibiru išblaivintas viršila.

Motina suprato mane ir tik atsiduso:

— Geriau būk padorus darbininkas, negu blogas kunigas.

Jau buvo vėlyvas vakaras, kai sustojau ant slenksčio, bet ji vistiek pastebėjo:

— Kryželį pametei . . . — juokėsi bučiuodama skruostus.

— Ne tik kryželį, mama, bet ir visą kunigystę, — nusijuokiau ir aš. — Rašiau jums apie tai . . . Argi negavote laiško?

— Pamiršau tą laišką . . . — atsiduso ji.

Tėvas sėdėjo salone su laikraščiu rankose, bet viską girdėjo. Nepakilo ir neatėjo prie durų, kaip paskutinį kartą, kaip visada, kai sugrįždavau savaitgaliui. Paėmė dovanėlę, atkišo skruostą ir vėl pasislėpė už laikraščio. Uždegė sietyną, atkimšo vyno bonką ir padėjo ruošti stalą vakarienei.

Pašauktos seserys sulėkė kaip spygaujančių šarkų būrys. Jos išbučiavo mane, išgrobstė dovanėles ir sutūpė ant minkštasuolio. Ir jos buvo išsigandusios namus užgriuvusios nelaimės, nors stengėsi to neparodyti. Geriau įsižiūrėjęs pamačiau, kad tebemyli mane, kad joms visiškai nesvarbu ar aš kunigas, ar vagis.

Vakarieniaujant nejaukią tylą kamšė krūpčiojantis motinos balsas, bet kiekviename kampe drebėjo juodi nelaimės šešėliai.

Po vakarienės motina išėjo į virtuvę, o seserys susėdo ant salono minkštasuolio. Žinoma, kiekviena ką nors knebinėjo ar sklaidė knygą, bet tėvas buvo matęs gudresnių išmonių:

— Gal, sakau, panelės savo aukšte pavakarosite?

— Mums ir čia gerai, — už visas nusprendė Puki, kuriai atskira tėvo meilė jau buvo išauginusi smailius ragelius. — Mes irgi norime pasikalbėti su Tomu.

Tėvas padėjo laikraštį ir įsižiūrėjo į ją. Dešimties metukų

narsybė pradėjo tirpti, užkaitino skruostelius; ji muistėsi, švilpčiojo nosiuke, bet supratusi, kad pertempta styga gali pokštelėti per minkščiausią vietelę, pašoko ir išbėgo. Paskui ją nuplasnojo ir kitos trys. Kai dundesys laiptuose nutilo, tėvas vėl pasistatė tarp mūsų laikraštį.

Motina plovė indus virtuvėje. Laikas nuo laiko ji pasirodydavo tarpduryje, nusišypsodavo man ir vėl pasitraukdavo. Aš sėdėjau kitame fotelyje, prieš tėvą, ir rūkiau. Pagaliau jis sulankstė laikraštį ir pažvelgė į mane.

— Girdėjau, kad ne tik kryželį, bet ir visą kunigystę pametei, — sugraibė niekada dar nematytą šypseną. — Gal papasakosi man kodėl? Pala, o gal tave išvijo?

— Laiške rašiau apie tai, tėve . . .

— Laiškas — ne gyvas žodis. Noriu išgirsti, kaip savo išdavystę teisina iškunigis. Kalbėk prancūziškai: motina taip ir neišmoko padoriai flamiškai.

Aš nusijuokiau. Tyliai. Kaip ir visada, kai šokdavau prieš kilstantį vėjelį. Motina išgirdo tą juoką ir išsigando; atėjo iš virtuvės, atsistojo už mano nugaros ir padėjo rankas ant pečių.

— Tomai . . . — sušnabždėjo ji.

— Jau praėjo, mama. — Nugėriau didelį gurkšnį alaus ir užsidegiau kitą cigaretę. — Manęs niekas neišvijo, tėve, aš pats apsisprendžiau.

— Gal praplėsi maišiuką? — vėl šyptelėjo jis. — Parodysi, kas jame, nes iki šiol nieko neįžiūriu.

— Ne tavo akims ką nors pamatyti, tėve.

— Prasideda! — sudejavo motina. — Varau abu gulti, jeigu nesugebate žmoniškai pasikalbėti!

— Palauk, mama, aš tuoj baigsiu. Belgijoje yra net keli tūkstančiai tokių iškunigių, kaip aš. (Žinoma, tėvo laikraštyje apie tai nerašo.) Vieni įsitikino, kad Dievas yra miręs, kiti pamatė, kad jų darbas neneša vaisiaus, dar kiti nepakėlė vienatvės. Kiekvienas atvejis yra atskira problema, bet Vatikanas visiems pritaiko tą patį: taip, taip, o visa kita eina

iš pikto. Wojtila daug kalba, bet nieko nedaro. (Turistinis karnavalas irgi nieko nepakeis.) Jam atrodo, kad jo pirmatakas buvo perdaug jau laisvai paleidęs vairą, todėl šaukia kunigus prie dvasinio atsinaujinimo; visi girdi tą šauksmą, bet niekas nemato tos atsinaujinimo dvasios . . . Beje, paleido gandelius, kad ir jis vėliau peržiūrės pasitraukusių kunigų bylas. Kaip toje dainelėje: vėliau meilė valdys pasaulį, kareiviai bus trubadūrai, bet mes, broli, iki tas v ė l i a u ateis, jau būsime seniai mirę.

Tėvas rimtai supyko, bet aš juokiausi. Ne, ne iš jo pykčio, iš savo bandymų „trumpai drūtai" išaiškinti jo pradžiamokslei galvai tai, ko ir pats negalėjau perprasti.

— Ilgai pasiliksi mūsuose? — pašoko jis.

— Buvau numatęs iki pirmadienio ryto, bet jeigu tau nemalonu . . .

— Čia — tavo namai! — nukirto. — Rytoj pabaigsi savo pasakojimą . . . šaipynes; aš einu į lovą.

— Galiu pabaigti keliais žodžiais, tėve: Vatikanas yra perdaug lotyniškas, perdaug juridinis; sustingęs intelektualinės teologijos šaltyje ir prietaruose. Man atrodo, kad ekumeniniai sambūriai turėtų atverti duris protestantų gyvajam tikėjimui, jo kasdieniniam atsinaujinimui Kristuje, ergo — pravėdinti pelėsiais užgožtą tvirtovę. Panašiai parašiau Vatikanui, kai prašiau leidimo sukurti šeimą. Atsakyme išbarė už puikybę, nesveikas mintis ir klaidingą tikėjimo teisų svarstymą.

— A! — aiktelėjo tėvas. — Vadinasi, dėl mergos!

— Visiškai teisingai, tėve, dėl mergos. Beje, ir dėl meilės, vaikų krykštavimo tokiame namelyje, kaip šitas, pilno gyvenimo laisvėje.

— Tomai, Tomai . . . — Jis užsidengė veidą delnais ir pravirko. — Aš maniau, kad tavo tikėjimas nusilpo ar kokiu izmu apsikrėtei . . . Atsiprašyk Vatikano, Tomai, grįžk prie Dievo stalo, kol nevėlu. Paklausysi mano patarimo, Tomai, paklausysi?

— Aš gi jokio patarimo neprašiau. Labąnakt, tėve. — Pabučiavau jo atvėsusią kaktą ir nusijuokiau. — Tikėjimo aš nepraradau. Manau, kad ir Dievas neišbraukė manęs iš savo sąrašų.

Puki sėdėjo ant laiptų ir laukė manęs, kumšteliu parėmusi staiga susijaukusią galvutę. Kaip šimtametė senelė! Ji pabučiavo mano rankas ir pakibo ant kaklo.

— Aš viską girdėjau, — šnabždėjo į ausį. — Tai tu nebe kunigas? Kas tu dabar, Tami? Va Jėzau, kaip įdomu!

— Tomas.

— Netikėlis? Tam, kuriam reikėjo parodyti . . . Ne, palauk, ne taip! Tas, kuris norėjo pačiupinėti mūsų Viešpaties žaizdas?

— Va Jėzau, Puki, kaip tu išgudrėjai!

Išgirdusi, kad aš nepasikeičiau, kad tebesu mudviejų žargone, ji apsiverkė iš džiaugsmo ir prisiglaudė. Taip prisiglaudusią ir atsinešiau į „panelių skaistyklą".

Aš pakilnojau visas, pasukinėjau prieš save ir nusprendžiau, kad ne tik ūgtelėjo, bet ir pasunkėjo. Paskui reikėjo papasakoti, kaip aš gyvenu, ką veikiu, kur gyvenu ir t.t. Kai kitos išėjo į savo kambarėlius, paguldžiau ir Pukį jos svajonių pasaulyje. Išeidamas stabtelėjau tarpduryje ir atsigręžiau paskutinei šypsenai.

Puki klūpojo lovoje suglaustais delnukais ir meldėsi, kad rytojus būtų saulėtas, kad visi vėl sukiltume sveiki ir linksmi. Kaip senos maldaknygės atžymių paveikslėlyje, kaip anais laikais, kada vaikų dar nenuodijo persipolitikavę mokytojai, o kapelionai nebuvo aprengę Kristaus džinsais ir jo skelbiamą Meilę nesumaišę su paprasčiausiu socialinio humanizmo moliu.

Motina miegojo salono fotelyje. Ant televizoriaus stovinčios lemputės šviesoje jos veidas pasirodė pasenęs ir liūdnas. Išgirdusi mano žingsnių šlamėjimą, ji atsimerkė ir nusišypsojo.

— Tėvas miega? — kryptelėjau galvą į miegamojo duris.
— Beje, jis visada anksti į lovą . . .

— Po to, kai tu išėjai pas mergaites, ir jis . . . Bijau, kad nesusirgtų . . . Sunku jam, Tomai, skaudžiai išgyvena tavo . . . atsiskyrimą nuo Bažnyčios.

— Gal nebelieskime tos kunigystės, mama?

Ji patylėjo. Žiūrėjo į mane atšalusiu žvilgsniu, kaip į vidurnakčio įsibrovėlį.

— Nelieskime, sakai . . . — Paglostė mano ranką, patapšnojo per ją. — Šešis metus išbuvai kunigu ir staiga: nusibodo, likit sveiki, aš išeinu! O kur tu eini, Tomai? Užsiminei Wojtilą . . . Ne tik tėvas, bet ir aš krūptelėjau: žiū, kaip toli nuėjęs! Ne popiežius, ne šventasis tėvas, o Wojtila . . . O tas Wojtila, Tomai, va ką sako: kunigystė nėra aštrių įspūdžių eksperimentas, bet giliai apmąstytas savęs paaukojimas Dievui.

Aš klausiausi laikrodžio švytuoklės šlamėjimo. Šviesaus ąžuolo dėžėje, kaip pastatytame karste, laikas skaičiavo mūsų sekundes, valandas, metus. Kvepėjo šilta ramybe prisisunkusios motinos rankos ant mano kelėnų; pabučiavau jas ir išėjau į virtuvę. Šaldytuve radau alaus bonkutę ir sugrįžau. Ant stalo gulėjo raudonkailis katinas; paglosčiau jo snukutį, pasiklausiau murkimo ir vėl atsisėdau prieš motiną.

Ant sienų žioravo varinės lėkštės su šventųjų gyvenimo raižiniais. Tarp jų — ant baltojo marmuro kryžiaus — gražus, kaip gâlų dievaitis Kristus: melsvos flamandų akys, gražiai apkarpyta barzdelė, moteriškai gražios lūpos. Taip, viskas buvo ramu ir gražu šituose namuose; kiekvienas daiktas stovėjo savo vietoje. Kaip ir šventais prietarais paramstytas tikėjimas.

Vargas tam, per kurį ateina skandalas! Vargas tam, kuris ieško kitokio Dievo, negu šimtmečių prietarai apsprendė!

— Geri? — atsiduso motina. — Man atrodo, kad lyg perdažnai siurbčioji alų . . .

— Kur eini, Tomai?

— Ar tu tikrai nebijai, Tomai?

— Pradžioje buvo sunku, mama . . . — nežinia kodėl atsidusau ir aš. — Bet paskui lyg ir prašviesėjo. Kada — nežinau, vieną rytą pajutau, kad alsuoju laisviau, kad manyje viskas nurimo ir nusistovėjo savo vietose. Mergina, kurią mylėjau, irgi nutolo, baigiu pamiršti net jos veidą.

— Ji nemylėjo tavęs, Tomai, jeigu paliko vieną taip sunkią valandą . . .

— Gal ir taip, mama, gal ir taip . . . Ji buvo tvirto būdo, žinojo ko siekia, o aš vis negalėjau apsispręsti, blaškiausi nuo vienos iliuzijos prie kitos; laukiau, nors tikrai nebebuvo ko laukti. Kai pagaliau apsisprendžiau, ji buvo toli . . .

Kristus miegojo atrėmęs galvą į akmenį. Ir mane kamavo snaudulys; nemiegojo tik kenčianti motinos širdis:

— Jeigu kunigams neleidžia tuoktis — žino, ką daro. Taip ir paties Dievo prisakyta.

— Nėra tokio prisakymo, mama. Ir Povilas, kuriuo taip dažnai ramstomės, vedybų nedraudžia.

Ji užsimerkė. Turbūt pervertė Povilo laiškus, ir — nustebo. Tačiau nepasidavė:

— Apie tai reikėjo pagalvoti prieš šventimus, Tomai.

— Flamų davatkizme išauklėtai galvai? — nusijuokiau. — Argi vaikai galvoja?

— Kai įšventino, turėjai bene dvidešimt keturis!

— Po šešių kunigystės turiu trisdešimt. Viską išsakei, mama?

— Nepyk, sūnau . . . Aš savaip svarstau.

— O aš jau pasvėriau ir atkirtau. Kur mane paguldysi, mama?

— Viršutiniame aukšte, panelių skaistykloje. Tai tu praminei pamokų ruošos kambarį skaistykla?

— Aš.

Mergaičių kambaryje ji paruošė man guolį ant minkštasuolio, pabučiavo į kaktą ir tyliai išėjo. Aš užsirūkiau ir pradėjau ratuką pasieniais.

Visur kabojo mergaičių piešinėliai, kaspinai, sudžiovintų gėlių galvutės. Ant vieno staliuko buvo ir mano tėvo nuotrauka vario rėmeliuose. To vario, kurį jis tirpdė liejyklos krosnyje ir kuris jį dar taip jauną nutrenkė į karstą.

Aš buvau vos peršokęs šešis ir dar nesuvokiau, kodėl tėvą užkalė karste ir paslėpė žemėje. Žiūrėdamas į duobės dugne gulinčią dėžę su juodu kryžium ant jos, aš niekaip negalėjau perprasti, kodėl jis paliko mane ir mamą. Visi buvo nusiminę, mama verkė, net visada ramus ir iškilmingas kunigas šnarpščiojo nosim. Ko gi jie verkia, galvojau, vakare tėvas atsikels išsimiegojęs ir pareis namo! Atėjus vakarui, aš atsisėdau taip, kad matyčiau duris ir pradėjau laukti. Deja, laikas slinko, mane pradėjo varginti snaudulys, o tėvas vis negalėjo išsimiegoti. Pagaliau prisiglaudžiau prie mamos ir sugniaužiau jos pirštus delne: pradėjau baimintis, kad tėvas pamiršo mus.

— Bet jis sugrįš, mama? — klausinėjau. — Dabar šalta lauke . . . Ir lietus pila, jam nusibos žemėje ir jis sugrįš?

Tėvas niekada nebesugrįžo. Aš nueidavau į kapines, atsisėsdavau ant juodo akmens lentos ir tyliai šaukdavau jį . . .

Aš nusirengiau ir atsiguliau. Tėvas Rimkus žiūrėjo į mane iš auksu žibančio vario rėmelių ir šypsojosi. Šypsojausi ir aš. Norėjau pasakyti jam nors vieną lietuvišką žodelį, bet atmintis buvo tuščia; manyje nieko nebebuvo lietuviško išskyrus pavardę.

Užsidegiau „paskutinę cigaretę" ir išjungiau šviesą. Miestiečiui neįprasta tyla slėgė klausą; darėsi nejauku kaip didžiulėje tamsioje dėžėje.

Dėl mergos metei kunigystę, pasibaisėjo tėvas Arnoldas . . .

Reikėjo suspausti jo rankas savo delnuose, papasakoti visa tai, kas buvo ir kaip staiga nutrūko, prisipažinti žmogui, kuris išaugino mane savo darbo prakaite ir meilėje, bet atstūmiau jį, atsukau nugarą: ne tavo galvai. Bet juk aš ir sau

neprisipažįstu; slapstausi nuo minčių apie Lindą, nuo netolimos praeities, nuo nemigo naktimis graužiančios tikrovės . . .

Po to kai mes pietavome prie vieno stalo „Vanderblito ir sūnų" valgykloje, keletą dienų Linda išsilenkdavo manęs, bet paskui vėl prisėdo šalia. Tie bendri pietūs nusistovėjo pirmadieniais ir penktadieniais. Aš buvau dėkingas jai, kad nesispraudžia kasdien, nes ji buvo jauna ir graži moteris, o aš — kunigas. Niekas nesekiojo paskui mane, neskaitė žingsnių, bet kiekvienas mano judesys buvo žinomas ne tik gamykloje, bet ir tame aukšte, kur sėdėjo Vanderblitas ir sūnūs. Vienas kvailas įvykis dar labiau suartino mane su Linda . . .

Flamų — valonų „karas" tai prigesdavo tai vėl suliepsnodavo, bet aš tik trukčiojau pečiais; aplenkdavau, kaip man atrodė, nesubrendėlių kvailus žaidimus. Tas karas buvo senas kaip ir pati Belgija, nes nuo nebeatmenamų laikų flamų kilmės ministeriai riejosi su valonų kilmės ministeriais, o valonas skurdžius vadino šūdžium flamų skurdžių.

Jeigu prancūziškai kalbančioje komunoje apsigyvendavo dvi flamų šeimos, tuos visa flamija pradėdavo šaukti, kad reikia ir flamiškai kalbančios mokyklos su flamais mokytojais. Ramiai dieneles leidęs meras baksnodavo į Švietimo ministerijos potvarkį, kuriame buvo sakoma, kad flamiškai mokyklai įsteigti būtina nemažiau kaip šešiolika mokinių. Kadangi abi šeimos teturi keturis vaikus, jokios mokyklos nėra ir nebus! Flandrija pasiunčia kelioliką autobusų su „savaitgalio smogikais", išdaužo merijos langus, paskui, kai problema — skaudulys pritvinksta, peštynės persikelia į parlamentą ir — kraštas vėl be vyriausybės.

Konstitucijoje vis ko nors trūkdavo tai flamams, tai valonams; ją saugantis monarchas rovėsi plaukus ir sirgo nemiga. Beje, kalbant apie monarchą . . . Atėjus laikui sukurti šeimą, vaikinas pasirinko ispanišką senmergėlę, kad nesuniekinus kurios genties savimeilės; geriau neutrali svetimšalė, negu naujas karas. Ir, žinoma, riksmai: a, matote,

gerieji žmonės, tas šunsnukis karalius pasirinko į žmonas valonę. Ir — atvirkščiai. Monarcho brolis — Liežo princas — vedė italę. Vieną brolį maitina jautiena ir ispaniškais pipirais — liesas ir amžinai liūdnas, kaip arenoje nusiplūkęs jautis, kitą — makaronais ir pastašiūtomis, — riebus kaip paršiukas. Tačiau abu belgai, taigi be fritų ir alaus negali, bet tas prakeiktas namų karas įbruko ne tik svetimšales, bet ir svetimus valgius.

Vieną vakarą, kai meldžiausi su mūsų gamyklos tikinčiaisiais senojoje maldykloje, genčių karas partrenkė ir mane . . . Pradžioje išsigandau: girdžiu balsus! Tačiau kai chorelį ir klavesino dūzgimą nustelbė vis garsėjanti giesmė, supratau: maldykloje prasidėjo varžybos tarp flamų ir prancūziškai kalbančių jų brolių. Taip, galvojau, dvi to paties kamieno šakos nebepasidalina abi maitinančia Šviesa; nebemato, kad viskas gražiai ir tiksliai paskirstyta! Taip liūdnai mąstė vidutinio ūgio ir vidutinės galvos kunigas — darbininkas, bet žymiai aukštesni ir žymiai gudresni vaikinai staugė kitaip:

— Dievas kalba flamiškai arba visai nekalba! Tai viena tiesa! Kita, kunige Tomai, va kokia: šitą maldyklą statė mūsų genties meistrai, taigi ji mums ir priklauso!

Ne žmonių, bet jų kvailumo išsigandęs kunigas Tomas:

— Iki šiol pamaldas laikiau abejomis kalbomis: viena ryte, kita vakare. Visi sutilpome mūsų Viešpaties namuose . . .

Žmonių kvailumas:

— Nuo šios dienos nebetelpame! Arba jūs, kunige, meldžiatės m ū s ų maldykloje m ū s ų kalba, arba susirenkate savo daiktus ir einate kitur!

Vos neverkdamas kunigas:

— Kur aš eisiu, kur?! Aš gi neturiu parapijos, neturiu maldyklos. Šita mūsų . . . jūsų maldykla netoli mano darbovietės, kitos nepasiekiamai toli . . .

Reikėjo išeiti. Susirinkti savo daiktus, savo prancūziškai kalbančius brolius belgus, ir išeiti. Prisiglaudžiau „Vanderbli-

to ir sūnų" valgykloje. Senis Vanderblitas buvo prisiekęs frankofilas ir nemažiau karingai nusiteikęs, negu mano vilkais tapusios avelės. Ak va kaip, barbeno kumščiu stalą Vanderblitas, vadinasi paskelbė mums ir mūsų Dievui karą! Taip, taip, taip . . . barbeno kumščiu Vanderblitas ir, po dviejų savaičių, išbarbeno gražią, kvepiančių lentų, ąžuolinėmis durimis ir su bokšteliu koplyčią greta . . . senosios maldyklos!

Aš nubėgau pas vyskupą patarimo, bet jis staiga prarado išmintį ir nusiuntė pas kardinolą. Vyriausias irgi pabarbeno kumščiu stalą ir pasakė: melskitės ir pastoraukite kur sugebate, o visa kita neturi svarbos.

Turėjo! Ta lentinė Vanderblito koplyčia pagarsėjo ne tik mūsų Belgijoje, bet ir kituose kraštuose. Beje, pagarsėjo ir Vanderblitas. Gamyklos ramiai ir vienodai besisukantys ratukai pradėjo taip dirbti, kad prireikė dar vienos pamainos: visos Belgijos frankofilai ir valonai norėjo tik Vanderblito gamyklos baldų.

Prancūziškai kalbantys parapijiniai kunigai prisiminė mane ir apibėrė šypsenomis, meiliais žodeliais, patarimais. Anksčiau jie neturėjo man laiko, buvo baisiai užsiėmę ir dar baisiau išvargę, bet dabar visi staiga sustiprėjo, skverbėsi į mano koplyčią su pamaldomis ir patriotiniais pamokslais tokiu būriu, kad aš vos išsikovojau kelias valandas.

Viską papasakojau Lindai. Reikėjo gi kam nors išsipasakoti, išlieti ne tik skilvį raižantį, bet ir galvą plėšantį slogutį.

Linda juokėsi. Nekreipk dėmesio, patarė, su laiku visiems nusibos kvailioti ir reikalai sugrįš į paprastąją kasdienybę. Tikrai, po keletos mėnesių ta velnio sriuba ataušo ir niekas nebesiveržė prie katilo; tie, kurie švilpdavo man einant gatve, nutilo ir vėl pradėjo šypsotis.

Bet aš jau buvau pagarsėjęs! O garsių žmonių, kaip visi žino, ieško ir į svečius kviečia.

Vaikinas atrodė rimtas, kalbėjo trumpais sakiniais:

— Perimkite savo gamyklos Krikščionių profesinės

sąjungos delegato pareigas. Dabartinis delegatas — paseno. Beje, jis ir sirguliuoja. Reikia jauno, gabaus, na žinoma ir energingo delegato. Jūs, kunige Tomai, populiarus gamykloje. Šiaip ar taip priklausote mūsų profesinei sąjungai. Darbo neprisidės. Arba nedaug. Lyg ir sportas, lyg kasdienybės pajvairinimas. Socialistai skverbiasi į jūsų gamyklą! Reikia suglausti krikščionių darbininkų gretas! Visur ir visada turime būti Kristaus kariais!

— Kokios to delegato pareigos? Matote, aš nelabai su laiku . . .

— Niekas nepasikeis. Arba nedaug. Laikas nuo laiko padėsite išlyginti darbdavio ir dirbančių nesklandumus ir viskas! Čia, kunige Tomai, ta pati misija, kaip ir maldykloje.

Pasikeitė! Labai viskas pasikeitė, nors tas gražbylys net keleta kartų tvirtino tą nelemtą „nedaug". Kiekvieną dieną kas nors atsitikdavo mūsų gamykloje. Šimtinė dirbančių rodos nedidelis būrys; kiekvienas turi savo vietą ir aštuonias valandas trunkančias pareigas. Bent taip man atrodė, kai išvežiodavau sunkvežimiu gražiai supakuotus Vanderblito baldus ir retai įkišdavau nosį į širšyno vidų. Pirmiausia užkrito pareiga platinti profesinės sąjungos savaitraštį „Pirmyn". Jame beveik niekada nebuvo minimas Dievas, krikščioniškoji meilė, bet užtatai grūdosi šūkavimai apie negailestingas kovas, darbininkijos veržlumą pirmyn, išpuoliai prieš viso pasaulio diktatūras, išpuoliai prieš kapitalizmą, fašizmą, biurokratiją, ir vėl kova su matomais ir nematomais darbininkijos skriaudėjais. Trūko tik „Viso pasaulio proletarai, vienykitės!" pirmojo puslapio antraštėje.

Gamykloje buvo ir nuoskaudų ir nuoskaudas sukeliančio kvailumo, ir paprasčiausios tinginystės; rimtų susirgimų ir pirmadienio pagirų. Visa tai turėjo išlyginti vargšas delegatas, o aš dar nebuvau išmokęs meluoti, apgaudinėti ir krūpčiojau, kaip Malbrukas ne savo kare.

Kiekvieną penktadienį pasikeldavau į daugiaaukščio viršūnę, kur sėdėjo dievas — tėvas Vanderblitas. Pamatęs

mane, jis praskėsdavo lūpas šypsenai. Šiaip Vanderblitas labai retai išspausdavo šypsenėlę, bet su manim pasidarydavo linksmas ir plepus.

— Na? — įremdavo į mane seno ir daugybę šunų paklaidinusio lapino žvilgsnį: — Griebsi už gerklės, k u n i g e? Tu, k u n i g e, jaunas ir stiprus, o aš silpnas senelis. Pala, aš pašauksiu savo berniukus — jie tavo metų. Aš, nors ir gėda prisipažinti, bijau raudonų kunigų.

Žinoma, aš nesijuokiau jau taip nuoširdžiai, kaip bandydavau jį įtikinti, bet aiškiai matėsi, kad tas juokas badė senojo pasipūtėlio ausis. Juokas nutrūkdavo, kai pro kitas duris įšokdavo kautynėms pasiruošę jo sūnūs. Abu pasikaustę Katalikiškojo Liuveno universiteto diplomais, abu jau įsisėdėję advokatų foteliuose ir socialinę teisę bei Darbo ministerijos potvarkius geriau žinojo, negu aš savo breviorių.

Jie smaginosi vargšu kunigėliu kaip sočios katės pele, ir aš pradėjau naktimis sapnuoti mane besivaikančias milžiniškas kates! Ne, jie neniekino manęs, buvo protingi vaikinai, tačiau to protingumo laipsnį grūdo man pro visas odos skylutes.

Aš prisipirkau žodynų, kodeksų, bet vistiek nepajėgiau atsilaikyti prieš plėšrūnus.

Linda kurį laiką stebėjo žaidimą, paskui apsisprendė:

— Man atrodo, kad galiu būti tau naudinga, kunige Tomai. Paprašyk mūsų profesinės sąjungos vyriausiojo, kad mane paskirtų socialinės teisės patarėja.

Ak, Linda . . . Visi vėjai staiga nurimo ir mano delegatiškas laivelis nuplaukė lygiu paviršium. Darbdavio — delegato peštynės pasikeitė į trumpus ir aiškius pokalbius, suskambo juokas, o neretai ir alaus bonkutės. Vanderblitai staipėsi prieš tave, Linda, pasisveikindami nulenkdavo akiniuotas galvas, o kai išgirdo, kad socialinę teisę ir visokius ministerijos potvarkius tu neblogiau žinai, negu jie, visai suskydo. Senų seniausiai visi žinojo, kad graži moteris prisijaukina žiauriausią kanibalą, o aš nežinojau. Daug ko

nežinojau, daug ko nežinojo ir Malino kunigų seminarijos praėjusio šimtmečio metodais besiramstantys išminčiai.

Pradžioje išgirdau tavo balsą, Linda. Paskui pastebėjau nekasdieninį veidą; atradau jame šiltą šypseną, duobutę smakre. Dar vėliau, kai susėsdavome prie Vanderblito stalo, švystelėjo ir juodų akių grožis. Tavo stiprios krūtys spurdėjo po suknele ir kaip magnetas traukė brolių Vanderblitų žvilgsnius — tai jie, šitie paslapčia svaidomi žvilgčiojimai ir parodė man tai, ko anksčiau nemačiau.

Vieną vakarą, berods buvo šeštadienis, sučirškė telefonas.

— „Galerijos teatre" eina tikrai linksma komedija, — juokėsi. — Aš turiu du bilietus. Gal nubėgame?

Tamsoje tu staiga įsitempei. Sėdėjai įsižiūrėjusi į sceną ir, rodos, viskas buvo savo vietose, tačiau kažkas išsibudino toje tamsoje ir artinosi prie mūsų . . . Mano ranka pajuto tavosios artumą ir krūptelėjo. Aš užsimerkiau nuo visą kūną nudiegusios karščio bangos ir suspaudžiau tavo pirštus savo delne. Po akimirkos mūsų rankos išsiskyrė ir kvatojimais aidinti tamsa vėl atkėlė į tikrovę.

Tą naktį negalėjau užmigti. Klausiausi muzikos, skaičiau, meldžiausi, rūkydamas bėgiojau nuo vienos sienos prie kitos, stovėjau po šalto vandens čiurkšle, bet tavo, Linda, pirštų šiluma degino mano ranką, sunkėsi į besidaužančią širdį. Ak, Dieve, kaip kvaila, galvojau, betrūksta tik nusiplakimo rykščių!

Pirmadienį atėjau į darbą kosėdamas ir sukiužęs kaip šimtametis senelis. Tu, Linda, buvai nepasikeitusi, tokia pat kaip ir prieš teatro tamsą . . . Aš nustebau! Ir pradėjau abejoti: gal tikrai nieko neįvyko? Gal mes netyčia suglaudėme rankas ir viskas?

Kada pabučiavau tave pirmą kartą, Linda?

Rudenį.

Rudenį? Ne, ne rudenį, tada buvo skaisti vasara! Šilta ir gera, kaip paties Dievo šypsena vasara. Visur žydėjo gėlės ir nuo jų kvapo svaigo galva, svaigo visas pasaulis! Linda

juokėsi ir svaidė gėles į mano veidą . . . Ne, pirmas pabučiavimas priklauso vasarai, nes rudenį Lindos jau nebebuvo: Linda mirė vos pradėjus gelsti lapams . . .

Linda mirė rudenį, Tomai; tada, kai jau nebebuvo nei gėlių, nei lapų ant medžių.

Ak, tiesa . . . prisimenu dabar. Taip tu teisi, atmintie, tada snigo sunkiais ir dideliais dribsniais, Linda gaudė juos, lipdė į gniūžtes ir svaidė į viršų . . .

Ne, Tomai, snigo, kai karstą su Linda nešė per kapines. Tu ėjai paskui ir verkei. Kaip visi, kurie lydėjo Lindą į Anapus, kaip ir niekada jos nemylėjęs senis Vanderblitas.

Aš niekada neverkiu!

Dažnai verki, Tomai. Savyje, kur niekas nemato, niekas negirdi, kaip tada, kai pirmasis sniegas krito ant kapinių, ant karste užtrenktos Lindos ir jūsų paslapties.

Visa tai — melas . . . Linda gyva!

Kas yra melas, *Tomai? Aš nepažįstu melo, niekada nesu* mačiusi jo veido; aš tik kasdieninė tiesa, metų ir amžių atmintis. Tą vakarą Linda išklausė pasakojimo apie tai, kad Vatikanas atmetė tavo prašymą vedyboms, pravirko ir puolė į duris. Aš šnabždėjau tau, paskui šaukiau: pasivyk ją, Tomai, susigrąžink!

Linda gyva!

Kelių policijos archyve yra vienas vienintelis popieriaus lapas, kuriame atžymėta, kad greitai važiuojantis automobilis paslydo posūkyje, atsitrenkė į pakelės medį . . . Lapo dešiniajame kampe yra ir Lindos nuotrauka ir prierašas, kad Linda Verkreuzen mirė nuo smegenų sužalojimo.

Aš nubloškiau antklodę ir pašokau iš lovos. Įjungiau staliuko lempą ir valandėlę klausiausi miegančių namų tylos. Paskui nuėjau prie lango ir atstūmiau užuolaidas.

Aušo.

Siauroje miestelio gatvėje tirpo paskutiniai nakties šešėliai ir glaudėsi prie miegančių namų. Užsirūkiau. Nurijau dvi

gardenalio piliules ir vėl priglaudžiau degančią kaktą prie gaivinančiai vėsaus lango stiklo.

Rimčiau pasvarsčius: nors ir perbridau Rubikoną, bet eiti toliau pritrūko drąsos. Mūsų legionas, juokėsi Henris, kurį seminarijoje buvome praminę Linksmuoliu, bet išsislapstęs — vengiame susitikti, kiekvienas užsisklendęs savo vienatvėje; kaip raupsuoti, kaip savęs ir žmonių bijantys eretikai. Leonas Mūrininkas svaidė sunkias ir kietai įdirbtas rankas ir šaukė: ko gi mes bijome, kilmingoji bramanų kasta? Dievo? Jis su mumis! Pirmyn į Romą! Išdaužykime imperatoriškojo Pontifo langus, išsirenkime nuogi Petro aikštėje, kad jis pamatytų, jog mes gyvi žmonės, tikrojo Dievo tikrasis kūrinys! Šalin supelyję prietarai, šalin sektinis fanatizmas — mes mylime žmones ir norime būti jų mylimi!

Ak, Leonai, nelaimingas mano bičiuli, rimtas savaitraštis atspausdino tavo „Atvirą laišką Romos popiežiui", bet tu nieko nepakeitei, priešingai — ta Roma pakeitė tave: atskyrė nuo bramanų kastos, kuriai tu, nors jau buvai vedęs, vistiek dar priklausei. Ir nė vienas mūsų, Leonai, neatėjo pas tave ir nepasakė: prikalk tą Vatikano popiergalį prie durų — aš su tavim! Pokalbiuose niekas neprisimindavo Leono vardo, o jeigu kam ir išsprūsdavo, tuoj sutirpdavo nejaukioje tyloje. Vienas Pieras trankydavo į stalą tramvajaus vairuotojo uniforminę kepurę ir nebijojo ištarti tavo vardą. Pieras nieko nebijojo; jis apipylė pagiežos rūgštim Pontifą, raštus, tabu stabus, suspensum a dininis ir padegė: įsirašė į komunistų partiją . . .

Aš ne tik kad nesupratau Piero, bet ir — bijojau. Ne todėl, kad jis sudegino savo Tikėjimą, vistiek negalėjo gyventi be Jo ir susirado kitą marksistinėje trejybėje, bijojau jo neapykantos.

Metafizikų kasta atgyveno savo, šaipėsi jis, vaikščiodamas po Lenino raštais ir komunistinės propagandos plakatais priverstą mansardą, mes atėjome iš istorijos šiukšlyno, pastovėjome prie misticizmo opiumų aprūkytų durų ir nors

daužėme jas kumščiais — už jų seniai mirę dievai nebegalėjo mūsų išgirsti. Taip, Tomai, juokėsi jis, darbininkų klasė šaipėsi iš mūsų, kaip ir imperatoriškojo Pontifo sostą aptūpusi senelių plejada. Kodėl aš pasirinkau komunizmą, kodėl, kaip tu sakai, vieną tironiją pakeičiau kita? Aš, Tomai, jau taip sutvertas, kad negaliu gyventi be kovos, o mūsų supuvusiame pasaulyje tėra tik dvi barikados: komunizmo ir kapitalizmo. Aišku?

Ne, galvojau grįždamas nykiomis gatvėmis, neaišku. Buvo galima ilgai ginčytis, Pierai, bet su automatu ant barikados stovinčiu pranašu niekas nebesiginčyja. Buvo šiltas vasaros vakaras, kupinas pavargusios ramybės ir languose šviečiančio džiaugsmo, kuris užsidega sugrįžus iš ilgos dienos darbų, bet mane lydėjo sunkūs Piero žodžiai: dabar, Tomai, mano dievas — Žmogus. Žinoma, nieko naujo nepasakė, jau daugelis prieš jį buvo įsižiūrėję į savo bambą ir išsunkę iš jos intelektualiniai gudrią panegyriką beplaukiui pikantropui, tačiau jie aplenkė neapykantą, ant kurios savo žmogų kūrė Pieras. Viešpatie, galvojau, koks mažytis mūsų Meilės trupinėlis, koks trapus tas mūsų Tikėjimas!

Gardenalis plūdo į galvą; ji darėsi vis sunkesnė. Akis graužė svaiginantis snaudulys. Aš kritau į lovą, užsidengiau veidą antklode ir pradėjau grimzti į miegą.

ALGIMANTAS MACKUS

Biografijos ir būdo bruožai motinos ir draugų prisiminimuose

ALGIRDAS TITUS ANTANAITIS

Pasekti Algimanto Mackaus genealogines šaknis kiek toliau į praeitį nebėra lengva. Net ir pats giliausias tų žinių šaltinis — Algimanto motina — kiek daugiau prisimena apie savąją giminę, tačiau gana šykštokai apie savo vyro šeimą, jo tėvus ar senelius.

Algimanto tėvas Jonas Mackus gimė Liepojoje, Latvijoje, 1903 m. gegužės 7 d. Jono tėvas caro laikais buvęs kažkoks geležinkelių inspektorius ar kontrolierius ir daug visur važinėdavęs. Jonas gimnaziją lankė Babruiske, Rusijoje. Pirmajam Pasauliniam karui pasibaigus jis grįžo į Lietuvą ir gyveno savo giminės ūkyje Galulaukio kaime (vėliau — viensėdyje), Josvainių valsčiuje, Kėdainių apskrityje. Jono motina buvusi baltgudiškos kilmės, tačiau save laikiusi lietuve, gerai lietuviškai kalbėjusi, Lietuvą gerbusi ir mylėjusi.

Algimanto motina Marcelė Gailytė gimė 1904 m. spalio 17 d., Simbirske prie Volgos upės (dabar tas miestas vadinasi Ulijanovsku, nes ten gimė Leninas). Nors jos pase įrašyta, kad gimusi Lietuvoje, tačiau iš tikrųjų ji gimė Rusijoje ir jos motina buvo rusė Paulina Bespozvanova, kurią tėvas vedė gyvendamas Rygoje, Latvijoje. Jis buvo Dorpate (Estijoje) baigęs vaistininkystę ir vėliau Simbirske nusipirkęs vaistinę.

— Mano motina Simbirske ir mirė, man tebesant mažai. Į Lietuvą grįžau dar caro laikais. Tėvas pirko vaistinę Židikuose ir vedė lietuvaitę Liudviką Ruginaitę. Pamotė man buvo gera ir pirmiausia mokino lietuviškai. Židikuose susitikdavau ir su garsia rašytoja Šatrijos Ragana, kuri mane užkalbindavo, paklausinėdavo ir iš viso padarė gilų įspūdį. Bet kada man reikėjo eiti gimnazijon, išsikėlėme į Liepoją. Karui prasidėjus atsiskyrėm nuo tėvo (jo valdžia neišleido iš miesto) ir traukėmės nuo fronto į Lietuvą (pamotės tėviškę, Dautartų kaime, Mažeikių apskrityje), o vėliau — giliau į Latviją, kol atsidūrėme Novosokolnikuose, Rusijoje, gi pagaliau ir Maskvoje, kur išgyvenom nuo 1915 iki 1920 metų. Grįžom į Mažeikius (kur vėl susiradome su tėvu), bet netrukus persikėlėme Kretingon, kur tėvas dirbo vaistinėje provizorium, o aš lankiau gimnaziją iki šeštosios klasės. Paskui, baigusi pašto telefono-telegrafo kursus, 1925 metais pradėjau dirbti Klaipėdos pašte.

Jonas Mackus Klaipėdos pašte dirbo jau nuo 1923 metų. Su Marcele Gailyte susipažino grįžęs iš Lietuvos kariuomenės, kurioje tarnaudamas dirbo kariškame teisme. Abu susidraugavo dirbdami toje pačioje įstaigoje. 1929 metų gale, ministeriui pirmininkui A. Voldemarui priverstinai atsistatydinus iš valdžios, Jonas Mackus, kaip žinomas Voldemaro šalininkas, buvo perkeltas į Pagėgius pašto viršininko pavaduotoju. Netrukus ten perkelta ir Marcelė Gailytė. Pagėgiuose jie ir vedė 1930 m. rugpiūčio 17 d.

Gyvenimas Pagėgiuose buvo gana įdomus. Turėdami Lietuvos-Vokietijos sienai pereiti nuolatinius leidimus, Mackai dažnai lankydavosi Tilžėje (kur „Drei Kronen" kavinėje jie ir susižiedavo), į kinus, koncertus ar operetes, tą septynetą kilometrų kelio dažniausiai nueidami pėsti. Netoliese, Bitėnuose, gyveno ir Mažosios Lietuvos patriarchas Martynas Jankus. Jo šeimoje Mackai dažnai svečiuodavosi. Dar ir dabar Mackienė tebeturi knygų, gautų iš Urtės Jankutės, su jos įrašais. Jonas Mackus buvo aktyviai

įsijungęs į vietos visuomeninį gyvenimą: priklausė Šaulių sąjungai ir dainavo chore.

Pats Pagėgių miestelis tada buvo visai mažas, beveik kaip kaimas. Nė specialiais vardais vadinamų gatvių dar nebuvo. Valdžia buvo ką tik pastačiusi gimnaziją, kareivines ir kelias įstaigas. Viename iš tokių valdiškų namų, kartu su keletu kitų tarnautojų šeimų, gyveno ir Mackai. Ten, 1932 metų vasario 11 dieną gimė ir vienintelis sūnus Algimantas Viktoras Mackus. Buvo pakrikštytas vietos katalikų bažnyčioje, kurią vėliau su motina dažnai lankydavo.

Pagėgiuose Mackų šeima išgyveno iki 1939 m. kovo 22 d., kada visą Klaipėdos kraštą okupavo vokiečiai. Algimantas mokėsi vaikų darželyje, kurio vedėja buvo Kazė Gimbutytė. Ji nusiskųsdavo, kad Algimantas klasėje būdavęs kiek perdaug gyvas ir judrus. Draugavo su kitų valdininkų vaikais. Pagėgiuose pradėjo lankyti ir pradžios mokyklą. Vokiečiams Pagėgius okupavus, motina su Algimantu išvyko į Tauragę, kur Pagramantyje miškininku tarnavo jos brolis Alfonsas. Vyras turėjo likti ir perduoti įstaigą vokiečiams. Būdamas neslepiamo patriotinio nusistatymo, J. Mackus pradžioje buvo vokiečių Gestapo suimtas ir tardomas, bet netrukus paleistas.

Atgavus Vilnių Jonas Mackus buvo paskirtas Šeštojo pašto (Gedimino gatvėje) viršininku. Ten pat (Centriniame pašte, prie Šv. Jono bažnyčios) tarnavo ir Mackuvienė. Vilniuje Algimantas baigė pradžios mokyklą. 1943/44 mokslo metų pažymių knygelės, išduotos I-sios gimnazijos, gale įsegtas pažymėjimas rodo, kad IIa klasę Algimantas baigė gerai, ketvertukais ir penketukais, trejetus gaudamas tik iš algebros, vokiečių kalbos, muzikos ir — darbštumo. Mokslo eigoje dvejetų gauta ne vien iš matematikos ar muzikos, bet ir iš kūno kultūros ir tikybos. (Tiesa, pastarasis vėliau raudonu pieštuku išbrauktas.) Dvejetų koncentracija perijode su klasės auklėtojos pastaba „XI.12 pabėgo nuo pamokos" ir drausmingumo įvertinimas dvejetu rodo

Algimantą, bent tuo metu, nebuvus nė „šventuoliu", nė „zubryla", kaip vidutiniokų pravardžiuojami išskirtinai pavyzdingi mokiniai. Kažin ar ne už drausmingumo stoką kalba ir šimtinis praleistų pamokų skaičius . . .

— Vilniuje, man rodos, Algimantas pradėjo ir rašyti. Pradžioje rašė straipsnelius į sieninį laikraštėlį, o paskui, man kartą sakėsi, pradėjęs rašyti apysaką ar dramą apie tris žemaičių bajorus. Kodėl žemaičių, ir šiandien nežinau . . . O buvome su Algimantu ne vien „kraujo giminės", bet ir geri draugai; taip, kad jis man beveik viską išsipasakodavo, — kalbėjo motina.

— Kadangi abu su vyru dirbome, tai namų ruošai turėjome tarnaitę, tokią lenkaitę iš Lomžos.* Nežinau ar ji, ar jo paties draugai išmokė, bet Algimantas šiek tiek kalbėjo ir lenkiškai ir rusiškai. Ar turėjo kokių pastovesnių savo amžiaus draugų — nebeprisimenu. Žinau, kad kaimynystėje gyveno vienas žydas gydytojas su šeima, bet ar jie turėjo vaikų — taipgi neprisimenu . . . Vieną kartą grįžus iš darbo tarnaitė man ir sako: „Šiandien čia mušėsi visa Rytų Europa . . ." Mat Algimantas kaimynystėje gyvenančiam rusiukui pasakęs: „Pas jus ten geria žibalą ir užkanda degtukais". Tarp lietuviuko ir rusiuko kilusios muštynės, o ji, lenkaitė, turėjusi juos skirti ir taikinti . . . Algimantas matyt turėjo galvoje „išvaduotojų" rusų į Lietuvą atvežtus didelius žibalo ir degtukų kiekius ir iš to darytą propagandą . . .

Mackai gyveno Gedimino gatvėje. Tėvas dainavo Katedros chore vadovaujamame Stepo Sodeikos, kuris surengdavo religinius koncertus su žinomais solistais. Algimantą motina visada į tuos koncertus vesdavosi. Visi eidavo ir į Filharmonijos koncertus, dramas, operas ar operetes, kada jų pastatymus atveždavo iš Kauno. Iš aktorių Algimantui labai patikęs H. Kačinskas, M. Chadaravičius. Dažnai kalbėdavęs apie „Žmogų po tiltu", „Pirmą skambutį", „Mokyklos

* Žr. *Chapel B,* „Mirtiškoji".

draugus" . . . „Atsimenu, kada nuvažiavus pas brolį atostogų Algimantas smulkiai nupasakojo ‚Aidos' turinį, tai brolis mane dar pabarė, kad perdaug anksti vaiką visur vedžiojamės . . .".

Didelį įspūdį tada Algimantui padarė Romualdo Juknevičiaus statyta Hejermanso „Viltis". Jis ir vėliau puikiai prisiminė Vilniaus teatro scenos uždangą, kurioje po to spektaklio ir pasiliko baltas laivas.

Rinkinyje *Jo yra žemė* eilėraštis „Miestas" baigiasi:

> Mes niekada neišsiskyrėm:
> tik raudono aksomo uždangoj
> verkia baltas laivas. (89)

— Dažnai vaikščiodavome siauromis Vilniaus gatvelėmis, užeidami į bažnyčias, ypač Šv. Petro ir Povilo. „Kiekvieną sykį toj bažnyčioj ką nors naujo atrandi" — sakydavo Algimantas. Sudarę grupes nuvažiuodavom į Verkius ir į Trakus. Didelį įspūdį paliko visos istorinės vietos . . . Vilniuje būdavo daug antikvariatų, kuriuose galėjai ypatingai pigiai gauti rusų klasikų knygas. Aš juos dažnai pirkdavau . . . Algimantas labai mėgo knygas, ypač poeziją. Mėgo ir muziką. Mėgo dainuot, tik klausą menką teturėjo. Tėvas labai norėjo, kad Algimantas išmoktų groti kokiu nors instrumentu, bet jisai to kažkodėl niekada nepanoro . . .

— Algimantas Vilnių labai mylėjo. Kartą, jau atvažiavus čia į Ameriką, užtikau Algimantą sėdint ant sofos ir verkiant. „Ko verki?" — paklausiau. „Verkiu Vilniaus", — man atsakė. „Ten kiekvienas namas tau ką nors kita kalba . . ." Buvo jis tada jau kavalierius, bet dar nevedęs . . .

J. Mackus Vilniuje aktyviai veikė pogrindyje tiek bolševikų, tiek ir vokiečių okupacijos metais. Per jį eidavo siuntiniai pogrindžio adresatams. Todėl ne kartą teko gyventi baimėje ir netikrume, ką ir Algimantas jautė ar žinojo . . . 1944 metais birželio mėnesį išvažiuodami iš Vilniaus atostogų į Tauragę (pas Mackienės brolį Alfonsą) visi nujautė, jog į

Vilnių nebeteks grįžti. Rugpjūčio mėnesį arkliais pasitraukė į Rytprūsius. Instenburge Joną Mackų vokiečiai paėmė apkasų kasti, o Mackuvienę su sūnumi parsivežė vienas Klaipėdos krašto ūkininkas rugiapjūtės darbams į Kampučių kaimą (Kampeneck). Motinai usnių ir akuotų tirštai subadytomis rankomis renkant rugius, Algimantui teko ganyti karves, nors jis dažnai nuo darbo išsisukdavo skųsdamasis išgalvotais skausmais ar sirgimais. Tėvui iš apkasų pabėgus, visi greit atsidūrė Karaliaučiuje, kur J. Mackus, per pažįstamų protekcijas, gavo leidimą važiuoti į Berlyną ir prisistatyti vyriausiai pašto valdybai. Mat, dirbdami Klaipėdos krašte, tiek tėvas, tiek motina gerai mokėjo vokiečių kalbą.

Berlyne J. Mackus buvo paskirtas į priemiestinį (Stettiner Bahnhof) pašto skyrių. Trumpesnį laiką pašte tarnavo ir Mackienė, tačiau ilgiau jai teko dirbti Berlyne susikūrusioje lietuvių pabėgėliams globoti organizacijoje (Litauische Hilfstelle) priimant Lietuvos ir kitų tautų pabėgėlius su įvairiais patarimais ir nurodymais. Berlyne J. Mackus įsijungė ir į ten besusitelkiantį Dainavos ansamblį. Dirbdamas pašte jau Lietuvoje jis rinko retesniuosius pašto ženklus ir turėjo jų nemažą rinkinį. Tuo metu energingai į filateliją įsitraukė ir Algimantas. Orinių puolimų metu jis į slėptuvę visada bėgdavo su mažu vaikišku portfeliuku, kuriame nešiojosi savo pašto ženklų kolekciją. Algimantas Berlyne kartu su visais išgyveno bombardavimų baimę ir siaubą.

Raudonajai Armijai artėjant prie Berlyno 1945 metų ankstyvą pavasarį Mackai patraukė į Fuertą ir Lichtenfelsą, Bavarijoje, ant Maino upės. Pradžioje ten pateko į visokių užsieniečių lagerį, bet vėliau pavyko apsigyventi viešbutyje, Vierzehnheiligeno miestelyje, kurį karui besibaigiant užėmė amerikiečių kariuomenė. Mackai buvo vėl perkelti į lagerius Koburge, o vėliau — Wuerzburge, kur ilgainiui susitelkė gana didelis lietuvių pabėgėlių būrys ir išsivystė platesnė kultūrinė veikla.

Wuerzburge Algimantas pradėjo lankyti ir stovyklinę lietuvių gimnaziją. Mokėsi vidutiniškai. Nors dvejetų, bent mokslo metų pradžioje, prisirinkdavo ne vien iš matematikos ar lietuvių kalbos, bet ir iš fizikos, vokiečių ar lotynų kalbų ir net iš paišybos (pastaruosius gal geriausiai „paaiškintų" ne talento stoka, bet trejetai iš darbštumo bei drausmingumo), tačiau metų gale viską gana tvirtai išlygindavo, juos baigdamas veik visada maždaug ketverto vidurkiu.

> (— Labai ryškiai atsimenu jo atsakinėjamą lotynų pamoką, kuri pasibaigė dvejetu. Savo įprastu balso tembru Mackus atsako ką moka ir tyli kitur. Mokytojas klausia: „Kodėl tamsta nesimokini?" — „Lotynų niekad nemokėjau ir nemokėsiu!" netikėtai ir mums ir mokytojams atšauna Mackus tuo savo įprastu balsu, lyg skaitydamas. Aišku, žinant jo visą mokslo lygį gimnazijoj, lietuviškos mokyklos discipliną bei šeštoje paragautus logikos pavyzdžius, toks Mackaus atsakymas mums nesuprantamas ir beprasmiai revoliucionieriškas, — rašo anų metų mokyklos draugas A. Raškėnas /*Mūsų Vytyje* 1964, Nr. 5).

Algimantas gimnazijoje itin daug skaitė. Mėgo klasikus. Wuerzburgo gimnazijos direktorė O. Zenkevičiūtė motiną įspėdavo, jog Algimantui esą dar peranksti skaityti Dostojevskį . . . Wuerzburge Algimantas baigė trečią ir ketvirtą klasę. Penktąją įpusėjus Wuerzburgo stovyklą iškėlė į Schweinfurtą, kur ją ir baigė. Kada vėliau stovyklą kėlė į Darmstadtą, kur nebuvo gimnazijos, Mackai pasiprašė perkeliami į Schwaebisch Gmuendą, kur jie atsikėlė 1948 metais ir iš kur Algimantas Mackus, baigęs šeštąją klasę, 1949-tųjų pavasarį emigravo į JAV.

Jau Wuerzburge Algimantas pamėgo sportą: krepšinį ir stalo tenisą, tačiau sporto fanatiku niekada nepasidarė. Motinai gulint ligoninėje, palikęs draugus sporto aikštėje, dažnai bėgdavo jos lankyti, ne kartą draugams besijuokiant, kad „prisirišęs prie mamos sijono" . . . Sch. Gmuende jis žaisdavo ir gimnazijos krepšinio rinktinėje, o stalo tenise

buvo vienas iš geriausių gimnazijoje. Stalo tenisą dažnai dar žaisdavo ir atvažiavęs Amerikon.

Eilėraščius reguliariau ir „sistematiškiau" (į specialiai tam skirtą sąsiuvinį) Algimantas irgi pradėjo rašyti Wuerzburge. Įvairių švenčių, o taipgi tėvų vardadienių ar gimtadienių progomis mėgo jiems dovanoti savo paties spalvotais pieštukais pieštas atvirutes, jose visada kaligrafiškai įrašydamas (ar ant lapelių parašytus įklijuodamas) ir savo sukurtų eilėraštukų posmus. Tokiems charakteringas kad ir vienas iš dviejų eilėraštukų, parašytų ranka jau susiformavusiu ir lygiu, kiek kairėn pakrypusiu, „mackišku" braižu lape, įsegtame atvirutėn, skirton motinos pasveikinimui gimtadienio proga 1945.X.17.

RUDUO

Nebegirdėti čiulbant paukščių
Nebegirdėti griežlės dainos.
Čiurlenančių laukų upelių,
Kutenančių širdį taip meiliai.
Nuvyto vasara, kaip žiedas,
Kurs vysta rudenį kiekvieną
Ir taip dabar nyku be josios,
Nyku ir sieloj ir gamtoje.
Nyku ir tėviškėj apleistoj,
Nyku ir jos gražiuos laukuose.
Nyku miškuose partizanams . . .
Nyku brangiojoj Lietuvoj.

Lietuvos ar tėviškės ilgesys, Sibiran ištremtųjų kančios, partizanų kraujas ir jų motinų ašaros minima vos ne kiekviename posmelyje. Kad Algimantui Mackui tai nebuvo vien iš vyresniųjų išmokta maniera parodo ir jo pamokslavimai klasės draugams Sch. Gmuendo gimnazijoje juos atkalbinėjant susilaikyti nuo šokių, kada tėvynėje partizanai kovoja ir kenčia. (*Mūsų Vytis,* 1964, Nr. 5).

Į JAV atplaukę laivu Mackai 1949 m. birželio 17 d. atvažiavo pas savo gimines į Cicero, Ill., miestą, prisišliejusį

Čikagos. Algimantas dirbo matrasų fabrike darbininku, vėliau — kitoje įmonėje mašinų nustatytojo pagalbininku. Kiek vėliau, pasimokęs privačiai, išlaikė egzaminus į Roosevelto universitetą, kurį lankė 1957 ir 1958 metais, studijuodamas rusų kalbą ir literatūrą, o taipgi psichologiją.

Didžiai mėgdamas literatūrą, teatrą, meną, Algimantas ir draugystės ieškojo su žmonėmis, turinčiais tolygius pomėgius. Cicero mieste Mackai iš pradžių gyveno tame pat name, kur butelį turėjo rašytojas Aloyzas Baronas, su kuriuo Algimantas neretai susitikdavo. Dažnai ten užsukdavo ir tuometinis išeiviškosios Lietuvių Rašytojų draugijos pirmininkas B. Babrauskas. Draugavo Algimantas ir su aktorium Kaziu Gandrimu ir eile kitų, dažniausiai vyresnio už save amžiaus žmonių, glaudžiau susijusių su knyga, teatru ar menu.

1950 m. vasarą išėjo pirmasis (Algimanto Pagėgio vardu) Mackaus eilėraščių rinkinėlis *Elegijos*. Jį išleisti padėjo (o gal ir prikalbėjo) cicerietis draugas Edvardas Šulaitis, kurio dėdė Pranas Šulas iš Europos čia buvo perkėlęs savo ten įkurtą Sūduvos knygų leidyklą.

— Nepalankų ar pašaipų tos knygelės vertinimą labiau pergyvenau aš, negu Algimantas, — pasakojo motina. — Jis, atrodė, dėl to nesijaudino. Pats to rinkinėlio nemėgo. Sakydavo: „Silpnoki eilėraščiai." Nors man jie ir šiandien patinka. Gal kaip motinai . . . Prieš išspausdinant jų skaityti nedavė. Reikia nepamiršti, kad buvo tada vos tik aštuoniolikos metų . . . Apie gyvenimo ar kūrybos planus iš viso su manim nekalbėdavo, nors supratau jį geriau negu tėvas ir todėl ne kartą man savo širdį atverdavo . . . Niekada nesakė nė kuo norėtų būti. Žinojau, kad ne daktaru, ne inžinierium, nes tie dalykai jam niekada nebuvo prie širdies. Knygos, rašymas — jam būdavo viskas . . . Iš mūsų rašytojų mėgdavo (vėliau — vos ne idealizuodavo) Antaną Škėmą, Algirdą Landsbergį, Julių Kaupą . . .

Paulina Gailienė, Algimanto Mackaus senelė iš motinos pusės, su savo tėvu.

Vincas Gailys, Algimanto Mackaus senelis iš motinos pusės (stovi), su savo tėvu.

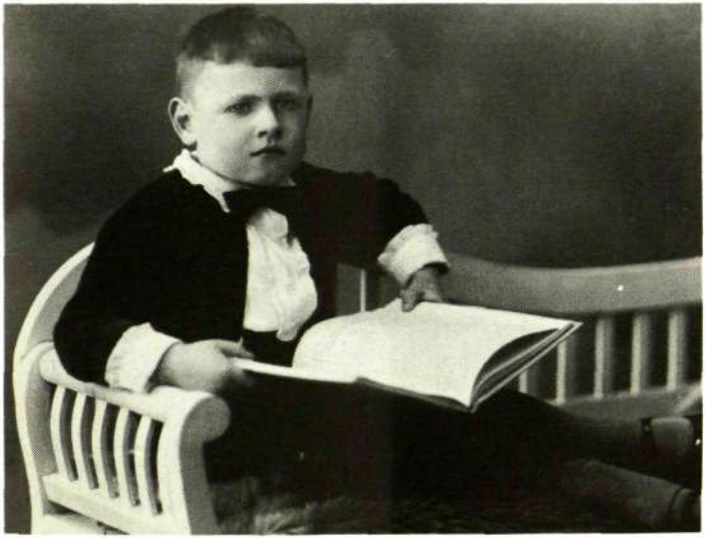

Penkių metų sukaktuvės Pagėgiuose (1937 m.)

Algimanto Mackaus gimtieji namai 1970 m. gegužės mėn.

Radijo stotyje „Pelkių žiburėlio" metu. A. Škėmos dramos „Vienas ir kiti" ištraukos skaitymo metu. A. Mackus ir Eglė Vilutienė daro garso

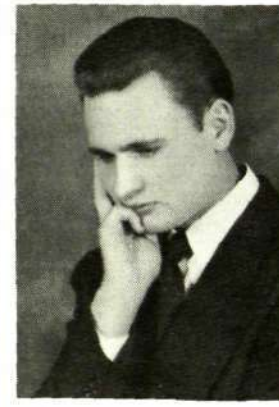

Algimantas Mackus tik atsikėlus į JAV, maždaug Elegijų *išleidimo (1950) metais.*

Algimantas su tėvais Wuerzburge 1945 metais. Šalia motinos sėdi jos brolis Alfonsas Gailius.

A. Mackus, Sandra Čipkuvienė, M. Katiliškis, D. Juknevičiūtė, V. Ignas, J. Palukaitis, Dana Vasiliauskienė, Z. Katiliškienė ir J. Pivoriūnas Santaros-Šviesos suvažiavime.

Radijo stotyje „Pelkių žiburėlio" bendradarbiai: Vytautas Juodka, Irena Nivinskaitė-Jonynienė, Eglė Vilutienė, Vytautas Valiukas, Lilija Vanagaitienė, Algimantas Mackus, Dalia Bylaitienė ir Alfas Brinka.

Per Kazį Gandrimą Algimantas aktyviai įsijungė į sekmadieninę literatūrinę radijo valandėlę „Pelkių žiburėlis", kurią čikagiškės lietuviškos radijo programos ribose suorganizavo Akademinio Jaunimo sambūris Šviesa 1953 metais. 1954 m. pavasarį šių programų svarbiausioji vykdytoja Dalia Sruogaitė-Bylaitienė viena proga jį sutikusi Gandrimo draugystėje ir išgirdusi kritiškus atsiliepimus apie „Pelkių žiburėlį" pasiūlė Algimantui dėtis į talką ir programą gerinti. Algimantas sutiko ir 1954 sezonui sudarė planą su smulkia skaitytinų autorių atranka ir skaitysiančiųjų aktorių sąrašu, gana tiksliai nuspėdamas ir jų sugebėjimus, nors iš arčiau daugumos nepažindamas.

Tapęs „Pelkių žiburėlio" redaktoriumi pradžioje įvadų valandėlėms rašymu dalindavosi lygiomis su D. Bylaitiene, tačiau, šiai išvažiavus į Texas, kur jos vyras tarnavo gydytoju amerikiečių kariuomenėje, bent pora metų programas daugumoje tvarkė Algimantas, Bylaitienei tik retkarčiais parašant vieną-kitą įvadą, ar paruošiant vaikams skirtas valandėles. Mackus „Pelkių žiburėlį" iš pat karto labai pamėgo ir talkininkais pritraukė daug naujų žmonių, kurių tarpe ir savo būsimąją žmoną Dalią Juknevičiūtę ir su ja draugavusią Ritą Šimanskytę (dabar — Kavolienę).

Viena iš „Pelkių žiburėlin" Algimanto atsivestų talkininkių buvo Nijolė Markauskaitė, su kuria Mackus susipažino šiai bebaigiant Šv. Kazimiero Akademiją (dabartinę Maria High School, mergaičių aukštesniąją mokyklą), su kuria pastoviai draugavo bent keletą metų. Jos mokyklos draugė Nijolė Rimkutė (dabar — Vardienė), paprašyta įspūdžių apie tuometinį Algimantą Mackų, kiek juokaudama kalbėjo:

Algimantą Mackų, kiek juokaudama kalbėjo:

— Pykau tada ant jo, nes praradau gerą draugę pati draugo nesusiradusi . . . Man jis tada atrodė kažkaip nerimtas, vėjavaikis, nes niekur nedirbo ir nesimokė . . . Nors iš tikrųjų — graži buvo pora . . . Ji vėliau buvo pamergė mano vestuvėse, o paskui ištekėjo už amerikiečio H.

Fett ir dabar gyvena netoli Čikagos, Hanover Parke. Buvau neseniai sutikusi . . . Gi Algimanto Mackaus eilėraščių nė dabar nesuprantu . . . *Makes no sense to me* . . .

Dalios Bylaitienės dar iš Lietuvos atsivežtoje svečių *knygoje ir čionykščių svečių yra įprasta*, esant ūpe, ką nors įrašyti. Iš 1954 m. gruodžio 2 d. įrašų matyti, kad tą dieną lankėsi Casey Deveikis (anksti miręs Margučio radijo pranešėjas, su kuriuo Mackus gerai sugyveno ir turėjo daug bendro, nes anas irgi kūrė, nors rašė proza ir angliškai), o taipgi Mackus su Nijole Markauskaite. Algimanto tą dieną įrašyta:

> Vienu palaiminimu aš tačiau tikiu:
> sukaupt jėgų ir abejingai mirti,
> ir amžinai palikti mūsų kūnus,
> kurie čia žemėje nebegalėjo susijungti.

„Pelkių žiburėliui" skiriant tiek daug laiko ir talento, norėjosi, kad radijo valandėlės būtų kuo plačiau girdimos. Atsiradus galimybei kelioliką jų įrašyti į plokšteles, darbas vyko entuziastiškai. Įrašymai daryti ne vien radijo studijoje, bet ir Mackaus bute, kur suvažiuodavo aktoriai, o taipgi inžinierius Jauniškis su savo aparatūra, būdavo nuo visokio triukšmo besisaugojant užsikamšomi langai, apsitveriama paklodėmis, patiems šeimininkams „susiglaudus tylint, tartum pelytėms po šluota" . . . Plokštelės buvo išsiuntinėtos į New Yorko, Bostono ir kitas lietuviškas radijo programas. Įkalbėjimuose (kaip ir radijo valandėlėse) dalyvavo visa eilė aktorių: Algimantas Dikinis, Marija Lemešytė, Alfas Brinka, Jonas Kelečius, Stasė Kielaitė, Henrikas Kačinskas, Kazys *Gandrimas*, *Irena Nivinskaitė*, Kazys Oželis, Eglė Vilutienė ir kt.

Darbas „Pelkių žiburėlyje", supažindino Algimantą su literatūrinės ar draminės kūrybos interpretavimu, kaip menininką ir srities žinovą jį išgarsino ir visuomenės akyse. Dainavos ansamblio vadovybė (muzikas Stepas Sodeika ir

valdybos pirm. Jonas Paštukas), ieškodama sau tinkamo muzikinio veikalo ir suradusi Stasio Šimkaus operetę „Išeiviai", Čikagoje su Birutės choru jo statytą bene 1919 metais, paprašė Mackų ją pritaikyti šiam laikui. Pradžioje kratęsis, tačiau paskaitęs tekstą Algimantas sutiko. Atnaujintieji „Išeiviai" buvo Čikagoje Dainavos statyti 1957.V.12. ir kartoti tų pačių metų spalio 6 d. „Trys muzikiniai lyriniai veiksmai" (kaip šis dalykas apibūdintas antrojo pastatymo programoje) vaizduoja: (I) pabėgimą iš Lietuvos ją antrą kartą užimant bolševikams, (II) naujųjų ateivių gyvenimą Amerikoje po keliolikos metų jau gerokai nutautėjus, ir (III) jų sugrįžimą išlaisvinton ateities Lietuvon. Tai buvo pirmas didesnis ir viešas Mackaus bandymas draminėje kūryboje.

Tą laikotarpį Adolfas Markelis dar ir šitaip prisimena:

— Smuklėje, su draugais gerdamas alų, Algimantas būdavo dažniausiai tylus ir pabrėžtinai melancholiškas. Užėjęs pas mane visada prašydavo pagroti „Boriso Godunovo" operą. Turėjau tada tokią seną plokštelę, kurią išgirdęs Algimantas visada kažkaip nušvisdavo, išsiblaškydavo. Ta muzika, atrodė, geriausiai atitikdavo jo nuotaiką . . .

Vėliau, draugystėje su muziku Antanu Naku (mirė 1979), kuris, nepaisant vyresnio amžiaus, būdavo labai jaunos dvasios ir kiek išgėręs mėgdavo „laikyti rusiškas mišias", jam pačiam giedant popą, Algimantas labai noriai su D. Bylaitiene jam asistuodavo.

Radijo programose susipažinęs su daugeliu aktorių, jų mėgiamas dėl savo takto, mandagumo ir paslaugumo, Mackus neatsisakydavo jiems įvairiai talkininkauti. Daugiau tąjį „užkulisių kvapą" jis pajuto Vytauto Valiuko Čikagoje itin sėkmingai pastatytame Tennessee Williamso „Stikliniame žvėryne" (1954), po kurio visų aktorių buvo priimtas saviškiu. Valiukui statant Kosto Ostrausko „Kanarėlę" (1956) Mackus buvo programoje įrašytas režisūros asistentu. Netrukus jisai atrinko ir scenai pritaikė ištraukas iš tada ką

tik išleisto V. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnūs*, o paskui apkarpė ir apipavidalino *Šarūno* finalą, Čikagoje statytą koncertinėje formoje ir vėliau (V. Valiuko režisūroje) atnaujintą New Yorke. Apie šį jo darbą Dalia Bylaitienė pasakojo:

— Jau gerokai po Algimanto mirties norėjau įscenizuoti tą patį tekstą „Pelkių žiburėliui". Besigilindama ėmiau abejoti: ir Krėvė, ir ne Krėvė . . . Ir patsai Šarūnas padarytas kažkokia pabaisa, be jokios priežasties žudančia savo mylimas moteris. Pradėjau lyginti su tikruoju V. Krėvės tekstu. Ir ką gi? Algimantas taip buvo pagautas V. Krėvės stiliaus, kad visus pranešėjo žodžius irgi surašė krėviškai! O aktoriai, greičiausiai, manė patį Krėvę deklamuoją . . . Nežinau, ar Algimantas buvo į tekstą stipriau įsigilinęs. Mat darė tik patį finalą ir Šarūną pagamino ne visai pagal Krėvę . . . Stilistiškai vis dėlto ir jo paties ir V. Krėvės tekstai buvo tikrai puikiai suderinti . . .

Pranešinėti kasdieninėje Margučio radijo programoje Mackus buvo jos tuometinio vadovo dr. Broniaus Dirmeikio pakviestas 1957 metų vasarą, kada jam patiko A. Mackaus parašytas išsamus ir kritiškas radijo reportažas apie birželio 29-30 Čikagoje vykusį JAV ir Kanados Pirmąjį Lietuvių Jaunimo kongresą. Nuo to laiko jis Margutyje ir pasiliko, kaip radijo žurnalistas aukštai vertinamas tiek savo kolegų, tiek ir klausytojų, nes, atrodo, turėjo visas tam darbui privalomas savybes: objektyvumą, pastabumą, orientaciją, gerą balsą ir t.t. Štai kaip jį charakterizuoja ilgametis Margučio radijo vedėjas ir anuometinis sporto įvykių komentatorius Petras Petrutis:

— Keletą kartų buvau A. Mackaus staiga ir nesitikėtai iškviestas į radijo stotį. Gerai prisimenu dieną, kada įvyko Kubos krizė, prezidentui J.F. Kennedy neatlaidžiai įspėjus N. Chruščiovą išsigabenti iš Kubos sovietines raketas. A. Mackus telefonu paprašė skubiai atvykti į stotį ir prisidėti prie gausybės žinių „apdorojimo". Man atvykus jis jau turėjo

paruošęs keletai minučių svarbesnių žinių ir jas panaudojo transliacijos pradžioje. Paskui dirbome pakaitomis: vienas, pasinaudojant United Press šaltiniais, ruošė, o kitas jau gyvu žodžiu perdavinėjo radijo klausytojams. Dirbome išsijuosę. Nepaisant didelės įtampos ir lenktyniavimo su laikrodžiu, A. Mackus laikėsi visiškai ramiai. Tokiu pat tonu jis ir pranešinėjo. Tačiau programai pasibaigus, kaip profesionalams dera, sugebėjo tuoj pat viską „užmiršti" taip, kad važiuodami namo jau kalbėjomės visai apie ką kitą. . .

Draugystė su Dalia Juknevičiūtė darėsi kaskart šiltesnė ir vystėsi į abipusę meilę. 1957 metais, Daliai baigus Čikagos Meno Institutą, gavus jo stipendiją ir išvažiavus Europon studijų gilinti, Algimantas dažnai ir plačiai su ja susirašinėjo. Kai kuriuos laiškus, ypač tuos, kuriuose Dalios smulkiai aprašytas Rytų Berlyne įvykęs susitikimas su tėvu, Vilniaus teatro režisorium Romualdu Juknevičium po keliolikos nesimatymo metų, Algimantas paskaitydavo ir motinai ar net intymiesiems draugams. O skambėjo visa tai tartum aukštos įtampos kupinas geras detektyvinis romanas . . .

1958 metų rudenį Algimantas Mackus vedė Dalią Juknevičiūtę. Jie apsigyveno nedideliame keturių kambarių bute 4023 S. Montgomery. Ši rami, trumputė ir siaura gatvelė yra įsikūrusi pusiau lietuviškoje Čikagos Brighton Parko dalyje. Jų antrojo aukšto butas netrukus virto užuovėja pospektaklinių, pokoncertinių, visaproginių ir beproginių menininkų ir šiaip menu gyvenančiųjų bendraamžių ir bendraminčių diskusiniams ar ir boheminių atspalvių susibūrimams.

Jau ir prieš vesdamas Algimantas Mackus buvo giliai įsitraukęs į liberaliųjų akademinių organizacijų veiklą. Tiesa, būdamas paskutinis Akademinio Šviesos sambūrio pirmininkas, jis nedaug tenuveikė, tačiau Šviesai susijungus su Santara į vieną federaciją, Čikagos skyriuje jisai pasidarė tiesiog nepamainomu darbininku. Algimantą Mackų galėjai matyti vos ne kiekviename renginyje. Ar reikėjo meno

parodą atidaryti, ar su svečiu kalbėtoju publiką supažindinti, ar jam padėkos žodį tarti, ar organizaciją kur nors atstovauti — galėjai visuomet pasitikėti Algimantu. Tačiau pačiu didžiausiu jo rūpesčiu labai greitai pasidarė knygų leidimas. Tiek Čikagos skyriaus susirinkimuose, tiek ir suvažiavimuose nuolat visus įtikinėjant, jog organizacija geriausiai ir giliausiai savo veiklą įprasmins knygų leidimu, jam rūpėjo suorganizuoti fondą, kuris pirmoje eilėje leistų kūrybingiausių mūsų avangardinių rašytojų knygas, kuriomis nebūtinai tikimasi susilaukti visuomeninio populiarumo. Prie pirmųjų Santaros-Šviesos leidinių (K. Ostrausko *Kanarėlės* 1958, J. Meko *Gėlių kalbėjimo* 1961, nebekalbant apie savo paties antrąjį eilėraščių rinkinį *Jo yra žemė* 1959) savo darbu ir rūpesčiu daugiausia prisidėjo A. Mackus, susirašinėdamas su autoriais ar platintojais, važinėdamas į spaustuvę bei rišyklą, taisydamas korektūras ir t.t. Ypač skrupulingai peržiūrėdavo kalbą. Besiaiškindamas kokį nors žodį nesivaržydavo telefonu naktį prikelti draugus, žinovus ar patį autorių, kad ir už kelių šimtų mylių begyvenantį. Ypač daug visokių neaiškumų atsirasdavo beleidžiant Alfonso Nykos-Niliūno verstąjį *Hamletą* (1964).

Netikėtai mirus Margučio radijo valandėlių ir žurnalo redaktoriui Dr. Br. Dirmeikiui (1961.III.13.) iki tol jam pagelbėjusiam Algimantui Mackui teko perimti ir žurnalo redaktoriaus pareigas. Į šį darbą Algimantas metėsi visu rimtumu, pasiryžęs iš *Margučio* (iki tol — platesnėms masėms skirto įvairenybių ir aktualijų mėnraščio) padaryti svarų kultūros ir meno žurnalą. Mackus siekė, kad visi išeivijoje, o ypač Čikagoje vykstą iškilesnieji kultūros ar meno sričių reiškiniai būtų *Margučio* minimi, aprašomi ir komentuojami. Sau į talką jis tuojau prisikalbino keletą pajėgesnių dažniau besireiškiančių laikraštininkų ar menininkų, kiekvienam pavesdamas jam artimesnę sritį. Tokiu būdu Vyt. Meškauskas su komentarų ir aktualijų puslapiais „Mėnesio paraštėje" tapo nuolatiniu ir pastoviu skiltininku,

Algirdas T. Antanaitis (Kęstas Reikalas) *Margutyje* pradėjo spausdinti metines išeivijos literatūrines apžvalgas ir knygų recenzijas, Algirdas Kurauskas (Andrius Ašmena) recenzavo meno parodas, Antanas Rūkas — teatrą, Antanas Nakas — muziką . . .

— Amžinai atsisakinėdavau, bet Algimantas mokėjo prikalbinti, — pasakojo dail. A. Kurauskas. — Skatindavo rašyti lygiai tą, ką galvoju. Taip sakant, išmokė nesibijoti garsiai galvoti. Ne viena dailės parodos recenzija ar straipsnis gimė Montgomery gatvės buto virtuvėje. Atsinešdavau „špargalkose" užsirašytus įspūdžius, ir man juos pasakojant dažnai Algimantas jau rašydavo. Dalykai gimdavo spontaniškai. Šitaip buvo parašyti visi mano paskutiniųjų *Margučio* metų straipsniai . . . Kai kuriuos sakinius vėliau paaštrindavau, mintį paryškindavau, bet pagrinde reikalas jau būdavo atliktas . . .

A. Mackus *Margutį* gyvino, darydamas pašnekesius ir anketinius apklausinėjimus su įvairiais kultūrininkais bei kūrėjais. Bendradarbių ratas buvo nuolat plečiamas. Su originaliąja literatūrine kūryba ar vertimais vis dažniau ėmė rodytis Marius Katiliškis, Algirdas Landsbergis, Henrikas Nagys, Liūnė Sutema, Kazys Almenas, Henrikas Radauskas ir kt. Politiniais, socialiniais ar moksliniais klausimais rašė J. Dainauskas, K. Drunga, V. Kavolis, J. Šoliūnas, V. Trumpa, J. Valaitis . . . Algimantas pradėjo platų susirašinėjimą su JAV, Kanados, Europos ir Australijos lietuviais dalininkais, kiekvieną numerį iliustruodamas originalių jų darbų nuotraukomis. Alg. Kurauskas *Margutį* patraukliai apipavidalindavo ir padėdavo žurnalo laužyme. Skelbimai buvo išimti iš korpusinių puslapių ir perkelti į paskutiniuosius.

Veik visos šios reformos žurnalo leidėją Liliją Vanagaitienę erzino žymiai daugiau nei panašios naujovės radijo programose, įskaitant ir „Pelkių žiburėlį", reikalaujantį bent ketvirčio skelbimais nepertraukiamos valandos laiko. Vanagaitienei atrodė, kad visur įvedama „perdaug to rimtumo",

kad viską reikėtų daryti „linksmai ir šviesiai, kaip Vanagaitis darydavo . . ."

Savo nerimui leidėja, be abejonės, turėjo ir rimto pagrindo, nes žurnalo prenumeratoriai kaip ir skelbėjai, tiek žurnale, tiek ir radijo valandėlėje ėmė akivaizdžiai tirpti. Žinoma, nebūtinai dėl viso to buvo kaltos Mackaus reformos; daug prisidėjo ir natūralus senosios kartos skaitytojų retėjimas, naujam prieaugiui nepajėgiant prenumeratorių skaičiaus išlaikyti pageidaujamame lygyje. Jei tikėti valdžiai kasmet duodamam apyskaitiniam pranešimui, privalomam laikraštyje patalpinti, 1963 m. lapkričio mėn. tiražas siekė 5,989 egzempliorius, gi dar už metų — net 6,313. Bet kuriam išeivijos leidiniui tokie skaičiai šiandien atrodytų vos ne fantastiškais, tačiau reikia žinoti, jog *Margutis* Vanagaičio laikais didžiuodavosi dešimttūkstantiniais tiražais. O ir čia duodami skaičiai galėjo būti gerokai išpūsti, kaip kad tuomet būdavo madinga — ir naudinga — valdžiai niekada netikrinant, o didesnes pašto išlaidas atsveriant keleriopai didesnėmis skelbimų kainomis, kaip sykis tiražais matuojamomis.

Nuolatinėmis konfrontacijomis su ponia Vanagaitiene Mackus skųsdavosi vis dažniau, tačiau nepaisydamas jos priekaištų ir toliau gerino žurnalo išvaizdą ir turinį, bendradarbius pritraukdamas ir nuoširdžiu įtikinimu, ir diplomatišku tolerantiškumu ir savo paslaugomis, reikalaujančiomis tolygaus dėkingumą išreiškiančio mosto. Maždaug tokį Algimantą Mackų ir prisimena *Margučio* bendradarbis, foto menininkas kun. Algimantas Kezys:

— Algirdas Kurauskas, atsimenu, atsivedė Algimantą Mackų į pirmąją mano foto parodą Jaunimo Centre Čiurlionio galerijoje. Mackus tada laikėsi santūriai, daug nekalbėjo, bet parodos atidaryme pabuvojo ilgai. Tą patį vakarą aš pajutau, kad tarp mudviejų užsimezgė stiprus dvasinis ryšys. Man ruošiantis sekančiai parodai, 1964 metais, Algimantas Mackus atėjo ne tik kaip prieteliškas

žiūrovas, bet ir kaip pagalbininkas: paprašytas jis mielai sutiko sukurti mano paveikslams poetiškus pavadinimus. Visai parodai irgi buvo duotas jo sugalvotas vardas: „Ir tai sudaro pasaulį". Dėl šito pavadinimo mudviems teko ir pasiginčyti, nes man norėjosi sakyti: „Ir tai YRA pasaulis" ar ką nors panašaus, bet Mackus nenusileido. Jo nuomone žodis „sudaro" čia buvo tinkamesnis, nes parodoje išstatyti vaizdai parodė ne vien išorinį pasaulį (ar jo dalį), bet ir sudarė savitą, parodos autoriaus sukurtą. Žodžio meistras, žinoma, ginčą laimėjo ir ant parodos pakvietimo dail. A. Kurauskas įkomponavo žodžius „Ir tai sudaro pasaulį" . . . Kiekvienai tos parodos nuotraukai sukurtų pavadinimų juodraštį, paties poeto ranka surašytą, dar ir šiandien tebeturiu ir jį branginu, retkarčiais pasiskaitydamas vardus: Tema ir periferija, Be jokios, jokios minties, Visa turi šešėlį, Žinia, kuri šaukia namo . . .

— Kai man tekdavo važinėti į Margučio radijo stotį su religinės valandėlės kalbėtoju, A. Mackus mus visada priimdavo draugiškai, bet į kalbas apie tų valandėlių turinį niekada nesileisdavo. Galėjai pajusti distanciją tarp jo paties įsitikinimų ir valandėlėje pateiktų minčių. Tai buvo jo diplomatinė tyla nesileisti į bereikalingas ir galimai bergždžias kalbas, kurios tegali vesti prie įtampos ir nesusipratimų. Praėjus tiek metų, ir man pačiam paūgėjus religinių įsitikinimų painiavose, galiu puikiai suprasti A. Mackaus savijautą, susiformavusią gyvenimo kančioje ir išreikštą poezijoje. Atrodo, kad jis ir tada jautė religinio pamokslavimo naivumą ir svėrė jį savyje prieš religinės tiesos pažinimą, kuris kyla iš dvasinės kovos, abejonės ir su jomis susijusio dvasinio kraujavimo . . .

Užsimojus atgaivinti Vokietijos stovyklose ir Čikagoje sėkmingai besireiškusį teatrą Atžalyną ir Birutei Pūkelevičiūtei atvykus iš Montrealio savo pačios veikalo „Aukso žąsis" režisuoti, Mackus irgi įsijungė į darbą. Iškilus nesusipratimams tarp aktorių ir režisorės, pastarajai tuoj pat po „Aukso

žąsies" pastatymo (1962.XII.15 ir 16.) iš kolektyvo pasitraukus ir grįžus į Montrealį, Mackus atsiranda susirūpinusiųjų Atžalyną išlaikyti priešakyje. Antrąjame pospektakliniame *susirinkime (1963.II.2.)* jis padaro ilgą (22-jų mašinėle rašytų puslapių) pranešimą, bandydamas ne tik išnagrinėti ir atremti režisorės grupei padarytus priekaištus, bet taipgi pateikdamas „Konkrečios Atžalyno veiklos diskusinį planą", kuriame pati kolektyvo veiklos esmė aptariama šitaip:

> Atžalyno egzistencijos pačią svarbiausią prasmę matau tokioj kolektyvo veiklos definicijoj: Atžalynas kaip platforma lietuvių dramaturgijai, pabrėžtinai išskiriant lietuvių dabartinę dramaturgiją išeivijoj. Matau ir antrinę, jokiu būdu ne negližuotiną definiciją: Atžalynas kaip platforma lietuvių visuomenei su šių dienų dramaturgija supažindinti. Ir trečioji definicija: Atžalynas kaip teatrinių interesų grupę, siekianti saviauklinio tobulėjimo ir ieškanti kitų būdų lietuviško žodžio išlaikymo darban įsijungti. Tik pirmoji ir antroji definicijos pilnai, o trečioji tik iš dalies, reiškia viešąją Atžalyno veiklos pusę. Tą pusę buvau linkęs padalinti į dvi šakas. Konkrečiai kalbant, vienai šakai priklausytų tie spektakliai, kurie taikomi į turimą ir įmanomą publikos daugumą, neatmetant lygio principo. Antroji šaka būtų tie spektakliai, kurie būtų vieši, ar pusiau uždari, taikomi mažesnės gausos žiūrovui.

Lietuviškajai veiklos fazei siūlomų veikalų sąrašą sudaro: Balio Sruogos dramos, Kazio Binkio „Generalinė repeticija", o taipgi Antano Škėmos, Kosto Ostrausko, Algirdo Landsbergio išeivijoje parašyti veikalai, iš pasaulinių dramaturgų suminėti Annouilh, Sartre, Pirandello, Ugo Betti, Durenmattas, Ionesco, Becketas ir Albee. Savo mintis apie lietuviškąjį išeivijos teatrą Mackus dėstė ne viena proga. Ypač aktorių ir žiūrovo sistematiško auklėjimo svarbą. Kaip nuo klasikų ir Šekspyro reikėtų eiti prie natūralizmo ar realizmo, per Brechtą iki Becketo ar Ionesco.

Nė Algimantas, nė Dalia jokiame pelningame darbe pastoviau kaip ir nebuvo įsitvirtinę, todėl ir jų gyvenimas

niekada nebuvo ištaigus. „Tradicinis hamburgeris" (Dalios žodžiais tariant) užpildydavo nemažą kasdieninės jų dietos dalį. Tačiau badauti, žinoma, irgi niekada neteko. Ypač kad visai netoliese gyveno Dalios motina, o ir Algimanto tėvai — vos už kelių mylių. Kūčias visada švęsdavo kartu, visi tėvai ir vaikai, dažniausiai pas Dalios motiną. O ir šiaip šeimyniniai susitikimai būdavo gana dažni.

1962 metais Daliai pradėjus pilną laiką mokytis gerai žinomoje Čikagiškėje Goodmano dramos studijoje, ir Algimantas dažną vakarą praleisdavo Goodmano teatre, ten nusivesdamas ir savo artimesnius draugus. Pospektaklinės diskusijos Mackų butelyje nusitęsdavo kartais ir iki paryčių. O kartais jos vykdavo ir vidurmiestyje, netoli teatro veikiančiuose baruose, nes Algimantas vienoje vietoje sėdėti nebuvo pratęs ir visada ieškodavo intymesnės ar jaukesnės vietos, kur „alus geresnis", „aplinka tinkamesnė"... Važinėdavo Mackai, dažniausiai su draugais, ir į kitus teatrus. Algimantas buvo ypatingai susižavėjęs kažin kuriame Čikagos šiaurinės dalies teatre matytu Dylan Thomas veikalo „Under the Milkwood" pastatymu ir šį poetą tiesiog garbino. Pora kartų jie buvo autobusu nuvažiavę į tada ką tik įsikūrusį Guthrie teatrą Minneapolyje, o taipgi ir į Stratfordą Kanadoje.

Manau vertėtų paminėti ir tai, kad, priešingai didžiajai daugumai lietuvių poetų, A. Mackus (kaip ir Antanas Škėma), būdamas iš esmės „miesčionis", gamtai ypatingos meilės neturėjo, kas ir jo poezijoje gana akivaizdu. Išvilioti Algimantą iš Čikagos į laukus nebūdavo lengva, o jei dažniau nuvažiuodavo į Lemontą pas Katiliškius, tai tikriausiai ne tiek dėl gamtos, kiek dėl draugystės. Vasarą su Dalia išvažiuodavo ir į lietuvių didžiai mėgiamus Sandūnus (Sand Dunes, Ind.) pasimaudyti Mičigano ežere, tačiau ir ten Algimantas didžiausią laiko dalį praleisdavo berašydamas. Sandūnuose buvo parašytas ir paskutinis, jau po mirties išleistas eilėraščių rinkinys *Chapel B.*

Prie miestietiškų dorybių gal reikėtų priskirti ir Mackaus pedantiškai tvarkingą ir švarią aprangą, veik visada dėvint pilną eilutę, įskaitant baltus arba bent vienos spalvos marškinius ir konservatyvų, visada elegantiškai sumegztą kaklaraištį. Tais laikais, kada „hipiškumas" aprangoje buvo itin madingas, Mackus, dargi kaip jaunimo tarpe populiarus poetas, savo konservatyvia išvaizda ryškiai išsiskyrė, lyg pabrėždamas savo nekonvencionalumą.

1962 m. gegužės 25 d. nuo širdies priepuolio gana netikėtai mirė Algimanto tėvas, kurio netekimą jis giliai pergyveno. Buvo žmonių, kurie matė, kaip Algimantas koplyčioje, manydamas esąs vienas likęs, verkė apkabinęs karste gulintį tėvo lavoną . . .

Algimantas skaudžiai pergyveno ir savo artimųjų draugų rašytojų mirtis. Į Antano Škėmos laidotuves New Yorke išskubėjo niekam nesuspėjęs nė žodžio tarti: grįžusi iš darbo žmona jo jau neberado . . . Julius Kaupas, iš Detroito Čikagon atvykęs K. Bradūno redaguojamai knygai *Lietuvių literatūra svetur* pažadėto straipsnio reikalais ir pas Mackų apsistojęs, mirė jo bute. Pačiame vidudienyje Juliui sunegalavus, Agimantas minutei pasitraukė prie telefono norėdamas pašaukti gydytoją, o sugrįžęs jau rado savo draugą susmukusį, nebegyvą.

Visiems su Algimantu kiek artimiau draugavusiems jo paveikslas mintyse išliko dažytas tirštomis liūdesio ir melancholijos spalvomis. „Mackų dažnai sutikdavau ir santariečių pobūviuose, kur jis paprastai sėdėdavo tragiškai nusiminęs ir susikrimtęs. Būdavo net keista: visi šoka, geria, su merginomis juokauja, o Mackus sėdi su smilkstančia cigarete kažkur tolumon žvilgsnį įbedęs", — prisimena Liūtas Mockūnas.

Po kiekvieno artimo žmogaus mirties Mackus klimpo vis gilesnėn melancholijon. Dažniau ir išgerdavo, o išgėręs vėl krisdavo į gilų pesimizmą ir nuolat pranašaudavo savo greitą mirtį. Jei tada tai atrodė perdėtu dramatizavimu (ypač kada

jis taipgi dažnai nusiskųsdavo paskutiniais metais jį stotin vežiojusios L. Vanagaitienės blogu vairavimu, pridurdamas: „ta moteris vistiek mane kada nors užmuš"), šiandien, toms pranašystėms išsipildžius, jo žodžiai skamba perdėm fatališkai.

— Būdavo ir taip, kad Dalia naktį paskambindavo man arba Leonui Narbučiui („Pelkių žiburėlio" bendradarbiui) prašydama atvažiuoti, nes, girdi, „Algimantui paipos trūkusios' " (tik mums su Dalia daug pasakąs specifinis išsireiškimas). Taip nuvažiavusi kartą radau Algimantą ant stogo, besirengiantį šokti žemyn, o kitą kartą — besikariantį per balkono briauną, — pasakojo D. Bylaitienė. — Žinau, kad Algimanto pesimizmui ir melancholijai atskiesti kartais baisiai reikėdavo alkoholio . . .

Pas mane, gyvenusį jo Montgomery gatvės buto, o vėliau — Margučio raštinės kaimynystėje, Algimantas irgi gana dažnai užsukdavo. Ateina, būdavo, pasisveikina, persimetam vienu kitu žodžiu, susėdam prie stalo; laukiu dabar, ką pasakys, o jis — tyli . . . Jauti, kad nori kažką pasakyti, bet — nieko nesako. Tik keletą stiklų alaus išgėrus kalba greitai pradėdavo klijuotis. Panašios situacijos nutikdavo ir telefoniniuose pašnekesiuose. Paskambina jis, būdavo. „Alio?" — Alio!"; pasisveikinam, ir . . . tyla. Kiekvieną žodį reikėdavo veik pešte išpešti. Norėdavosi tiesiog trenkti ragelį: jei neturi nieko pasakyti, tai ko, po velnių, skambini!

O su Algimantu draugavom jau nuo pat jo atvykimo iš Europos į Cicero, kur aš jau gyvenau. Dažnai sueidavom net ir po mano pašaipios *Elegijų* recenzijos *Draugo* kultūriniame priede, dėl kurios dar ir šiandien susilaukiu priekaištų, tik, žinoma, ne iš tų, kurie jau *tada* Algimantą pažino: gana išdidų, arogantišką jaunuolį, apie savo kūrybą perdėtai gerai galvojantį, daugumą vyresniosios kartos mūsų poetų negailestingai, „su šūkiais" nurašantį į nuostolius . . . Kaip tik dėl to, kada, pora metų atitarnavęs amerikiečių kariuomenėj ir praleidęs Europoje 1952 metų rudenį, vėl grįžau Čikagon,

mane tiesiog pritrenkė staigus Algimanto ūgtelėjimas. Su juo, dabar jau ne tik *Draugo* priedo, bet ir *Aidų* recenzentu, net ir literatūros rabinai kalbėjosi visai pagarbiai, be jokios ankstyvesnės pašaipos gaidelių balse, be mažiausios ironijos šypsenoj! O jis sau skaitė paskaitą literatūros mėgėjų klubo (B. Babrausko įsteigto) susirinkime, dėstydamas formos ir turinio santykį niekam nesukeldamas abejonės, jog gerai žino, ką šneka.

Jaunesniesiems, L. Mockūno žodžiais tariant, Mackus „atrodė žymiai vyresnis, nors amžiaus skirtumo kaip ir nebuvo. Dažnai mėgdavo kalbėti apie vyresniuosius poetus, kaip Miškinų, Binkį, Aistį. Pasakodavo apie jų gyvenimų intymesnes detales, ką kuris kada pasakęs. Susidarydavo įspūdis, kad Mackus juos nepriklausomybės laikais asmeniškai pažinojęs . . ."

Mackaus poetinio talento palaipsnišką, bet labai spartų išsivystymą pailiustruotų visų keturių jo poezijos rinkinių sugretinimas. Teko išgirsti ne vieną pasisakymą, kad ir išversta į svetimas kalbas Mackaus poezija skambanti ypatingai gerai. Apie tai *Drauge* rašė ją latviškai skaitęs Andrius Baltinis (1966.X.1.), pasakojo daugiakalbis estų poetas Ivaras Ivaskas ir jo žmona poetė Astridė, kaip tik Algimanto kūrybą į latvių kalbą vertusi.

> Kalbant apie poetą A. Mackų noriu pastebėti, kad jo eilėraščio „Chapel B" (fragmentas) lietuviškosios poezijos rinktinėje nederlandiškai „een steen heeft geen hart" daugiausia padarė įspūdžio. Man net vienas rimtas septyniasdešimties penkių metų flamų poetas Marnix van Gavere laišku parašė, kad „jei būtų jaunesnis, tai norėtų išmokti lietuviškai, kad galėtų skaityti Algimantą Mackų originale", — rašo tos rinktinės sudarytoja poetė Zenta Tenisonaitė (*Moteris*, 1973, kovas).

Mackaus netekimo atvertą spragą ypatingai pajuto liberalinio sparno jaunesnieji išeivijos kultūrininkai, nes jisai

buvo visokeriopas kultūrinės veiklos judintojas. Labai daug nustojo ir avangardinė išeivijos poezija, kurioje Mackus įrėžė itin ryškius pėdsakus. K. Bradūno papasakoti išgyvenimai, manau, būdingi ir daugeliui kitų, asmeniškai ar vien tik iš jo kūrybos Mackų pažinusių:

— Viena iš pačių liūdniausių mano gyvenimo dienų buvo toji, kurioje reikėjo nešti poezijos bičiulio Algimanto karstą ir jį palikti Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse Čikagoje . . . Todėl taip stipriai mintin įsirėžė ir tas Vytauto Mačernio mirties 20 metų sukaktuvinis minėjimas, „Šatrijos" korporacijos surengtas *Draugo* patalpose 1964 metų gruodžio 27 d. . . . Atsimenu, jog programos metu Algimantas Mackus sėdėjo pirmoje eilėje. Kažkas padarė minėjimo nuotrauką, kur pirmame jos plane ryškiai matyti Algimantas. Po programos, bendrų pažįstamų pakviesti, nuvažiavom su Algimantu pas juos pavakarieniauti į Marquette Parką. Praleidome labai malonų ir literatūrinių pokalbių kupiną vakarą. Sekančią dieną buvau pritrenktas žinios, jog Algimantas Mackus žuvo auto avarijoje . . . Šiandieną reikia guostis bent tuo, kad poeto Algimanto Mackaus posmai pasiliko mūsų literatūroje, liudydami bežemių poetų kartą pačiame geriausiame jos išsisakyme.

ALGIMANTAS MACKUS APIE SAVE IR DAR ŠĮ TĄ

Laiškų ištraukos

Esu gavęs iš Algimanto Mackaus 1959-1964 m. apie 60 laiškų. Didelė jų dalis — tai tarsi Čikagos to meto mūsų kultūrinio gyvenimo kronika. Pats pasinėręs į visokeriopą veiklą, Mackus tartum jautė pareigą „atraportuoti" man, „provincijoje" gyvenančiam, „sostinės" bruzdėjimo (ypač tada dar gana gyvo teatrinio gyvenimo) įvykius ir užmojus, užkulisius ir intrigas. Ne tik „raportavo", bet ir vertino, reiškė savo nuomonę bei pažiūras — kartais džiaugėsi, tačiau dažniausiai kritikavo, ironizavo, per dantį traukė įvairias „įžymybes", nevengdamas gandų ir plepalų.

Žymiai mažiau Mackus buvo linkęs rašyti apie save — savo kasdienybę ir kūrybą. Tačiau esama ir tokių fragmentų. Čia spausdinama jų atranka. Ir dar viena kita ištrauka, susieta su jo aplinka bei interesais.

Kaip ne vieno asmens, taip ir Mackaus laiškuose ne viską galima imti už gryną pinigą. Emocijų žmogus, jis, iš vienos pusės, buvo linkęs į bravūrą, o iš kitos — į pesimizmą. Tad kai kurias laiškų ištraukas reikia traktuoti jo charakterio ir nuotaikų kontekste, būtina žvelgti į jas kritiškai, su nemaža skeptiškumo doze. Štai nusilaužęs riešą, Mackus baiminasi, jog, „ko gero, liksiu koliekas", „negaliu rašyt mašinėle", — o jau sekantį laišką mašinėle rašo. Kitur sako, kad „bet kokiem veikimam čėso nebeliko", „gal nėra ir noro", o netrukus atsirado ir noro, ir čėso, — veikėjavo išsijuosęs.

Vėliau, minėdamas, nors ir miglotą, galimybę persikelti į New Yorką, rašo, jog „gal būtų ir neblogai", nes Čikaga jam jau „pradeda smirdėti", o, be to, „tai būtų gera proga nusiimti ir nuo visokių veikėjavimų". Gal ir taip. Tačiau vis dėlto tenka abejoti, ar Mackus, nors ir ironizavęs save „visuomenės veikėju", būtų galėjęs apsieiti be tų „veikėjavimų" — ir kaip tik Čikagoje, nežiūrint, kokie bebūtų jos aromatai.

Šia prasme atskiro dėmesio verta Mackaus savikritika — kartais tiesiog pašaipus, demonstratyvus menkinimas savęs ir savo kūrybos. Ir net nuogąstavimas: „Graužia mane kirminas, jog toji [poezijos] gyslelė pas mane kaput". Kiek tai tikra ir kiek perdėta? O gal tik poza? Tiesa, jis ne kartą ir pokalbiuose šnekėjęs, jog poezijoje „išsirašęs". Negana to: ėmė domėtis dramaturgija, ypač vad. absurdo drama. (Kažkada net parašęs vienaveiksmę dramą „Slėptuvė", kuri, toli gražu neprilygstanti jo eilėraščiams, likusi rankraštyje.) Tačiau ir tai dar nieko neįrodo. Galutiną atsakymą čia tegalėjusi duoti tik tolimesnė jo kūrybos raida.

K. Ostrauskas

1959.VIII.12.

[. . . .] Jau metai, kai nuolat dirbu Margučio radijuše. Kiekvieną dieną, išskyrus antradienius bei šeštadienius, migdau klausytojus skelbimais ir tom pačiom plokštelėm. Vienų mažiau, kitų daugiau keikiamas, šneku, ir tiek. Teko nugirsti, jog ypač nemėgiamas esu senųjų lietuvių. Girdi, anas kalba, o mes nesuprantam; anas deda plokšteles, o tokių mes nemėgstam. Sako, reikia lietuviškos (tik lietuviškos!) muzikos, t.y. polkų ir kadrilių. Abejoju, ar ilgai ištversiu. [. . . .]

Bet kokiem veikimam čėso nebeliko. Gal nėra ir noro. Kaip niekada anksčiau, užsidariau tarp žmonos, baldų ir sienų. Jokių šeimyniškų tragedijų kol kas nepergyvenau ir pergyventi bent artimoje ateityje dar nesirengiu. Kartkartėm atsilanko draugai ir bičiuliai. Tada atsiranda proga ir gerą čierką išmaukti.

1959.X.13.

Asmeniškai pas mane, kaip dažniausiai, nieko naujo nei nieko ypatingesnio. Ką buvau planavęs atlikti šį rudenį, viskas iširo dėl to nelemto reikalo turėti dolerį kitą kišenėje. Galvoju tik, jog ateis parankesnis laikas. Prieš visas darbovietės bėdas buvau lyg ir vėl pradėjęs braukinėti plunksną. Pradėjau tokį ilgesnį gabalą, tik nebežinau, ar bebaigsiu. Kai viskas užsitęsia, po tam tikro čėso dingsta bet koks įdomumas, interesas. Taip turbūt su visais ir viskuo. [. . . .]

1959.XI.13.

[. . . .] Vis negaliu atsipalaiduoti iš Margučio jau pradedamos veržti kilpos. Dirmeikis, prieš keletą savaičių pabandęs vėl po truputį dirbti, paskutinėm dienom vėl nekaip pasijuto. Atrodo, kad jam reikės vėl gulti lovon. O tie kitų „atsigulimai lovon" man sveikaton irgi neina.

1960.I.13.

Tikriausiai jau būsi gavęs ir Metmenis. Nors, tiesą sakant, labai nenustebčiau, jeigu dar ne. Chicagoje knygų parduotuvėse Metmenys atsirado tiktai po kelių savaičių, praslinkus nuo tųjų [neišskaitomas žodis] išgarbintų krikštynų. Kaip Tau jie atrodo? [. . . .]

Reakcijos į Metmenų pasirodymą Chicagoje gana įvairios. Senesnieji žmonės, o ypač mūsų tovtininki, į Metmenis žiūri pro šypseną. Ironišką ir išmaniausią. Faktas lieka faktu, jog Metmenų pasirodymas tam tikra prasme kai kam yra užmynęs ant mazolio. Pavyzdžiui, ir tokiam nesvietiško „rimtumo" žurnalui kaip Margutis. Per plauką ir aš išlikau akis akin su Vanagaitiene ir Dirmeikiu dėl Metmenų nesusiriejęs. Kiekvienu atveju mano santykiai su darbdave yra tapę velniškai šalti bei oficialūs. Na, bet tiek to. [. . . .]

[. . . .] norisi dėti pastangas, kad tie Metmenys, nors ir be šimtaprocentiniai rodomo entuziazmo, ateityje stiprėtų ir stiprėtų visais atžvilgiais. Žinoma, jeigu po poros numerių nebus įtraukti į eketę finansinių sunkumų. Jeigu po poros numerių nesusilauks likimo, kurio, atrodo, susilaukia Lankai. Beje, kas girdėti apie Lankus? Ar jau, anot Meškausko išmonės, visai karstas? Kada čia apie Lankų leidimą girdėjau naują versiją, t.y. vienas numeris į metus. Arti tiesos, ar ne? Toli juk negali būti, nes ir du yra tik vienas ir vienas.

1960.IX.28.

Antra savaitė namuos ir rutinoj, bet vis dar padebesiais. Atsigrįžus atgal, norėtųsi ir vėl greitai pakartoti tokią iškylą. Turiu prisipažinti: iškyla padėjo. Jaučiuosi iš jos gerokai ramesnis, taikingesnis pats su savim. Matyt, būsiu buvęs per daug nusitupėjęs vienoj vietoj ir todėl pats sau įgrisęs, nusibodęs. O nuobodulys yra gera sąlyga visokiem pykčiam ir senmergiškiem kaprizam.

Rengiausi Tau rašyti (ir padėkoti žmonai ir Tau už malonias valandas Philadelphijoj) nuo antros į Chicagą grįžimo dienos, bet, atvirai tariant, kažkaip varžiausi, nes jaučiau ir pas Judu be reikalo priskandalinęs, burbuliavęs, kunkuliavęs ir viręs. Reikėjo ištisos savaitės sąžinės graužimui apmalšinti. Taip jau būna po mano, gaila, bet beveik visų (paskutiniuoju laiku) gastrolių, nugėrimų ir panašių atsitikimų. [. . . .] Ateityje, — o juk tai bus! — pasižadu nebebūti įkyrus ir nuobodus monologas. (Ranka ant širdies ir ant liežuvio.)

[. . . .]

Vakar vakare buvom nudūlinę pasižiūrėt Giraudoux. Angelų dvikovos su Vivien Leigh. Tegul velniai! Retai kada po tokių dalykų galima pavartoti angelską „boring", bet to spektaklio atveju — taip. Pasiutusiai man nepraėjo [?] nei pats gabalas, nei žvaigždės, nei kitų vaidyba. Nežinau, bet toji prancūziška-angliška-amerikoniška mišrainė labai blogai nuteikė. Taip ir atsistoja šviesiu tašku tie pora dalykėlių, matyti dvokiančiam off-Broadway. Pagaliau gal žmogų veikia [?] ko ieškai, ko nori. Už dviejų savaičių einam pasižiūrėt Marcel Marceau. Irgi: žmogus dievaži ko lauki ir todėl — dažnai nusvyli pirštus.

1961.III.9.

Na, dabar paporinsiu Tau apie tos antologijos užmanymą. Svarstant prie čierkos šį klausimą, tentatyviai buvo minimi tokie žmonės: Šlaitas, Gruodis, Sutema, Pūkelevičiūtė, Mekas, Švedas ir manoji asaba. Vienok, iš naujo peržvelgus šį reikalą, pasidarė aišku, kad, kaip ir Tu laiške rašai, natūraliu pagrindu antologijon burtis įmanoma tiktai trims: Sutemai, Mekui ir man. Bet ką gi reiškia trys žmonės, jei jų būrimosi pagrindas yra karta, o gal, tiksliau tariant, — pokartė? Juk neginčijama yra ir Tavo pastaba, kad, išėjus tokiai antologijai, jinai neišvengiamai bus lyginama su Žeme.

Toliau. Buvo galvojama (pašnekesiuose su Sutema ir Kavoliu) ieškoti kokio nors platesnio pagrindo, mažiau

definuotos bazės. Bet ir vėl „bet". Kokios bazės? Kavolis net siūlė Škėmą. Tik nemanau, kad Škėma, Metmenyse atspaudęs keletą eilėmis rašytų dalykų, save laikytų poezijos atstovu. [. . . .]

[. . . .] Blogai, jog, galutinai neapsisprendus bei neišsiaiškinus, tapo pradėtas susirašinėjimas. Turėdamas mintyje antologiją, mano nuomone, ir Kavolis pradėjo forsuoti tuos nelemtus „nužemintuosius".

Viešint Detroite, dėl ano reikalo šnekėjau ir su Kaupu. Jisai irgi laikosi nuomonės, kad antologijai leisti žmonių skaičius yra pasiutusiai mažas. (Kažkas su šypsena pasiūlė prie „pažemintųjų" prijungti ir „nuskriaustuosius".)

Aš pats dabar misliju taip. Antologijos (vien poezijos) leidimą keliem metam atidėti. Per tą laiką gal susiformuos ir tokie žmonės, kaip Prapuolenis ir kt. Tada visas dalykas būtų aiškesnis, nors ir tuomet jis negalėtų eiti pokartės (ar kartos) baze. Už kelių metų vienijanti bazė galėtų būti šis kontinentas, kuriame antologijos žmonės pradėjo platesnį reiškimąsi literatūroje.

Antra galimybė, mano nuomone, būtų tokia: leisti antologiją ne vien poezijos, bet ir dramos bei prozos. Tokios apimties leidiniui, regis, ir dabar galiotų generacijos bazė. [. . . .]

Klausi gromatoje, ką darau su Generacija. Kol kas dėl jos leidimo nepadariau jokių žygių. Ir štai kodėl: prieš porą savaičių jau pradėjo formuotis ant popieriaus lyg tos Generacijos tęsinys Augintiniai. Augintinių esu nurašęs palyginti jau ne visai mažą gabalą. Kaip visada būna kiekvienam, taip ir man vieną dieną jie atrodo vienaip, o kitą — kitaip. Jei summa summarum pasirodytų darbas šio to vertas, galvoju prijungti jį prie Generacijos atskiru, minėtu pavadinimu. Bet sprendimui padaryti reikia perspektyvos. Taigi laukiu ir po truputį rašinėju. Antra vertus, abejoju dėl kai kurių pačios Generacijos vietų ir dėl paties vardo. Žodis „generacija", paskutiniais laikais taip nuvalkiotas, man

darosi tolygus keiksmažodžiui. O tariant tiesą, išleisti tą gabalą norėčiau. Tik baisiai neapgalvotai padariau, davęs jį Metmenims, nuo pradžios iki pabaigos taškų. Na, šaukštai popiet.

1961.V.25.

Paskutinių kelių savaičių bėgyje Vilnis vienoje salėje buvo surengusi knygų iš Lietuvos išpardavimą. Šiuo atveju „bendradarbiavau" ir aš. Knygas pardavinėjo tiesiog pusdykiai. Nusipirkau jų apie šimtą. Kai kurias tik perverčiau, o kai kurias ir ištisai perskaičiau. Iki šiol neturėjęs progos kiek daugiau susipažinti su literatūra iš anapus, kartais ir gana skeptiškai žiūrėdavau į pareiškimus, kad anoji literatūra — tikra usnynė. Dabar tasis rezervas žymiai sumažėjo. Pasiskaičiau Bieliausko, Sluckio, Avyžiaus, Markevičiaus, Paukštelio ir kitų panašių prozos. Žinai, tegul galas. Nors ir labai smalsu, bet laiko taip pat labai gaila. Nusipirkau ir krūvą poezijos knygų bei eilę įvairių kritikos straipsnių rinkinių. Žinai, vaizdas man pasirodė ir čia liūdnas. Kad ir tie poetai! Rašo beveik visi vienodai. O propaganda poezijoj (atseit „deklaratyvioji poezija") kartais pasiekia baisaus juokingumo laipsnio. Bet liūdniausia: susidaro įspūdis, kad kai kas iš jų jau tiki tuo, ką rašo. Absurdo prieina ir jų kritika. Va, Kubilius, rašydamas apie vieną iš poezijos knygų, priekaištauja autoriui, kad tasai savo kažkuriam eilėrašty neteisingai pavaizduoja dabartinę kolūkio padėtį Lietuvoje.

[. . . .]

Aš pats esmi gerokai sugriautas [?]. Palikau praktiškai vienas tame nelemtame Margutyje. Radijo programos nieko, bet tas magazinas man pradeda kainuoti per daug nervų. Turbūt reikėtų velnioniško gudrumo ką nors iš jo išlaviruoti. Bendradarbių, galima sakyti, nėra, o skaitytojų dauguma senieji lietuviai amerikonai. Labai norėčiau juo nusikratyti. Truputį slegia ir tai, kad po Dirmeikio mirties visai nebeturiu laiko prisėsti prie savo darbo. Jei ne jo mirtis, šiuo metu jau

tikriausiai būčiau užbaigęs suplanuotą lyg ir tęsinį tos Generacijos. Ką gi — duona ir doleris yra duona ir doleris.

1961.VI.30.

Ašai pats šiomis dienomis laikausi baisiai prastai. Užpuolė mus nesvietiški karščiai. Gi mano natūra karščiams reiškia stiprią antipatiją. Tai ir vaikštau (apatinėmis kelnėmis!) tarp dangaus ir žemės. Per savaitę bent rytais bandžiau vėl pritūpti ant savo popierių, bet be jokių rezultatų. Nebežinau nei ko ieškau, nei ko noriu. Tokia tvanki, erzinanti tuštuma.

1961.VII.27.

Paskutinėmis dienomis vėl pabandžiau prisėsti prie savo leistrų. Norėčiau priartėti prie Augintinių pabaigos. Kažką parašiau. Bet apie tai nė pats dar neturiu savo nuomonės. Kol po ilgos pertraukos įsitrauki, daug prakaito išlieji. [. . . .]

1961.X.5.

[. . . .] Po to nelaimingo įvykio žmogus pradedi skausmingai suvokti, koksai brangus artimų žmonių, bičiulių, draugų artumas. Tie reti, perdaug reti pasimatymai tampa tuo, kuo gyveni iki kito pasimatymo, jeigu jam lemta būti.

1961.X.30.

Aš tai po truputį, kiek sąlygos leidžia, vėl bandau prisėsti prie tų Augintinių užbaigos. Norėčiau greitai juos baigti ir peržiūrėti. Kitų metų pradžioje gal jau išeitų. Ir taip, ir anaip negerai: negerai skubėti, bet negerai ir tęsti.

1961.XI.21.

Dėl manųjų Augintinių ir Generacijos santariečiai jau tariasi ar susitarę su rinkėju ir spaustuve. [. . . .] Man gi belieka maža smulkmena — juos pabaigt. O dabar jau aiškiai matau, kad ankstyvesnių planų nebeįgyvendinsiu. Reiks pasitenkinti tuo, kas maždaug jau yra. Jei žinočiau, kad ateityje reikalai pasikeistų, jų išleidimą pradėčiau delsti.

Deja, tam jokio konkretaus pagrindo nėra. Visi tie reikalai pamažu, ko gero, ir visai užsirauks.

1962.IV.3.

Prabočyk jau už tokį popierių ir tylėjimą, lyg įkritus į vandenį. Iš tikrųjų — panašiai ir yra. Prieš gerą savaitę nusilaužiau ranką — kairės rankos riešą sutriuškinau kaip reikiant. Esmi dabar sugipsuotas vienarankis ir dar mažiau ranka raštingas. Blogiausia, kad kairysis riešas nebebus normalus: negaliu jo pilnai lankstyti ar ką nors sunkesnio kelti. Kvailos ir sutriuškinimo aplinkybės: įvyko visa tai Lemonte, „aplaistant" naują Zinos Katiliškienės knygą. Girtas užsikoriau ant automobilio motoro ir važiavau, kol staiga neužsimaniau nušokti nuo važiuojančios mašinos. Na, ir buvo pliumpt, ir buvo trakšt trakšt. Keletą kartų tokios „štukos" man pilnai pavyko, bet šį rozą — ne visai. Žinoma, visas girtas „štukavojimas" labai lengvai galėjo baigtis po ratais arba ne rankos, o sprando nulaužimu. Bet tiek jau to. Riešą gelia, ir kas keturios valandos ryju narkotikus. „Connection" kol kas — visai legalus.

1962.V.17.

Mano paties padangėje svarbiausia: ranka jau išmauta iš gipso, bet, atrodo, jinai ir bus sumauta. Riešas paliko visai lygus, labai sunkiai pajudinamas. Negaliu rašyt mašinėle, nes ir pirštai nepakankamai skečiasi. Ko gero, liksiu koliekas. Ir turiu prisipažint, kad šioji galimybė mane bjauriai psichologiškai veikia.

1962.VI.12.

Šį kartą visai ne nuo manęs priklausančios aplinkybės sutrukdė, privertė uždelsti laišką Tau įvairiais reikalais. Viskas įvyko taip staiga ir netikėtai, jog ir dabar, praslinkus jau gerom dviem savaitėm, negaliu išplėšti tėvo mirties iš pasąmonės ir tiesiog košmariškų sapnų. Tokiais atvejais gal visiems pabunda persekiojantis kaltės jausmas. Bet čia reikia pasikliauti laiku.

1962.X.10.

Mano asmeniškoj pastogėj nieko įdomesnio. Dalia pradėjo imti pilną laiką Goodmano dramos studijoj. Jau trečia savaitė, kai, galima sakyti, nebesimatome diena iš dienos: išeina iš ryto, o grįžta maždaug vidurnaktį. Svarbiausia, kad mažiau laiko tenai praleidžia tiesiogėm studijom. Dar daugiau — vadinamam „production participation", į kurį įeina kostiumų siuvimas viešiesiems Goodmano spektakliams, dekoracijų paruošimas ir t.t. Skaito, kad žmogus teatrą turi pažinti nuo pačių panagių. Bet iš tikrųjų tai išnaudojimas. Ir tai vyksta ne tik darbo dienom, bet ir savaitgaliais, neišskiriant ir Dievui skirtosios dienos. Paguoda čia tik viena: tokia istorija turėtų tęstis tik šį semestrą.

Vis neaiški padėtis ir Marguty. Laiką nuo Tavo išvažiavimo nukirto pusiau. Teturime kiekvieną dieną tik 30 minučių. Sekmadieniais dar paliko valanda. Kiekvienu atveju visa tai panašu į pabaigos pradžią. O kas bus toliau, — spėk žmogus, jei mandras. O jei ir įspėtum, kas iš to.

1962.X.26.

[. . . .] Skaitau, kad kurį laiką prieš išeinant knygai ir jai išėjus, reikia įmanomai daugiau susilaikyti nuo rašinėjimų spaudoje, ir toks mano teisingas ar neteisingas įsitikinimas neturi nieko bendro su kokiais nors utilitaristiniais tikslais. Kažkas panašaus į aktoriaus nesirodymą publikoje prieš vaidinimą, prieš išėjimą į sceną. Ir ne vien tik todėl, jog kartais jam reikia pasigrimuoti.

1962.XII.24.

[. . . .] Džiaugiuosi, jog baigiasi šie metai. Nebuvo jie šviesūs. Kaip sakoma, praėję mirties ženkle. Kelių smerčių, nors antroji man asmeniškai ir tolimesnė, vis tik pakanka.

1963.II.6.

Dėl to viso magazino turiu ir kitų tobulėjimo planų. Manau, kad su laiku būtų galima jame padaryti ir daugiau,

ne vien tik išvaizdinių, pakeitimų. Vienok, atvirai tariant, stoviu prieš patį didžiausią sunkumą — bendradarbių stoką. Tiesa, atsiunčia ir čia vienas kitas pilietis [. . . .] kokį raštą, bet su jais nėra ko prasidėti. Kažkaip norisi išvystyti užuomazgą į tikrai kultūrinį magaziną. [. . . .]

[. . . .]

[. . . .] Krutu kartais geresnėj, o kartais ir visai paškudnoj nuotaikoj. Pikta, kad nėra kada prieiti ir prie paiezijos [!]. [. . . .]

1963.IV.30.

[. . . .] Kažkaip lyg buvau nutrūkęs nuo visų slegiančių minčių per tas viešėjimo dienas. Dabar ir vėl teks gyventi su pačiu savimi, o šis reikalas nėra perdaug džiugus.

1963.IX.24.

[. . . .] Pradėjau nebespėt gyventi, o šiandien, pavyzdžiui, užstojo kažkoks melancholijos priepuolis, bjauri depresija. Prieš sėsdamas prie gromatos Tau, varčiau savo popiergalius, Chapel B. Ir viskas pasirodė šūdo verta. Gi iš to, matyt, ir visi priepuoliai imas. [. . . .]

1963.X.30.

Šiandieną taip susiklostė, kad neinu į darbą. Tad ir sėduos prie gromatų. Vakare mat einu žiūrėt, kaip vaidenasi Dalia. Turi tokį epizodą nesvietiško ilgumo e. e. cummings *Him*. Vietomis ten jau baisiai smarkiai pribliuznyta. Galvoju, kas čia pasidarytų, jei kas nors pas mus jau imtų ir taip nušnekėtų.

1963.XII.5.

Beje, Dalios *Him* spektaklyje lietuvija, išskiriant Bylaitį, Vepštus ir mane patį, niekas nematė. Dorieji tautiečiai tuo būdu nebuvo papiktinti [. . . .].

Kalbant apie Dalią, komercinėj Goodmano scenoj (reiškia, pačioj didžiausioj) gavo dubleruoti kažkokiai „star" iš New Yorko Stiklinio žvėryno Amandą. Jei dangus bus

palankus, žvaigždė iš New Yorko nusilauš koją, ranką ir sprandą. Jei dangaus palankumo nebus . . . — viskas aišku. Kažkur Dalia girdėjusi, jog, dangaus nepalankumo atveju, dubleriai pasirodo dieniniuose spektakliuose, į kuriuos paprastai susirenka vien bobos, su skrybėlėm ir šuniukais, iš įvairiausių dailaus elgesio, gražių manierų ir kulinarijos bei meno mėgėjų klubų. Bet Stikliniam žvėryne jos, ko gero, gali apsiverkt, o tai, kaip žinai iš teatrinių recenzijų lietuvių spaudoje, ir yra didžiausio pasisekimo įrodymas! [. . . .]

1963.XII.19.

Iš dalies lyg ir liūdna. Jei būčiau žinojęs viso to likimą, su tuo visu redagavimu būčiau elgęsis kitaip. Ėjęs ankstyvesniųjų pėdomis. Ir lengviau būtų buvę (iškarpinėti iš senų žurnalų ar naujų knygų lengviau, negu ir paprasčiausią dalyką brūkštelti), ir, ko gero, skaitytojai nebūtų išlakstę, ir, ko gero, visi būtų patenkinti: ir Vanagaitienė, ir senukai, ir dypysai, ir gražios debiutantės, ir visi bobų klubai. Na, ir tovtininki.

Rašai girdėjęs apie mano asabą ir Vienybę. Kažką ir aš girdėjau. Prieš kokias penkias šešias savaites vienas pilietis skambino iš New Yorko. Su kažkokiais įgaliojimais pasiteirauti mano nuotaikų apie kelis pasiūlymus, kurie eventualiai būtų man padaryti. Visa bėda tokia: jo šneka buvo visiškai nekonkreti. Nelabai galėjau ir suprast. O, be to, — skambinęs žmogus, atrodo, buvo ir nelabai blaivas. Atsidūrus tokioje padėtyje, žinoma, prieš pasiūlymus neturėčiau nieko prieš. Ypatingai, jei po kurio laiko, jei Dalia užrauks Goodmaną, iš Chicagos vis tiek turbūt teks išsikraustyti. Gal būtų ir neblogai. Chicaga jau man pradeda smirdėti. Tai būtų gera proga nusiimti ir nuo visokių veikėjavimų.

1964.VI.11.

[. . . .] Visokiausi nerimai čia mane užplūdo; prastas ūpas ir gyvenimas prastas, anot Kėkšto. Bet tiek jau to. Visada iki šiol depresijos periodas po ilgesnio ar trumpesnio laiko praeidavo, — reikia manyti, praeis ir šį rozą. [. . . .]

Dalia tam kartui užbaigė mokslus. Ir, kaip dera aktorei-aspirantei, nuo antradienio pradės vakarais dirbti banke! Jeigu nesučiups, ko gero, būsim turtingi! Vakar gautame *Tulane Drama Review* kaip tik skaičiau, kad jokioje profesijoj (bent New Yorke) nėra tiek savo srityje nedirbančių asmenų kaip „show business". Jeigu tai yra mastas, tai manoji Dalia — artyystė [!] kaip reikiant!

1964.VII.22.

[. . . .] Pradedu įsitikinti, kad į nuosmūkius veda ne blogi norai, o medžiagos stoka. Kada atsistoji prieš dilemą — dešimts spausdintų puslapių pačiam prirašyt ar spausdint bet ką, pasirenki, silpnas žmogus, antrąją išeitį. Žinoma, tai nereiškia, jog „bet kas" išeina tik kitam.

Berods ir tiek šiam kartui. Kitą gromatą rašysiu po atostogų. Tarp kitko, bandysiu per jas priartėti pabaigos su Chapel B. Tik šį kartą kažkaip netikiu, kad rezultatai bus įmanomi. Graužia mane kirminas, jog toji gyslelė pas mane kaput. Tokie milžiniški nerašymo tarpai savo padaro, ir čia, brač, nei tiūbom nieko neištriūbysi. Bet ką aš čia aiškinu. Lyg būtų neaišku. Tik vis kartas nuo karto tas reikalas savaime prasiveržia, nes, prisipažinsiu, jis mane gerokai ėda. Kaip sakai gromatoj, gyvenimėlis [illegible] „profesijose".

1964.X.27.

[. . . .] Sumautas ūpas, kažkoks beprasmybės suvokimas. Prityrę poetai pasakytų — „kaip niūri rudens diena" ir kokiu nors keliu surimuotų su „alkana".

. . . . . .

Tavo

Algimantas

NIJOLĖ KUDIRKA

gimė 1938 m. Šakiuose. Lankė University of Connecticut 1959 m. baigdama B.A. diplomu. 1961 m. Yale University gavo M.A. ir 1964 m. ten pat Ph. D. 1964-1966 m. studijas gilino Albert Einstein College of Medicine. Nors pagrindinė jos mokslo šaka yra psichologija, kurios privačia praktika užsiima New Yorke, ji daug laiko praleidžia dirbdama keramikos srityje. Keramiką studijavo tuo pačiu metu kaip ir psichologiją. Daug keliavo ir šie kelionių įspūdžiai netiesioginiai atsispindi jos keramikos darbuose. Parodose dalyvauja nuo 1974 m.

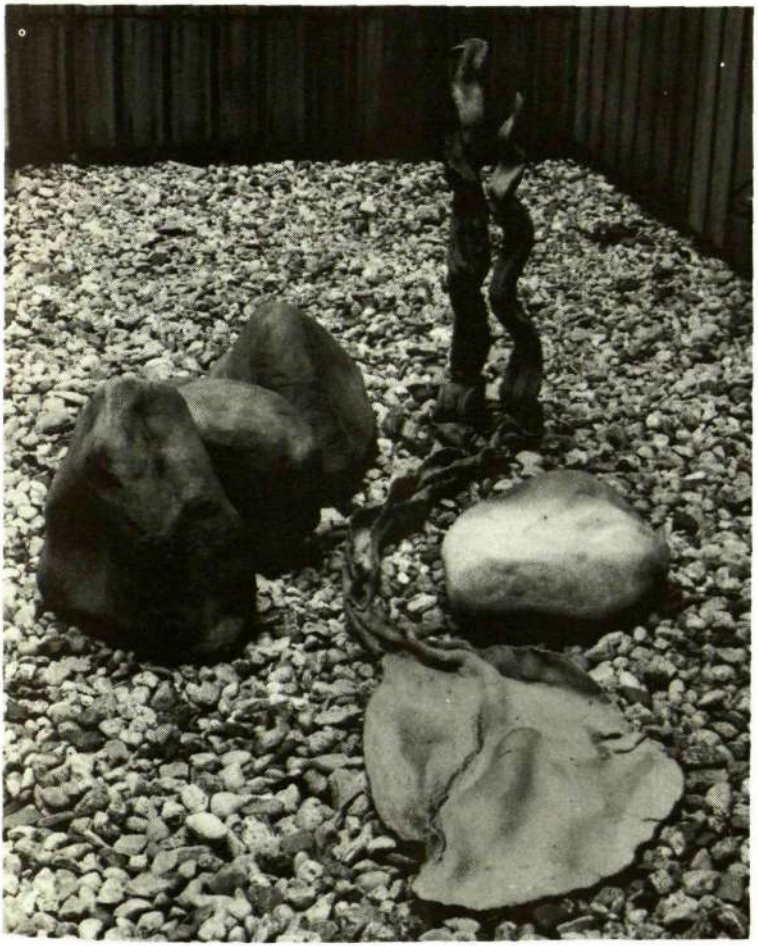

GORDA, 1979, keramika, 145 x 91 x 76 cm

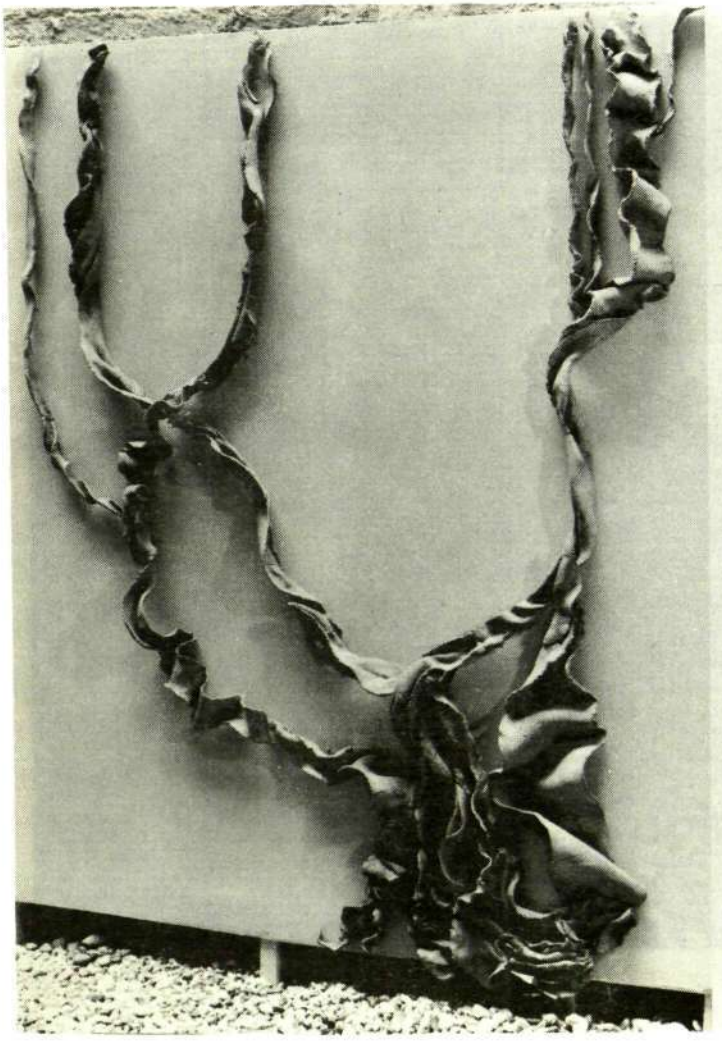

OZOUD, 1980, keramika, 183 x 152 x 20 cm

OVER, 1977, keramika, 53 x 50 x 28 cm

FEZ, 1979, keramika, 99 x 61 x 53 cm

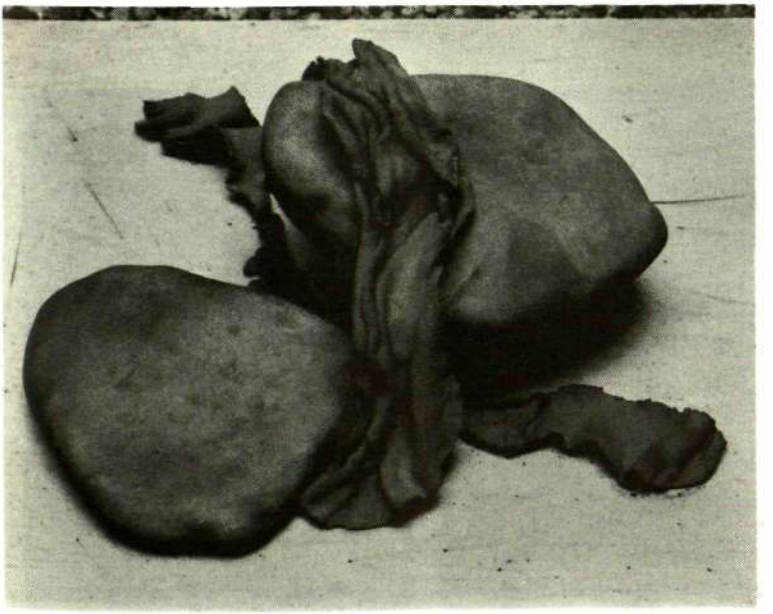

COROICA, 1980, keramika, 91 x 84 x 38 cm

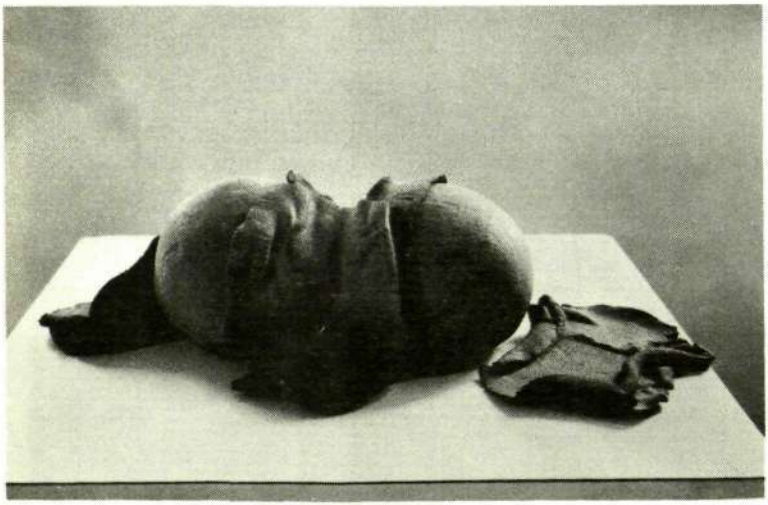

WRAP, 1977, keramika, 59 x 31 x 15 cm

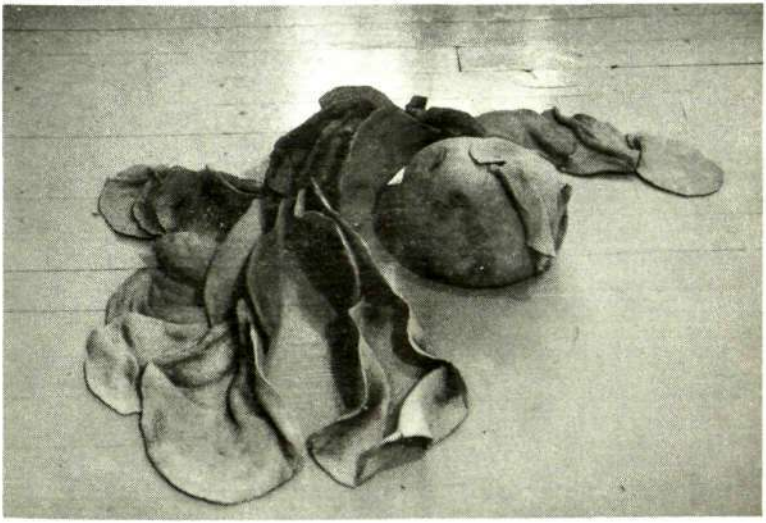

HILLSDALE, 1978, keramika, 61 x 76 x 25 cm

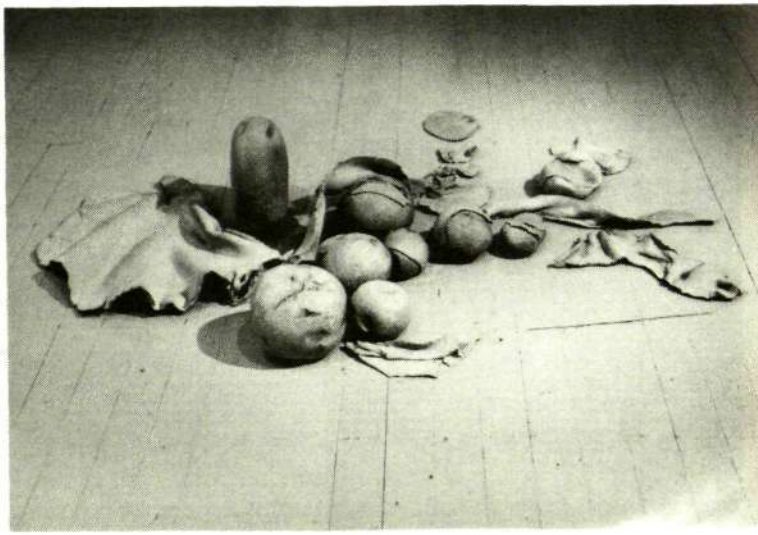

PASS, 1979, keramika, 183 x 122 x 30 cm

KINKY CREEK, keramika, 46 x 59 x 66 cm

ATTA TROLLIS I

Vasaros nakties sapnas

HEINRICH HEINE

Įvedamosios pastabos

Kad skaitytojui nereikėtų griebtis enciklopedijos atminčiai atšviežinti, pradžiai keletas žodžių apie Heinę. Gimęs 1797.XII.13. Düsseldorfe, mokėsi Bonnoje (pas A.W. Schlegelį), Göttingene (iš čia buvo pašalintas už dvikovą) ir pagaliau Berlyne (pas Hegelį, kurį jis vėliau vadins perekšle višta, kudakuojančia ant fatališkų kiaušinių). Čia jis, kaip kylanti poezijos žvaigždė, lankė Rachelės Varnhagen von Ense saloną ir susipažino su vėlyvaisiais romantikais (Fouqué, Chamisso, Grabbe). 1825 perėjo į krikščionybę ir baigė studijas (Göttingene) Dr. jur. laipsniu. Po to, nepavykus gauti profesūrą, atsidėjo vien tik literatūrai ir žurnalistikai. Nuo 1831 m. Heinė pastoviai apsigyveno Paryžiuje ir iš čia dalyvavo politiškai angažuotame literatūriniame *Junges Deutschland* sąjūdyje (Börne, Gutzkow, Laube etc.), kovojusiame prieš Metternicho vadovaujamo Vienos kongreso restauruoto absoliutizmo liekanas vokiečių kalbos ir kultūros erdvėje. Kiek vėliau Heinė įsijungė į grynai politinę-ideologinę veiklą, užimdamas radikalaus (nors ne visuomet konsekventiško) liberalizmo poziciją, artimai bendradarbiaudamas su saint-simonistais, K. Marksu, F. Lassalle etc. Šią ir kitokią veiklą nutraukė greitai progresuojanti liga, nuo kurios, aštuonerius metus praleidęs lovoje arba prie lovos („in der Matratzengruft"), suparaližuotas ir beveik visiškai apakęs, mirė (1856.II.17).

Genialus žurnalistas, Heine, be jokios abejonės, yra ir didžiausias pereinamojo laikotarpio iš romantizmo į realizmą (Biedermeierio periodo) lyrinis poetas. 1827 m. pasirodžiusi *Buch der Lieder* (su *Lyrisches Intermezzo* ir *Die Nordsee* ciklais) iškėlė jos autorių į pačias vokiečių poezijos viršūnes. Per trumpą laiką ji tapo vienu didžiausių to laiko „bestselerių". Heinės populiarumas pasiekė iki tol negirdėtas dimensijas, palyginamas nebent su Rilkės populiarumu pirmajame XX a. ketvirtyje. Jį skaitė princas ir jo vežikas, princesė ir jos kambarinė; jo garbintojų tarpe randame net ir Austrijos imperatorienę Elžbietą (Sissi). *Buch der Lieder* poveikyje nepaprastai pakilo rašančiųjų poeziją skaičius. Šia savo knyga

Heine tarytum „įrodė", kad eilėraščius gali rašyti kiekvienas (ką dar kartą įrodė mūsų išeivija). Kitos jo knygos (*Reisebilder, Neue Gedichte, Romanzero, Deutschland, ein Wintermärchen, Atta Troll* etc.) galutinai atbaigė jo literatūrinį profilį.

Heinę visą gyvenimą (iš dalies ir po mirties) sekė skandalo atmosfera. Joks laikas nebuvo jam visiškai neutralus: jis visuomet buvo arba keliamas į padanges, arba maišomas su žeme. Daugumai vokiečių jis buvo ir pasiliko „europäisches Ereignis" ir „deutsches Ärgernis". Tuomet jau pilnai susiformavusią Biedermeierio miesčioniją ypač erzino Heinės „amoralumas" ir emigranto situacijoje padaryti antivokiški pareiškimai (nors jų ir negalima imti per daug rimtai): „Alles, was deutsch ist, ist mir zuwider" arba „Die deutsche Sprache zerreisst meine Ohren" etc. Daug kas, ir nebūtinai jo priešai, kaltino neištikimybe bei chameleonizmu (kame būta tiesos), revolveriniu žurnalizmu (plg. jo polemikas su Börne ir Platenu), per dideliu noru iš visko juoktis (Spottsucht), charakterio stoka, vadindami jį „ein Talent, doch kein Charakter". Ludwig Markuse gina Heinę, sakydamas, kad jis, priešingai, buvęs charakteris, „nur kein moralischer". Karl Kraus prikišo Heinei, kad jis, kaip žurnalistas, vokiškajame feljetone dalyko esmę pakeitęs „glazūra", t.y. nereikalinga žodine akrobatika. Naciai bandė jį visiškai išbraukti iš vokiečių kultūros, uždrausdami jo raštus ir vadindami jį „Mistfink im deutschen Dichterwald".

Nors, kaip žinoma, Heinė beveik visą gyvenimą kovojo prieš romantizmą, griežtai atmesdamas šlegelinę progresyvios universalinės poezijos sampratą, šaipėsi iš romantikų, neišskirdamas nė savo buvusio mokytojo, jo paties kūryba, ypač poezija, daugelių požiūrių tebėra romantinė, tik jo romantizmas kitoks, vulgarizuotas; metafizinis Heimweh ir Unendlichkeit jame pakeisti konkrečia kasdienybe; romantinė ironija — kartais iki vulgarumo degraduotu cinizmu. Tuo kaip tik ir pasireiškia jo realizmas bei modernizmas.

Šių dienų akimis žiūrint, lyrinė Heinės poezija atrodo gerokai senstelėjusi. Jos poveikis praktiškai baigėsi su XIX a. (paskutinis žymus jos gerbėjas buvo Friedrich Nietzsche), tuo tarpu kai jo satyriniai eilėraščiai tebeturėjo nemaža įtakos naujausios vokiečių satyrinės poezijos bei eiliuoto feljetono susiformavimo raidoje: Brecht, Kästner, Klabund, Ringelnatz, Tucholsky, iš dalies ir Rühmkorf be Heinės neįsivaizduojami. Jo proza taip pat žymiai geriau atsilaikė prieš laiko dantį ir iki pat mūsų dienų tebeturėjo šalininkų (Th. Mann, H. Mann, H. Bahr).

*

Heinė Radauską žavėjo *Lyrisches Intermezzo* ciklo tipo lyrika (ko jis nelabai norėjo viešai prisipažinti, kad, gink Dieve, nepalaikytum sentimentaliu), satyrinių eilėraščių sąmojo lakumu ir ypač virtuoziška poezijos technika. Kalbėdamas apie Goethe (kurio jis nemėgo), visuomet priešpastatydavo Heinę, tvirtindamas, kad šis esąs nepalyginamai tobulesnis poetas, ir įrodymui čia pat pacituodavo pora mėgstamiausių strofų ar ištisų eilėraščių, juos labai aiškiai skanduodamas ir ypač pabrėždamas rimus (jeigu jie buvo):

Sie sassen und tranken am Teetisch,
Und sprachen von Liebe viel.
Die Herren, die waren ästhetisch,
Die Damen von zartem Gefühl.

arba:

Traum der Sommernacht! Phantastisch
Zwecklos ist mein Lied, Ja, zwecklos
Wie die Liebe, wie das Leben,
Wie der Schöpfer samt der Schöpfung!

Atta Troll yra vienas tokių labiausiai Radauskui imponavusių absoliutaus formalinio virtuoziškumo pavyzdžių. Tatai jį ir paskatino versti — pabandyti šią modernaus rokoko chorėjų audrą perteikti lietuvių kalba; bet kartais jis sakydavo, jog vertimo ėmęsis tik iš neturėjimo ką veikti.

Šalia to, Heinė jam imponavo dar ir savo „antifilosofiška" laikysena. Radauskui — tatai jis ypač mėgdavo pabrėžti — visa spekuliatyvinė (filosofų) filosofija atrodė esanti betikslis terminologinis žaidimas, ir visa, kas sunkiai suprantama ar iššifruojama, — paprasčiausios nesąmonės. Jis pripažino tik tokią filosofiją, kuri lengvai duodasi išreiškiama simplistinėmis etinio bei estetinio rango formulėmis, niekad nepraleisdamas progos pasiųsti aštresnį žodį „filosofinių miglų" adresu. Tatai atsispindi ir jo poezijoje, kuri yra beveik grynai deskriptyvinė (operuojanti ne abstrakčiomis idėjomis, bet pojūtine patirtim — regėjimo, girdėjimo etc. įspūdžiais), kartais šiek tiek simbolistinė, bet niekad filosofinė. Jo (kaip Heinės) eilėraščiuose yra tik tai, kas pasakyta, ir nieko daugiau, kaip jis pats dažnai sakydavo.

Versti šią poemą Radauskas pradėjo, jo paties žodžiais tariant, „apie 15/7 1945" ir prie jos dirbo beveik visą Reutlingene gyvenimo

laiką. Kada galutinai baigė — nepavyko nustatyti. Tatai padarytı galėtų pagelbėti nebent jo korespondencija, bet ir tai vargu, nes laiškuose, kaip ir privačiuose pasikalbėjimuose, apie savo kūrybinį darbą kalbėti vengė. Jei šį tą prasitardavo, tai tik primygtinai klausiamas.

Vertimo rankraštis telpa 8 1/4" x 6" formato 128 neliniuoto popieriaus puslapių namų darbo sąsiuvinėlyje, kuriame pats poemos tekstas su *Prakalba* užima 120 numeruotų psl. 1 - 2 psl. (nenumeruoti) skirti antraštiniam lapui, motto etc.; 124 - 125 nenumeruoti psl. (po prieš tai esančių 3 visiškai tuščių) — čia nespausdinamiems *Komentarams*, paimtiems iš Heinės *Sämtliche Werke*, herausgegeben von Prof. Dr. Ernst Elster.

Čia pateikiamame vertime raidiškai laikomasi Radausko rankraščio. Taisomi tik aiškūs neapsižiūrėjimai, neturį nieko bendra su specifiniais jo rašybos ypatumais (tuo pagrindu „bezdžionė" taisoma į „beždžionę" ir pan.). Atbaigta 5. paaiškinamoji išnaša, vietoje rankraštyje esančio klaustuko įrašant atitinkamą paaiškinimą. Bet neatsižvelgta į rankraščio paraštėse įrašytus tam tikrų eilučių pakeitimo projektus, jeigu senoji eilutė neišbraukta. Tokių taisymo projektų rankraštyje yra iš viso 12: Kil[imų] nėra jo guoly- (VI,5,3); Murmekliu ir kreivak[oju] (IX,4,3); V[ėjas] supa jų raukšles. (XI,1,4); Sk[elbia] jos Kūrėjo g[arbę] (XII,2,2); Veidas jų tikrai žavingas, / Bet šiek tiek ir įžūlus. (XVII,25,1-2); Г[unika] lig pusės dengė (XIX,3,1); Ir šunims jį atidavus! (XIX,6,4); Lokiui tek[davo] nutr[aukti] / Nuo g[a]lv[os] šokėjui maršką (XXI,33,1-2); Buvo jos sidabro gryno / Ir paveld[ėtos] iš tėvo. (XXIII, 12,3-4); Milžiniška jo garbė (XXIV,9,3); Menkas talentas, bet būdas! (XXIV, 12,4).

Visi išnašiniai paaiškinimai vertėjo.

Alfonsas Nyka-Niliūnas

Prakalba

„Atta Trollis" buvo parašytas 1841-ųjų metų vėlybą rudenį ir atkarpomis atspaustas žurnale „Elegante Welt", mano draugui Henrikui Laubei vėl perėmus jo redagavimą. Poemos turinys ir forma turėjo atitikti saikingą to žurnalo pobūdį; pradžioje aš parašiau tik tuos perskyrimus, kurie galėjo būti atspausti, o ir tiems teko patirti kai kurių variantų. Aš ketinau vėliau ją papildyti ir išleisti visą, tačiau mano sumanymas tuo girtinu ketinimu ir pasibaigė, ir „Attos Trollio" likimas buvo toks pat, kaip ir visų didžiųjų kūrinių Vokietijoje, — kaip Kölno katedros, kaip Schellingo Dievo, kaip prūsų konstitucijos, — jis nebuvo užbaigtas. Tokiame neužbaigtame pavidale, pakenčiamai aptvarkytą ir tik išoriniai aptekintą, perduodu jį dabar visuomenei, spiriamas tikrai ne vidujinių motyvų.

„Atta Trollis" buvo parašytas, kaip minėta, 1841-ųjų metų vėlybą rudenį, tuo metu, kai dar nevisai buvo išsirėkęs antras didysis sukilimas, kuris buvo sujungęs į vieną gaują mano įvairiausių spalvų priešus. Tai buvo labai didelis sukilimas, ir aš niekuomet nebūčiau manęs, kad Vokietijoje esama tiek supuvusių obuolių, kiek jų anuomet pataikė man į galvą! Mūsų tėvynė — palaimintas kraštas; tiesa, čia neauga nei citrinos, nei aukso apelsinai, o ir laurai vargingai skursta vokiečių žemėj, tačiau kaip džiugu matyti, kokia daugybė supuvusių obuolių uždera pas mus, ir visi mūsų didieji poetai yra juos apdainavę. Per aną sukilimą, kai aš turėjau nustoti galvos ir karūnos, aš nenustojau nei vieno, nei kito, o absurdiškiausi kaltinimai, kuriais prieš mane buvo norima sukiršinti miniją, tuo tarpu kuo skurdžiausiai nuskambėję, nutilo, taip kad man nė nereikėjo nusileisti iki oponavimo jiems. Pats laikas mane išteisino, o ir rūpestingos vokiečių vyriausybės, — tai reikia su dėkingumu pripažinti, — turi čia mano atžvilgiu nemažų nuopelnų. Įsakymai mane areštuoti, kurie, pradedant nuo vokiečių sienos, kiekvienoj stoty išsiilgę laukia grįžtant poeto, kas metai, apie šventas kalėdas, kada eglaitėse jaukiai žiba liepsnelės, kaip reikiant atnaujinami. Toks nesaugus susisiekimas tiesiog atbaido mane nuo kelionės po vokiečių žemes, ir dėl to aš švenčiu kalėdas svetur, ir čia, svetimoj šaly, ištrėmime, aš ir baigsiu savo dienas. O šauniėji kovotojai dėl šviesos ir tiesos, kurie kaltino mane svyravimu ir vergiškumu, tuo tarpu jaučia tėvynėje po kojomis tvirtą pagrindą, gavę geras vietas ir virtę valstybės tarnais, arba kurios nors gildijos dignitoriais, arba nuolatiniais lankytojais kurio nors klubo, kur jie vakarais patriotiškai gardžiuojasi tėvelio Reino vynuogių sultimis ir jūros apiplautomis Šlezvig-Holšteino austrėmis.

Aš aukščiau tyčia nurodžiau, kokiu metu buvo parašytas „Atta Trollis". Tada žydėjo vadinamoji politinė poezija. Opozicija, kaip sako Ruge*1, pardavė savo odą ir virto poezija. Mūzos gavo griežtą įspėjimą ateity nebedykinėti ir lengvabūdiškai nebesivalkioti, o stoti į valstybės tarnybą, kad ir kaip laisvės marketantės arba krikščioniškai germaniško tautiškumo skalbėjos. Ypatingai vokiečių bardų girioje atsirado tasai praskydęs, nevaisingas patosas, tasai nereikalingas entuziazmo tvaikas, kuris su panieka mirčiai puolė į bendrų frazių okeaną ir man visuomet priminė tą amerikonų jūrininką, kurs taip perdėtai gerbė generolą Jacksoną, jog kartą nušoko nuo stiebo viršūnės į jūrą, šaukdamas: „Aš mirštu dėl generolo Jacksono!" Taip, nors mes, vokiečiai, dar neturėjome laivyno, mums jau netrūko entuziastiškų jūrininkų, kurie mirė dėl generolo Jacksono, tiek eilėraščiuose, tiek prozoj. Talentas tada buvo laikomas labai pavojinga dovana, nes jo savininką įtardavo neturint būdo. Pavydi impotencija po šimtamečių svaičiojimų surado pagaliau savo didįjį ginklą prieš genijaus drąsą; būtent — ji rado antitezę tarp talento ir būdo. Plačiosios minios jautė, galima sakyti, joms asmeniškai pataikaujant, kai girdėdavo teigimą: dori žmonės esą, be abejo, kaip taisyklė, labai blogi muzikantai, užtat geri muzikantai paprastai esą toli gražu ne dori žmonės, pasaulyje gi svarbiausia esą dorumas, o ne muzika. Tuščia galva dabar turėjo teisę didžiuotis savo pilna širdimi, ir nusistatymas pasidarė viskas. Aš prisimenu, kaip anuomet vienas rašytojas ypatingu nuopelnu laikė tai, kad jis negalįs rašyti; už savo medinį stilių jis gavo sidabrinę garbės taurę.

Prisiekiu amžinaisiais dievais! Tuomet reikėjo ginti pagrindines dvasios teises, ypač poezijoje. Tasai gynimas buvo svarbiausias mano gyvenimo uždavinys, tad ir šioje savo poemoje aš jo anaiptol neužmiršau, ir tiek jos pasisakymo būdas, tiek ir medžiaga buvo protestas prieš dienos tribūnų plebiscitus. Ir iš tikrųjų, jau pirmieji „Attos Trollio" atspausti fragmentai sukėlė mano būdo didvyrių, mano romėnų, tulžį, kurie ėmė kaltinti mane ne vien literatūrine, bet ir visuomenine, reakcija ir net švenčiausiųjų žmonijos idėjų pašiepimu. Kas liečia estetinę mano veikalo vertę, tai aš mielai numojau į ją ranka ir taip pat tebežiūriu į jį ir šiandieną; aš parašiau jį savo paties malonumui ir džiaugsmui, susapnavau lyg kokį kaprizingą sapną tos romantiškos mokyklos, kurioje buvau praleidęs maloniausius savo jaunystės metus ir pagaliau buvau išpėręs kailį pačiam mokytojui. Tuo atžvilgiu mano poema, gal būt, atmestina. Tačiau tu meluoji, Brutai, tu meluoji, Kasijau, ir tu meluoji, Azinijau, jei jūs tvirtinat, kad mano pašaipa taikanti į tas idėjas, kurios sudaro brangų žmonijos laimėjimą

ir dėl kurių aš pats esu tiek daug kovojęs ir kentėjęs. Ne, kaip tik dėl to, kad poetas niekad neišleidžia iš akių anų idėjų kilnaus grynumo ir didybės, jis negali tverti nesijuokęs, matydamas, kaip primityviai, grubiai ir dramblotai jo negudrūs amžininkai gali tas idėjas suprasti. Tuomet jis pašiepia lyg ir jų žemiškąjį meškos kailį. Yra taip kreivai nušlifuotų veidrodžių, kad net patsai Apolonas juose atsispindi lyg kokia karikatūra ir priverčia mus juoktis. Tačiau mes tokiu atveju juokiamės vien iš sudarkyto atvaizdo, o ne iš dievo.

Dar vienas žodis. Ar bereikia specialiai nurodyti į tai, kad Freiligratho*2 eilėraščio parodija, kuri kartais iš „Attos Trollio" žaismingai sukikena ir sudaro tarytum jo komišką pagrindą, jokiu būdu nenori mažinti to poeto vertės? Aš jį labai gerbiu, ypač dabar, ir laikau jį vienu iš žymiausių poetų tarp visų tų, kurie po liepos revoliucijos pasireiškė Vokietijoje. Jo pirmas eilėraščių rinkinys pakliuvo man į rankas labai vėlai ir kaip tik tuo metu, kai buvo rašomas „Atta Trollis". Gal tuo buvo kalta mano ano meto nuotaika, kad būtent „Negrų karalius" mane taip linksmai nuteikė. Tasai gaminys, beje, giriamas kaip geriausiai pavykęs. Skaitytojams, kurie to gaminio nepažįsta, — o jų gali atsirasti ne tik Kinijoj ir Japonijoj, bet net ir prie Nigerio ir Senegalo, — šitiems čia pažymiu, kad negrų karalius, kuris eilėraščio pradžioj, nelyginant mėnulio užtemimas, išeina iš savo baltos palapinės, turi ir juodą mylimąją, kuriai ties tamsiu veidu linksi baltos strauso plunksnos. Tačiau narsusis karys ją apleidžia, jis kaunasi negrų mūšy, kur tarška kaukolėm nukabinėtas būgnas, — ach, ten jis randa savo juodąjį Waterloo, ir nugalėtojai parduoda jį baltiesiems. Šie nusitempia kilnųjį afrikietį į Europą, ir čia mes jį vėl sutinkame tarnyboje klajojančios raitelių kompanijos, kuri savo meno pasirodymuose patikėjo jam turkišką būgną. Ir štai jis stovi, niaurus ir rimtas, prie įėjimo į manežą ir būgnija, tačiau būgnydamas jis galvoja apie savo buvusiąją didybę, galvoja apie tai, jog kadaise jis buvo absoliutus monarchas prie tolimo, tolimo Nigerio, jog jisai medžiojo liūtą ir tigrą —

Jis verkė ir būgną taip mušė, rūstus,
Kad oda triukšmingai trūko perpus.

Rašyta Paryžiuje, 1846 m. gruodžio mėn.

Henrikas Heine

M o t t o:

Iš baltos palapinės, uždėjęs šarvus,
Išėjo negrų karalius narsus;
Taip lygiai pro debesis — baltus vartus —
Išeina juoduodamas mėnuo tamsus.

(Ferd. Freiligrathas, „Negrų karalius")

I p e r s k y r i m a s

Apsuptas tamsių kalnynų,
Aukštesnių už vienas kitą,
Neramių krioklių ūžimo
Užliūliuotas, tartum sapnas,

Guli slėnyje puošnusis
Cauterets*3. Balti nameliai
Su balkonais. Gražios damos
Stovi ten ir garsiai juokias.

Garsiai juokiasi ir žiūri
Į margiausią turgaus aikštę,
Kur lokys ir jo lokienė
Šoka, dūdmaišiui dūduojant.

Atta Trollis ir žmona, —
Ji vardu juodoji Mumma, —
Šoka ten, ir, sužavėti,
Džiūgauja miestelio baskai.

Rimtas, lėtas, su grandezza*4
Šoka kilniai Atta Trollis,
Bet gauruotai jo žmonelei
Aiškiai trūksta didingumo.

Kartais man tiesiog atrodo,
Kad jinai kankaną šoka
Ir taip užpakalį kraipo,
Lyg tai būtų Grand'-Chaumière.*5

Net šaunusis lokiniñkas,
Kurs ją veda ant grandinės,
Rodos, ima pastebėti
Šokio jos nepadorumą.

Ir jis kartais porą sykių
Botagù lokienei kerta,
Ir juodoji Mumma kaukia,
Net kalnai aidėti ima.

Lokiniñkas tas nešioja
Skrybėlėj šešias madonas.
Jos nuo kulkų jojo galvą
Saugo ar nuo utėlių.

Per pečius pasikabinęs
Jis altoriaus margą skraistę.
Ji — apsiaũsto vietoj — slepia
Peilį jo ir pistoletą.

Jis pradžioj vienuolis buvo,
O paskui — plėšikų vadas.
Tiems darbams sujungt jisai
Pas Don Karlosą*6 nuėjo.

O kai šiam ir jo draugijai
Vieną dieną teko bėgti
Ir daugumas paladinų
Doro darbo pasigavo, —

(Čia rašyt Šnaphanskis*7 griebės), —
Ėmė riteris vienuolis
Du lokiùs vedžiot po kraštą —
Attą Trollį ir jo Mummą.

Ir jisai abu šokdina
Turgaus aikštėse, prieš žmones.
Matom turguj Cauterets
Pančiuos šokant Attą Trollį!

Atta Trollis, kurs gyveno
Išdidžiai, lyg koks karalius,

Laisvoje kalnų aukštybėj, —
Šoka prieš žioplius slėny!

Ir dėl pinigo niekingo
Šoka jis, kurs kitados,
Siaubą keldamas aplinkui,
Buvo taip aukštai pakilęs!

Jis prisimena jaunystę,
Kai miškų valdovu buvo,
Ir iš Attos Trollio sielos
Kyla piktas murmesys.

Niaūriai žiūri jis, lyg juodas
Freiligratho negrų vadas;
Kaip anas prastai būgnavo,
Taip ir jis iš pykčio šoka.

Jis užuojautos neranda,
Vien tik juoką. Net Žiuljetta
Ima juoktis nuo balkono,
Kai jis šúoliuoja, įtūžęs. . .

Juk krūtinėje Žiuljettos
Nėr širdies, jinai — prancūzė,
Vien tik išore gyvena,
Bet jos išorė — žavinga.

Žvilgsniai jos — tai spinduliuotas
Tinklas, į kurį įstringa
Mums širdis, lyg ta žuvytė,
Ir švelniausiai šokinėja.

II p e r s k y r i m a s

Kad juodasis Freiligratho
Vadas muša ilgesingai
Odą milžiniško būgno,
Kol jinai triukšmingai sprogsta:

Tai mus jaudina be galo
Ir ausies būgnelį plėšo,
Bet įsivaizdúokit lokį,
Kurs nutrūksta nuo grandinės!

Tilsta muzika ir juokas,
Ir minia per turgaus aikštę,
Klykdama baimingai, bėga.
Ir išblykšta visos damos.

Taip, suplėšęs vergo pančius,
Atta Trollis pasijuto
Laisvas. Milžiniškais šuoliais
Jis siaurom gatvelėm lekia —

(Jam mielai užleidžia kelią) —
Lipa ant uolų, į viršų,
Pašaipiai į slėnį žiūri
Ir išnyksta kalnuose.

Tuščioje aikštėj palieka
Vien tiktai juodoji Mumma
Ir vadovas jos. Įdūkęs,
Skrybėlę jis meta žemėn,

Trypia ją, jisai madonas
Mindo kojom! Plėšia skraistę
Jis nuo biauriai pliko kūno,
Ima keikti nedėkingą,

Baisiai nedėkingą lokį!
Nes su Atta Trolliu jis
Kaip su prieteliumi elgės
Ir jį šokti išmokino.

Šis turįs jam būt dėkingas
Net už savąją gyvybę!
Šimtą talerių juk veltui
Siūlė jam už Trollio kailį!

Ant juodosios vargšės Mummos, —
Ji — tylus kančios paveikslas,

Melsdama piestù palieka
Prieš įsiutusį stovėti, —

Puola jo įsiutęs pyktis.
Jis ją muša, pravardžiuoja
Ir Kristina karaliene,
Ponia Munoz*8 ir Putana. . .

Tai įvyko vieną gražų,
Šiltą popietį birželio,
O po jo atėjo meiliai
Žemėn nuostabi naktis.

Pusę tos nakties praleidau
Aš stovėdamas balkone.
Su manim Žiuljetta buvo
Ir žiūrėjo į žvaigždes.

Atsidususi ji tarė:
„Ach, gražiausios jos Paryžiuj,
Kai jos žiemą atsispindi
Gatvių juodame purvyne".

III p e r s k y r i m a s

Sapnas vasaros nakties!
Taip, giesmė mana betikslė,
Kaip gyvenimas ir meilė,
Kaip Kūrėjas ir pasaulis!

Vien tik įnorio klausydams,
Skrisdamas ar bėgdams šuoliais,
Lekia pasakų šaly
Mano mylimas Pegasas.

Jis nėra naudingas, doras
Miesčionijos ratų kuinas,
Nei trempiąs didingai žemę
Partinis kovų arkliukas.

Auksu kaustytas sparnuotas
Mano baltas žirgužėlis,
Jojo pavadis — perlinis,
Aš linksmai jam leidžiu bėgti.

Nešk mane, kur panorėsi!
Ir stačiais linksmaisiais skardžiais,
Kur krioklių riksmai įspėja
Prieš nesąmonės bedugnę!

Nešk tyliais slėniais, kur stiebias
Ąžuolai rimti į dangų,
Tarp šaknų kuriems srovena
Pasakų saldi versmė!

Leisk ten gerti man, drėkinti
Leisk akis, aš trokštu šito
Tyro skysčio stebuklingo,
Kurs mus reginčius padaro.

Dingsta man aklumas! Žvilgsnis
Veržias į tarpeklį gilų,
Ligi Attos Trollio olai,
Aš jo kalbą suprantu!

Nuostabu! Kokie girdėti
Man atrodo lokio žodžiai!
Ar tik ne brangioj tėvynėj
Būsiu tuos garsus girdėjęs?

IV p e r s k y r i m a s

Kai tik minint išgirstu
Roncevalio*9 kilnų slėnį,
Virpa man širdy ir kvepia
Dingusi gėlė žydroji!

Spindintis sapnų pasaulis,
Jau seniai nugrimzdęs, kyla,
Ir didžiulės dvasių akys
Žvelgia taip, jog aš bijausi!

Koks žvangėjimas! Kovoja
Frankai ten ir saracenai.
Lyg kraujuodams, lyg nusilpęs,
Suskamba Rolando ragas!

Roncevalio slėnyje,
Pagal įkirčius Rolando,
Taip vadinamus, nes jis
Kartą, skindamas sau kelią,

Taip geru kardu Duranda
Skėlė į uolàs, įtūžęs,
Kad lig šiol matyti aiškiai
Kirčių žymės akmeny, —

Ten, niauriam kalnų tarpekly,
Kurs apaugęs eglių krūmų
Tankumynais, Attos Trollio,
Guli paslėpta olà.

Prieglobsty savos šeimynos
Ten jis ilsisi, nuvargęs
Po sunkaus bėgimo savo
Ir kelionės per pasaulį.

Koks saldus susitikimas!
Jo ir Mummos meilės vaisių
Jis olój atrado: sūnus
Keturis ir dvi dukras.

Tos lokaitės šviesiaplaukės,
Kaip pamokslininkų dukros,
Ir rudi berniukai; juodas
Tik mažylis vienaausis.

Tas jauniausias — lepūnėlis
Motinos; ji, žaisdama,
Kartą ausį jam nukando
Ir iš meilės ją suėdė.

Jis — genialus jaunuolis,
Toks gimnastikai gabus,

Ypatingai visos damos,
Šitos švelniosios žinovės,
Imdavo aistringai ploti
Ir į jį žiūrėjo meiliai.

O, tuštybė tų artistų!
Jis su šypsena galvoja,
Kaip jo talentas kadaise
Buvo rodomas žiūrovams.

Taip savim susižavėjęs,
Nori jis darbais įrodyt,
Kad jisai ne pagyrūnas,
Kad jis didelis šokėjas, —

Ir jisai nuo žemės kyla,
Stojas stačias netikėtai,
Ir jis šoka, kaip kadaise,
Savo puikųjį gavotą.

Nebyliai, snukius pražioję,
Žiūri sūnūs jo — lokiukai,
Kaip keistai jų senas tėvas
Šokinėja mėnesienoj.

V p e r s k y r i m a s

Olojė, savųjų tarpe,
Aukštininkas guli liūdnas
Atta Trollis; susimąstęs,
Čiulpia letenas ir murma:

„Mumma, tu juodasis perle,
Aš tave pasaulio jūroj
Pagavau, pasaulio jūroj
Tu ir vėl man pražuvai!

Ar tave bepamatysiu?
Gal tiktai anapus kapo,
Kur be žemiškų gaurų
Skaisčiai spindi tavo siela?

Ach, prieš tai aš dar norėčiau
Palaižyti mielą snukį
Mano Mummos, tokį saldų,
Tartum pateptą medum!

Aš norėčiau dar užuosti
Stebuklingą aromatą
Jos, brangios juodosios Mummos,
Mielą, tartum rožių kvapas!

Ach, bet Mumma surakinta
Pančiais giminės siaubingos, —
Ji vadinas žmonėmis
Ir pasaulio ponais dedas.

Po perkūnais! Šitie žmonės,
Tie aukšti aristokratai,
Į žvėrių pasaulį žiūri
Įžūliai ir pasipūtę.

Mums vaikus ir žmoną vagia,
Mus supančioja ir žudo,
Kad galėtų paprekiauti
Mūsų kailiais ir lavonais!

Mano jie, kad turi teisę
Taip galvažudiškai elgtis
Ypač su lokiais, ir šitai
Teisėm žmogiškom vadina.

Teisės! Žmogiškosios teisės!
Kas jums davė jas, sakykit?
Nepadarė to gamta,
Ji priešgamtiška nebūna.

Teisės žmogiškos! Kur gavot
Privilegijas šitas?
Protas jų negali duot,
Jis nėra toks neprotingas!

Žmonės, geresni jūs esat
Gal dėl to už mus, kad valgį

Savo verdate ir kepat?
Mes mūsiškį valgom žalią,

O galiausiai rezultatas
Vis tas pats, — kilnumą teikia
Juk ne maistas; kilniai jausti,
Kilniai veikti — štai kilnumas!

Žmonės, geresni jūs esat
Gal dėl to, kad mokslą, meną
Jūs sukūrėt? Bet ir mes gi
Ne iš kelmo išspirti.

Mokytų šunų nebūna?
O arkliai ar neskaičiuoja
Kaip komercijos tarėjai?
Zuikiai būgnyt ar nemoka?

Ar vebrai gabumų mãža
Hidrostatikoj parodė?
O už klizmos išradimą
Ar ne gandrui mes dėkingi?

Ar beždžionės nevaidina?
Asilai nerecenzuoja?
Argi bent viena artistė
Gal prilygti jūros katei?

Ar lakštingalos negieda?
Freiligrathas neeiliuoja?
Kas taip liūtą apgiedotų,
Kaip tautietis jo — kuprys?

Kai dėl šokio, tai aš moku
Šokt, kaip Raúmeris*13 — rašyti.
Argi jis geriau parašo,
Nei pašoku aš, lokys?

Žmonės, geresni jūs esat,
Negu mes? Aukštai iškeltos
Jūsų galvos, betgi mintys
Šliaužia jums galvoj žemiausios.

Žmonės, geresni jūs esat
Gal už mus, nes jūsų kailis
Žvilgantis ir lygus? Tuo
Gali girtis ir gyvatės.

O, gyvatės jūs dvikojės,
Žmonės! Kelnes tam jūs dėvit,
Kad gyvatišką nuogybę
Vilnos svetimos pridengtų.

Vaikai, saugokitės šitų
Išsigimėlių beplaukių!
Dukros, jūs kelnėtam niekšui
Netikėkit nė vienam!"

Aš daugiau nebesakysiu,
Kaip lokys, trokštąs lygybės,
Samprotavo įžūliausiai
Apie giminę žmonių.

Nes galiausiai aš juk irgi
Tik žmogus ir nebenoriu
Tas begėdybės kartoti,
Jos galiausiai mus įžeidžia.

Taip, esu žmogus, geresnis
Už visus kitus žinduolius;
Teisių savo giminės
Niekuomet neužsiginsiu.

Su kitais žvėrim kovodams,
Visad ištikimai kausiuos
Dėl žmonijos, dėl šventųjų,
Įgimtų žmonijos teisių.

VI perskyrimas

Bet, gal būt, yra naudinga
Žmogui, aukštesniam galvijui,
Kada-nė-kada patirti,
Ką galvoja žemesnieji.

Taip, visuomenėj vargingoj,
Gyvulių žemajam sluoksny,
Tūno vargas, išdidumas
Ir kerštavimo dvasia.

Kas gamtoj paláipsniui vystės,
Taigi remias įpratimais,
Visa, kas tiek amžių gerbta,
Įžulus paneigia snukis.

Sėniai įmurma jauniesiems
Tą hereziją žalingą;
Gresia ji humaniškumui
Ir kultūros pagrindams.

„Vaikai!" šaukia Atta Trollis
Ir po savo guolį vartos —
Jis be kilimų; kietokas —
„Ateitis priklauso mums!

Jei visi lokiai ir žvėrys
Imtų taip galvot, kaip aš,
Tai iš vieno prieš tironą
Mes pradėtume kovoti.

Žirgas sąjungą su šernu
Sudarytų, o dramblys
Straublį broliškai apriestų
Aplink doro jaučio ragą.

Vilkas ir lokys, kiekvienas, —
Net ir zuikis, ir beždžionė,
Ir ožys — drauge kovotų,
Ir laimėtume tikriausiai.

Vieningumas — mūsų meto
Pirmas šūkis. Atskirai
Mes vergausim, o iš vieno —
Nugalėsim žiaurų poną.

Vieningumo! Ir laimėsim,
Ir nuvirs tasai nuožmusis

Monopolis! Ir sukursim
Gyvulių teisingą valdžią.

Viešpataus pas mus lygybė
Dievo padarų visókių,
Nežiūrėsim nei jų kailio,
Nei tikėjimo, nei kvapo.

Bus griežta lygybė! Aukštą
Vietą asilui paskirsim,
Liūtui teks užtat jo vietoj
Nešti maišą į malūną.

Kai dėl šuns, tai jis iš tikro
Vien tik vergiškas lojikas,
Nes su juo žmogus per amžius
Elgėsi kaip su šunim.

Bet laisvoj valstybėj mūsų
Mes suteiksim jam senąsias
Jojo prarastąsias teises
Ir grąžinsim jam kilnumą.

Net ir žydai mūsų tarpe
Gaus visas piliečių teises,
Prieš įstatymus bus lygūs
Jie visiems kitiems žinduoliams.

Tiktai šokti turguj žydams
Mes turėsime uždrausti.
Mūsų meno teisėms saugot
Reik šią pastabą įnešt.

Šitai rasei trūksta stiliaus,
Griežto grožio judesių
Jie neturi, vien tik skonį
Jie žiūrovams sugadins."

VII perskyrimas

Tarp vaikų, olój niauriojoj,
Niauriai tupi Atta Trollis,

Tas žmonijos priešas; jis
Murma sau, dantis sukandęs:

„Žmonės, gudrūs nevidonai!
Tik šypsokitės! Nuo jūsų
Šypsnio ir nuo jūsų jungo
Pagaliau išsivaduosim!

Visada mane įžeidžia
Ta saldžiarūkštė raukšlelė
Ant jų snukio — aš pakęsti
Jųjų šypsnio neįstengiu!

Kai nelemtą šitą raukšlę
Baltame išvýstu veide,
Man pilve iš sykio žarnos,
Pasipiktinę, apvirsta.

Daug biauriau, nei kalboje,
Šypsenoj žmogaus matyti
Jojo prigimties niekšingos
Begalinis įžūlumas.

Visada jie šypsos! Net
Kur rimtumo kuo didžiausio
Reikalauja padorumas —
Meilės mirksny šventame!

Visada jie šypsos! Šypsos
Net ir šokdami. Tą meną
Jie pažemina, o jis
Kultas jiems turėtų būti.

Taip, tikėjimą senovėj
Žmonės rodydavo šoky;
Sukdavos aplink altorių
Pamaldus žynių ratelis.

Skryniai sandoros pagerbti
Šoko Dovydas karalius;
Šokis pamaldas atstojo,
Kojom melsdavos žmogus!

Taip ir aš kadaise šokį
Supratau, kai man aikštėj
Šokti tekdavo prieš minią,
Garsiai plojančią iš džiaugsmo.

Tas plojimas, pripažįstu,
Buvo mielas mano širdžiai;
Sužavėti, kad ir priešą,
Iš tikrųjų malonu!

Bet, ir džiūgaudami, žmonės
Šypsos. Šitos lengvabūdės
Giminės net šokio menas
Neįstengia pataisyt.

VIII perskyrimas

Daug dorų piliečių žemėj,
Kvepia gan prastai, tuo tarpu
Kai karaliaus bernas ambra
Ar levendra nuolat šlakstos.

Neivena skaisti mergelė
Skleidžia žalio muilo kvapą,
Ir dažnokai ištvirkimas
Prausias rožiniu aliejum.

Tad, skaitytojau brangusis,
Nesipiktink, jei olà
Attos Trollio tau arabų
Aromatais nepakvimpa.

Su manim tvankiausiam ore
Ir bloguos kvapuos pabūki,
Ten, kur didvyris į sūnų
Kalba lyg iš debesies:

„Vaike, atžala jauniausia,
Mano likusiąją ausį
Tu pridėk prie snukio tėvui,
Rimtą žodį jo įčiulpk!

Jei galvot kaip žmonės vengsi,
Bus sveiki dvasia ir kūnas;
Tarp visų žmonių nerasi
Padoraus žmogaus nė vieno.

Vokiečiai, tie geresnieji,
Šitie sūnūs Tuiskiono,*14
Mūsų pusbroliai kadaise, —
Irgi ėmė išsigimti.

Jie bedieviais pasidarė,
Ima skelbti ateizmą,
Vaike, saugokis rimtai
Bauerio ir Feuerbacho.*15

Tik nebūk ateistù,
Lokpalaikiu, kurs nebijo
Net Kūrėjo, — taip Kūrėjas
Ši pasaulį juk sukūrė!

Viršuj saulė ir mėnulis
Ir žvaigždynai (uodegėti
Lygiai kaip ir beuodegiai) —
Jo galybės atspindžiai.

Apačioj vanduo ir žemė —
Jo garbės skambusis aidas;
Visokiausi padarai
Garbina didybę Jojo.

Net sidabro utėlytė,
Piligrimo barzdoje
Eidama su juo per žemę,
Gieda garbę Visagaliui.

Aukštumoj, žvaigždėtoj menėj,
Ant puikaus auksinio sosto
Sėdi ir pasaulį valdo
Baltas milžinas lokys.

Tyras, spindi tartum sniegas
Jojo kailis. Galvą puošia

Jam vainikas deimantinis,
Šviesdamas visam danguj.

Veide jo — kilni dermė
Ir minties tylieji žygiai.
Vos pamoja jis skeptrù,
Sferos skamba ir dainuoja.

O lokiai — šventieji sėdi
Jam prie kojų, žemėj teko
Jiems kentėt, jie kankinių
Palmes letenose laiko.

Kartais, lyg dvasia šventoji
Juos pažadintų, pakyla
Vienas, kitas, ir jie šoka
Šventą šokį iškilmingą,

Šokį, kuriame atstoja
Talentą aukšta malonė,
Kuriame džiaugsmingai siela
Nori išsinert iš kailio!

Argi aš, niekingas Trollis,
Irgi būsiu išganytas?
Ir po žemiškų vargų
Džiaugsmą amžiną pelnysiu?

Ar ir man, girtam nuo laimės,
Ten aukštai, žvaigždėtoj menėj,
Priešais Viešpatį su palme
Iškilmingai šokti teks?

IX perskyrimas

Kaip liežuvis purpurinis
Freiligratho negrų vado,
Kurs, įtūžęs, jį iš juodo
Snukio kiša pašaipingai:

Taip ir mėnuo iš tamsiųjų
Debesų išeina. Šniokščia

Tolumoj kriokliai, — įpykę,
Jie nemiega naktimis.

Atta Trollis stovi savo
Mėgstamos uolos viršūnėj,
Stovi vienas jis ir kaukia
Į bedugnę ir į vėją:

„Taip, esu lokys, iš tikro,
Tas lokys, kurį gauruočium,
Kreivakoju ir rudnosiu
Ir kitaip dar pravardžiuojat.

Taip, esu lokys, iš tikro,
Nevikrus tasai galvijas,
Neranguolis, iš kurio
Amžinai jūs turit juoktis!

Taikinys esu aš jūsų
Pašaipos, esu baidyklė
Vakare vaikams bauginti —
Nedoriems žmonių vaikams.

Aš esu žvėris juokingas,
Jūsų auklių išradimas,
Į pasaulį jūsų kvailą
Apie tai šaukiu žemyn.

Taip, klausykit, aš — lokys,
Man kilmės manos negėda,
Aš didžiuojuos ja, lyg būčiau
Mozės Mendelssohno*16 ainis!"

X perskyrimas

Dvi būtybės, rūsčios, niaurios,
Čiuoždamos žemyn nuo kalno,
Laužia kelią per eglyną
Tamsų vidury nakties.

Tai keliauja Trollis, tėvas,
Ir sūnelis jo Vienausis.

Ten, kur miškas praretėja,
Prie akmens sustoja juodu.

„Tas akmuo" — prabyla Trollis —
„Tai altorius, kur druidai
Prietarų laikais, senovėj,
Skersdavo žmonių aukas.

O, gadyne šiurpulinga!
Pagalvojus, ima šiaušti
Man plaukai ant sprando. Dievo
Garbei liedavosi kraujas!

Daug daugiau dabar tie žmonės
Apšviesti, jie vienas kito
Nebežudo dėl aukštųjų,
Dangiškųjų interesų.

Ne maldingas pamišimas,
Ne beprotiškos svajonės,
Vien tik savanaudiškumas
Verčia juos dabar žudyti.

Kits per kitą žmonės veržias
Prie gėrybių šio pasaulio,
Amžinai tarp jų muštynės,
Ir kiekvienas vagia sau!

Taip, paveldėjimas bendras
Tampa vieno niekšo gróbiu,
Ir jis mini savininko
Teises, mini nuosavybę!

Nuosavybė! Savininkas!
O, jūs vagys! O, melagiai!
Taip nesąmonę ir klastą
Moka jaukti vien tik žmonės.

Savininkų nesukūrė
Juk gamta, nes be kišenės,
Be kišenių savo kailiuos
Mes ateinam į pasaulį.

Niekas negimė iš mūsų
Odoj su tokiais maišeliais,
Kad jisai tenai galėtų
Vogtą daiktą pasislėpti.

Tik žmogus, tasai beplaukis, —
Vilnom svetimom jis velkas
Dirbtinai, — ir kišenes
Dirbtinai sau įsitaisė.

Jos yra nenatūralios,
Kaip ir toji nuosavybė,
Kaip ir teisės savininko —
Juk kišenvagiai tie žmonės!

Aš jų nekenčiu! Tu mano
Neapykantą paveldėk.
Čia prisiek man, ant altoriaus,
Amžinai žmonių nekęsti!

Būk, sūnau, mirtinis priešas
Tų nuožmiųjų prispaudėjų,
Priešas, kol tik būsi gyvas, —
Tai prisiek man čia, sūnau!"

Vaikas, tartum Hanibalas,
Prisiekė. Mėnulis švietė
Šiurpiai ant akmens kraujuoto
Ir dviejų žmonijos priešų. . .

Aš vėliau jums apsakysiu,
Kaip šventai jaunuolis pildė
Priesaiką. Manoji lyra
Jį giedos kitoj poemoj.

O kas liečia Attą Trollį,
Tai aš irgi jį apleidžiu,
Kad vėliau kulka galėčiau
Juo tikriau į jį pataikyt.

Štai, mes tavo teismo bylą,
Tu, žmonijos majestoto

Išdavike, galim baigti.
Ryt tavęs išeinam tykot.

XI perskyrimas

Kaip mieguistos bajaderės
Stovi šiurpčiodamos uolos
Rūko marškiniuos. Rytinis
Vėjas judina rūkùs.

Jas pažadina netrukus
Saulės dievas, jis nutraukia
Jųjų paskutinę dangą
Ir apšviečia nuogą grožį!

Vos praaušus, su Laskaro
Išėjau lokių medžioklėn.
Lig vidudienio atvykom
Mes su juo į Pont d'Espagne.

Tiltas šis iš Prancūzijos
Veda į ispanų šalį,
Barbarų, — jie nuo Europos
Dešimt amžių atsilikę.

Atsilikę dešimt amžių
Nuo naujų kultūros formų;
Mano barbarams rytiniams
Trūksta vos tik šimto metų.

Nusiminęs aš apleidau
Prancūzijos šventą žemę,
Laisvės tėviškę ir kraštą
Moterų, kurias myliu.

Tilto vidury sėdėjo
Kažin koks skurdus ispanas.
Vargas žvelgė iš jo švarko
Kiauro, žvelgė iš akių.

Pirštais kaulėtais jis gnaibė
Savo seną mandoliną;

Biaurų toną jos tarpekliai,
Lyg šaipydamies, kartojo.

Tarpais lenkės į bedugnę
Jis žemyn ir garsiai juokės,
Dar baisiau po to žvangėjo
Stygos, ir jisai dainavo:

„Viduje širdies manosios
Stovi mažas aukso stalas.
Apie mažą aukso stalą
Stovi keturios kėdutės.

Ant auksnių tų kėdučių
Sėdi damos, aukso strėlės
Jų plaukuos; kai jos kortuoja,
Laimi Klara visados.

Ji, laimėjus, gudriai šypsos.
Ach, širdy manojoj, Klara,
Visuomet vien tu laimėsi,
Nes turi visus tūzùs."

Aš galvojau: ar ne keista —
Beprotybė ant to tilto
Gieda, kurs iš Prancūzijos
Veda į ispanų žemę?

Gal tas bėprotis vaizduoja
Jų keitimąsi idėjom?
Ar jisai — pamišęs savo
Krašto titulinis lapas?

Tik prieš naktį atkeliavom.
Mes į skurdžiąją posadą,*17
Kur jau ollea potrida*18
Nešvarioj lėkštėj garavo.

Ten aš valgiau ir garbanzos, —*18
Sunkūs jie, tarytum kulkos;
Mes negalim jų suviršKint,
Nors pripratom prie kukulių.

Šito valgio buvo vertos
Lovos. Lyg sėtė nusėtos
Jos vabzdžiais. Tikėkit: blakės —
Tai žmogaus pikčiausias priešas.

Tūkstančio dramblių rūstybė
Pavojinga tau mažiau,
Nei menkutės blakės pyktis,
Slenkančios per tavo lovą.

Leiskis kandžiojamas, — šitai
Bloga. Bet jei ją sutrinsi,
Dar blogiau: biauriausias kvapas
Lig aušros tave kankins.

Taip, baisiausia šitoj žemėj —
Tai kova su parazitais,
Jei dvokimas — jųjų ginklas,
Jeigu kaunies su blake!

XII perskyrimas

Kaip svajoja tie poetai,
Net ramieji! Ir jie gieda,
Ir jie sako, kad gamta —
Dievo didelė šventovė;

Ji — šventovė, jos puikumas
Skėlbia garbę Sutvėrėjo,
Saulė, žvaigždės ir mėnulis
Kaba kupole kaip lempos.

Bet palaukite, mielieji!
Pripažinkit: toj šventovėj
Laiptai baisiai nepatogūs,
Velniško prastumo laiptai!

Tas lipimas, — čia į viršų,
Čia žemyn, tasai šokimas
Per uolas — nuo to pavargsta
Mano kojos ir dvasia.

Su manim Laskaro ėjo,
Ilgas ir blyškus, kaip žvakė!
Nei jis kalba, nei jis juokias,
Raganos sūnus negyvas.

Žmonės sako: jis numiręs
Jau seniai, tačiau lig šiolei
Jojo motinos Urakos
Burtai jį palaiko gyvą.

Prakeikti šventovės laiptai!
Ligi šiolei aš stebiuosi,
Kad, nuvirtęs į bedugnę,
Aš sau sprando nenunėriau.

Kaip kriokliai tarpekliuos spiegė!
Kaip egles tie vėjai čaižė!
Kaip jos kaukė! Staigiai sprogo
Debesys, — biauriausias oras!

Pagal Lac de Gobe, lūšnelėj,
Mes suradome pastogę,
O taip pat virtų forelių;
Jos be galo buvo skanios.

Senas keltininkas sirgo,
Jis minkštam krėslė sėdėjo.
Dvi jo gražios dukterėčios
Slaugė jį, kaip angelai.

Riebūs angelai, lyg būtų
Jie išėję iš paveikslų
Rubenso: plaukai — auksiniai,
Sveikos, skaisčiai žydros akys,

Skruostuos raudonuos — duobutės,
Kuriose gudrumas juokias,
Sąnariai — pilni ir stiprūs,
Traukia, bet ir kelia baimę.

Gražios, nuoširdžios būtybės,
Jos puikiausiai diskutuoja:

Koks ligotam jųjų dėdei
Gėrimas daugiau patinka?

Jei viena atneš puodely
Karštą liepžiedžių arbatą,
Tai kita skubiai paduos
Virintus alyvų žiedus.

„Aš nei to, nei to nelaksiu", —
Joms nekantriai šaukė senis, —
„Vyno neškit, aš geresnį
Gėrimą svečiams paduosiu!"

Nežinau, ar vyną gėriau
Aš troboj prie Lac de Gobe.
Braunšveige aš būčiau manęs,
Kad man davė gerti mummo.*20

Vyną pilstėme iš juodo
Ožio kailio. Kaip jis dvokė!
Senis, sveikas ir nudžiugęs,
Jį be galo linksmas gėrė.

Kontrabandininkų žygius
Jis mums dėstė ir plėšikų;
Jie Pirėnų miškuose
Nepriklausomi gyvena.

Dar istorijų kitokių
Jis papasakot mokėjo:
Kaip senovėj milžinai
Su lokiais čionai kovojo.

Taip, gigantai čia kadaise,
Prieš apsigyvenant žmogui,
Su lokiais turėjo kautis
Dėl valdžios šituos kalnynuos.

O žmonėms atvykus, bėgo
Milžinai laukan iš krašto,
Nes per maža smegenų
Turi tos didžiulės galvos.

Sakoma, kad šitie mulkiai,
Kai į pamarį atvyko
Ir pamatė, kad melsvasis
Skliautas jūroj atsispindi,

Pagalvojo, kad vanduo —
Tai dangus, ramių ramiausiai
Tuoj į vandenį sušoko
Ir visi jame prigėrė.

O kai dėl lokių, paláipsniui
Juos išnaikina žmogus,
Ir dabar kasmet jų skaičius
Ima kalnuose mažėti.

„Taip šioj žemėj", — tarė senis, —
„Viens kitam užleidžia vietą.
Kai išnyks pasauly žmonės,
Ims nykštukai viešpatauti;

Tie protingi žmogeliukai
Gelmėje kalnų gyvena,
Urvuose auksinį lobį
Amžiais dėsto, amžiais krauna.

Kaip jie žiūri iš angelių,
Su mažom, gudriom galvytėm,
Naktį aš mačiau nekartą —
Ir pradėjau jų bijoti,

Tų mažiukų aukso galios!
Man baisu, kad mūsų ainiai,
Kaip tie milžinai begalviai,
Bėgs į vandeninį dangų!"

XIII perskyrimas

Tarp juodų, aukštų uolynų
Telkšo ežeras bedugnis.
Tyluma, naktis. Pablyškę
Ir nuliūdę žiūri žvaigždės.

Tyluma, naktis. Laivelis —
Teliuškuojanti slaptybė —
Plaukia. Keltininką seną
Pavaduoja dukterėčios.

Jos smagiai irkluoja. Kartais
Spinduliuos žvaigždžių sušvinta
Jųjų stiprios nuogos rankos
Ir didžiulės žydros akys.

Prie manęs blyškus Laskaro
Sėdi, nekalba nė žodžio,
Ir mane nukrato šiurpas:
Gal iš tikro jis negyvas?

Gal ir aš esu numiręs,
Ir mane su tais vaiduokliais
Gal srovė iš lėto neša
Į šešėlių niaurią šalį?

Šitas ežeras — gal Stikso*21
Srovės? Gal būt, Prozerpina,*22
Nesurasdama Charono,
Tarnaitės jo vietoj siunčia?

Ne, aš dar nesu numiręs
Ir užgesęs: mano sieloj
Dega ir džiugiai liepsnoja
Nemari liepsna gyvybės.

Ir merginos tos irkluoja
Taip linksmai ir kartais tyčia
Varvančiais lašais man veidą
Išdykaudamos aptaško;

Šitos āpvalios mergaitės —
Tai, iš tikro, ne vaiduokliai,
Tai — ne pragariškos katės,
Ne tarnaitės Prozerpinos!

Panorėjęs įsitikint,
Kad jos — žemiškos būtybės,

O taip pat kaip reik pajusti,
Kad esu gyvybės pilnas, —

Aš prispaudžiau savo lūpas
Prie duobučių jųjų skruostuos
Ir galėjau išprotauti:
Aš bučiuoju, tad esu!

Kai išlipom, vėl gerąsias
Merginas ėmiau bučiuoti;
Leido jos tik ta monėta
Užmokėti už kėlimą.

1 Arnoldas Ruge (1803-1880) — rašytojas, „Poetinių vaizdų" ir „Politinių vaizdų" autorius, — dalyvavo 1848 m. sąjūdyje kaip demokratų šalininkas.

2 Ferdinandas Freiligrathas (1810-1876) — vokiečių poetas.

3 Cauterets — Prancūzijos kurortinis miestelis Pirėnų šlaituose.

4 Grandezza — didingumas. (isp. ir itališkai)

5 Grand'-Chaumière — Heinės laikais madinga Paryžiaus (Boulevard Montparnasse) naktinė smuklė (A.N.—N.).

6 Mirus Ispanijos karaliui Ferdinandui VII (1833 m.), kilo pilietinis karas tarp jo jaunesniojo brolio Don Karloso ir karalienės našlės Marijos Kristinos. Don Karlosas buvo klerikalų, karalienė — liberalų partijos šalininkė.

7 Čia kalbama apie Feliksą Lichnowski (1814-48), kuris iš Prūsijos buvo nuvykęs tarnauti pas Don Karlosą; šis jį paskyrė brigados generolu. Grįžęs iš Isp., Lichn. išleido „Atsiminimus iš 1837-39 metų", dėl kurių turėjo kautis dvikovoj. 1848 m. per sukilimą jis buvo Frankfurte liaudies užmuštas.

8 Marija Kristina netrukus po karaliaus mirties ištekėjo už savo gvardiečio Dono Fernando Muñozo.

9 Padavimai sako, kad prie Roncevalio, kovodamas su saracenais (arabais), žuvo Rolandas, vienas iš Karolio Didžiojo riterių.

10 Profesorius Massmannas (1797-1874) dėstė gimnastiką ir vokiečių literatūrą Berlyno universitete.

11 Gimnastų obalsis.

12 Laertiadas — Odisėjus, Laerto sūnus.
13 Karl Otto v. Raumer (1805-59), prūsų administrac. valdininkas ir teisininkas; 1850-58 m. švietimo ministeris, griežtas konservatorius, kraštutiniai krikščioniškų pažiūrų.
14 Tuiskionas — iš žemės kilęs dievas, pagal Tacitą — germanų protėvis.
15 Bruno Baueris (1809-1882) — filosofas laisvamanis, biblijos kritikas; Liudvikas Feuerbachas (1804-72) — filosofas, kovojo prieš tikėjimą sielos nemarumu.
16 Mozė Mendelssohnas (1729-1786) — Vokietijos žydas, filosofas, Lessingo draugas.
17 Posada (isp.) — smuklė.
18 Ollea potrida (isp.) — „mišinys", isp. tautinis valgis.
19 Garbanzos — žirnių rūšis, neturtingų ispanų valgis.
20 Mummas — tamsus saldus alus, gaminamas Braunšveige.
21 Stiksas — senovės graikų tikėjimu, upė požeminiame pasauly, per kurią Charonas perkelia mirusiųjų vėles.
22 Prozerpina — požemių pasaulio dievo Plutono žmona.

BALIO SRUOGOS „MILŽINO PAUNKSMĖ" IR VYTAUTO DIDŽIOJO KOMITETO KONKURSAS

BRONIUS VAŠKELIS

Poeto ir kritiko Balio Sruogos dramos debiutas buvo gana triukšmingas, sakytum, net dramatiškas, vienas kontroversiškesnių mūsų teatro bei iš viso mūsų kultūrinio gyvenimo įvykių.

Istorinė drama „Milžino paunksmė" buvo parašyta 1930-31 metais ir įteikta Vytauto Didžiojo Komiteto konkurso sceninio veikalo jury komisijai. Iš šešių prisiųstų veikalų*(1)* komisija nė vieno nepremijavo, bet rekomendavo Komitetui išspausdinti Vytauto Bičiūno pjesę „Žalgiris". 1932 m. Komitetas išleido Bičiūno pjesę 3000 egz. tiražu.*(2)* Sruogos dramą tais pačiais 1932 m. išleido jo brolis Adolfas.

I

Jury komisijai paskelbus sprendimą, visuomenėje ėmė sklisti gandai apie pačią jury komisiją, spėliota apie priežastis nulėmusias jos sprendimą. To viso sujudimo, ar kaip tada vadino „literatūros skandalo" centru buvo ne Bičiūno „Žalgiris", o Sruogos „Milžino paunksmė". Dėl to, atrodo, bent iš dalies, davė pagrindo ir pats Sruoga. Jis buvęs visiškai tikras, kad jo veikalas neturi lygių konkurentų ir jis gaus premiją.*(3)* Jury komisijos sprendimas Sruogai buvo smarkus

šokas ir jam atrodė, kad tai nukreipta tiesiog prieš jo asmenį. Būdamas taip giliai įskaudintas neteisingumu dėstė patirtąją skriaudą kitiems ir spėliota, kad Sruoga, prisidengęs slapyvardžiu, apie tai rašęs spaudoje. Pagal Faustą Kiršą, Sruoga skleidė Kaune literatų bei kultūrininkų tarpe keliolikos lapų raštą, kuriame itin asmeniškai puolęs Kiršą, jury komisijos narį.*(4)*

Konkurso reikalu spaudoje pasirodė įvairių pasisakymų. Savaitraštyje *7 meno dienos* Vumklunks teigė, kad nepaskiriant premijos draminiam veikalui įvykdyta didelė neteisybė ir net siūlė, kad Komitetas, nepaisydamas jury komisijos sprendimo, premiją skirtų. Vumklunks taip pat kvestionavo jury komisijos narių literatūrinius sugebėjimus, kompetenciją ir net jų intencijas. Jis girdėjęs, kad „dar neskaičiusi veikalų komisija buvo atšaukusi premijas",*(5)* nes bijojusi, jog premija netektų svetimtaučiui.

Naujoji romuva, atsakydama Vumklunksui, rašė, kad jis, prisiklausęs visokių gandų, daręs „iš jų įvairias išvadas, visai nepatikrinęs pačių faktų teisingumą".*(6)* Jury komisiją sudarę „trys rimti literatūrinio meno kūrėjai ir žinovai", paskirti „trijų rimtų įstaigų" jas atstovauti.

Pasitaikė ir sarkastiškų bei konkursą pašiepiančių pasisakymų. Žurnalas *Linija,(7)* išleistas jaunesniųjų dešiniojo sparno literatų, kandžiu tonu komentavo, kad nors veikalai buvo nepremijuoti, bet pinigai išleidžiami jų spausdinimui ir autorių honorarams. Ten pat šaipūniškai aiškino, ką darysią rašytojai, kaip A. Vienuolis, S. Laucius, B. Bičiūnas, gavę honorarus.*(8)* Esą tam Bičiūnui ir pasisekę, nes prieš porą metų Karių teatras atmetęs jo „Žalgirį", kaip visai netinkamą scenai, o dabar Vytauto Didžiojo Komitetas išleis ir honoraras ištrauks Bičiūną iš skolų.

Pašaipiai žiūrėjo į konkursą ir kairiojo sparno jaunesnieji literatai. Paskelbus konkursą *Trečias frontas,* nusistebėjęs didele premijoms paskirta suma, pabrėžė, kad „iš viso mes griežtai nusistatę prieš visokias pašalpas literatam. Mes

perdaug gerai gyvenam, kad mum pašalpos būtų reikalingos".*(9)* Trečiafrontininkai ironizavo patį Vytauto Didžiojo konkursą:

> Ir vis tai literatūrai. Ir vis tai tautinei. Verta ir Dlugošą, ir Narbutą, ir visas Vytauto kronikas pavartinėti. Po visų tų vartymų, pageltusių lapų laižymų, po to visko gims „kūriniai", kaip budinkai mūriniai.*(10)*

Konkurso rezultatus paskelbus, Boruta, buvęs trečiafrontininkas, pasidžiaugė, kad užuot „sustiprinus praeities garbinimo tradicijas", buvo „savom rankom" suduotas smūgis. Pasak Borutos, tai kaip tik parodė tos „tradicijos bankrotą", nes rašytojai „iš praeities stiprybę" sėmė

> ir tiek prisisėmė, kad iš tos stiprybės nieko padoresnio parašyti negalėjo. Konkurse dalyvavo stambiausi anos tradicijos rašytojai, ir nė vienas ką nors premijuotino neparašė.*(11)*

Itin nepasisekę Sruogai ir jis

> be reikalo šaukėsi iš grabo Vytauto, ką jis pasakytų, ir Balmonto, kad nemokšas sudraustų. Tai nieko negalėjo pagelbėti, nes B. Sruogos drama, nors ir tinkamai kultūringai parašyta, tačiau trūksta tokio mažmožio, kaip anos stiprybės tradicijos.*(12)*

Nei Vytauto Didžiojo Komitetas, nei jury komisija į polemiką spaudoje neįsitraukė. Tačiau buvo aiškinamasi privačiai. Kirša jau išeivijoje rašė, kad jis papasakojęs J. Tumui-Vaižgantui apie veikalų svarstymo eigą jury komisijoje ir pateikęs jam savo argumentus, kodėl nebuvo premijuota ir nerekomenduota spausdinimui „Milžino paunksmė".*(13)* Po to Vaižgantas išspausdinęs *Lietuvos aide* laišką dėl jury komisijos sprendimo. Kaip Kirša prisimena, Vaižgantas „maždaug rašė, kad tuo reikalu nėra ko kelti triukšmo, nes jury komisijos sprendimas yra pagrįstas ir baigtas reikalas".*(14)*

II

Konkurso reikalas, žinoma, taip greit nesibaigė. Gandai bei spėliojimai apie jury komisiją ir jos sprendimą nesiliovė kursavę. Norint susidaryti tikresnį vaizdą apie tą „literatūros skandalą", tiksliausia turbūt būtų pažvelgti į konkurso sceninio veikalo jury komisijos esminius faktus.

Vytauto Didžiojo Komitetas paskelbė konkursą 1930 m. dviem veikalam (epiniam ir sceniniam), paskirdamas kiekvienam po 10.000 litų. Tam reikalui buvo paskirta dvi jury komisijos. Epiniam veikalui vertinti komisiją sudarė V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas ir L. Gira, o sceniniam — V. Braziulevičius, F. Kirša ir A. Oleka-Žilinskas. Narius į jury komisijas skyrė Vytauto Didžiojo Komitetas, Švietimo Ministerija ir Vytauto D. Universiteto humanitarinių mokslų fakulteto draugijos literatūros sekcija. Jury komisijos nariai turėjo visišką laisvę vertinti kūrinius pagal savo supratimą ir valią, nes Komitetas jokių reikalavimų nepateikė. Teisė nepremijuoti, o tik rekomenduoti spausdintinus veikalus taip pat buvo numatyta konkurso sąlygose.

Abi jury komisijos nerado premijuotinų veikalų. Epinio veikalo komisija rekomendavo Komitetui išleisti net tris knygas: A. Vienuolio romaną „Kryžkeliai", S. Minclovo romaną „Daina apie sakalą" ir S. Lauciaus poemą „Vytauto karžygiai", o sceninio veikalo jury komisija — vieną: V. Bičiūno pjesę „Žalgiris". Komitetas rekomendacijas priėmė ir tokiu būdu, nors ir nepremijuoti, buvo išspausdinti keturi kūriniai.

Pažymėtina, kad kilo nepasitenkinimas tik dėl sceninio veikalo jury komisijos sprendimo. Ar šios jury komisijos nariai buvo kompetentingi spręsti apie sceninę bei meninę veikalų vertę?

Pulk. Vladas Braziulevičius buvo žinomas kaip Karių mėgėjų teatro organizatorius, dramų vertėjas, režisierius ir pats bandęs rašyti scenai. 1930 m. rugpjūčio mėn. 15 d.

Palangoje jis surežisavo Putino misteriją „Motina — vaidilutė" ir vėliau suredagavo filmą „Iškilmės Vytauto Didžiojo garbei", kur užfiksavo visas Vytauto Didžiojo metų iškilmes.

Poetas F. Kirša spaudoje pasisakydavo teatro bei dramos klausimais ir recenzuodavo spektaklius. Buvo išspausdinęs ilgesnius straipsnius apie Vydūno kūrybą ir Krėvės „Šarūną". Buvo vienas satyros teatro „Vilkolakis" organizatorių ir rašęs jam tekstus. Taip pat aktyviai dalyvavo Lietuvos Meno Kultūros Draugijoje, kurios vienu užduočių buvo teatrų organizavimas.

Andrius Oleka-Žilinskas buvo aktorius, režisierius, teatro pedagogas ir tuo metu neseniai paskirtas Valstybės teatro direktoriumi. Su Krėvės „Šarūno" spektakliu (1929 m.), teatro reformomis ir naujų aktorių bei režisierių parengimu jis pradėjo naują ir turbūt reikšmingiausią teatro gyvenime etapą nepriklausomuoju laikotarpiu.

III

Nors jury komisijos nariai nebuvo teatro bei dramos ignorantai, faktas lieka faktu: išrinko ne Sruogos „Milžino paunksmę", o Bičiūno mažavertę pjesę. Kodėl ir kaip tai įvyko?

Šešiolika metų praėjus nuo to įvykio Kirša prisimena, kad „Milžino paunksmė" jury komisijoje „sukėlė ilgesnį pasikalbėjimą".*(15)* Kiekvienas narys turėjęs apie ją pastabų. Kirša nurodęs, kad vysk. Z. Olesnickis, besmaugiantis tarnaitę, daro aliuziją į tuo metu sensacingą prel. K. Olšausko bylą, Sofijos-Sonkos Jogailienės elgesys esanti aliuzija į Sofiją Smetonienę ir jos šeimą, o pats Jogaila panašus į vieną Kauno girtuoklį naktibaldą.*(16)* Pati drama, anot Kiršos, „atsidavė ‚Boriso Godunovo' kvapu", o pats pjesės herojus Vytautas „buvo tik paunksmėje". Viso to nepaisant, Kirša pasakęs, kad jeigu būtų kitokios rūšies konkursas, o ne

„Vytauto metų visos visuomenės premija", Kirša balsuotų už „Milžino paunksmę".

Kirša nemini, kokios buvo kitų dviejų narių pastabos dėl „Milžino paunksmės", bet, esą, nei vienas iš jų Kiršos iškeltoms pjesės „neigiamybėms" neprieštaravo. Lyg pasiteisindamas prideda: „Kiti du komisijos nariai galėjo skirti premiją. Bet jie taip pat to nepadarė". Išeitų, kad Braziulevičius ir Žilinskas su Kiršos nuomone sutiko.

Ar Kiršos argumentas, kad tai yra visos Lietuvos, o ne kokios nors organizacijos ar grupės premija, nebuvo svariausias ne tik Kiršai, Vyriausio Vytauto D. Komiteto nariui, bet taip pat Braziulevičiui, o gal ir Žilinskui? Braziulevičius buvo vienas daugiausia prisidėjusių prie Vytauto pagerbimo paruošimo; sakytume, jis buvo kone vytautinių metų tėvas. Būdamas Lietuvai Pagražinti Draugijos pirmininku, 1928 m. suorganizavo Vyr. Vytauto D. Komitetą ir buvo išrinktas jo pirmininku. 1929 m. pabaigoje vyriausybei specialiu įstatymu perorganizavus Komitetą ir paskyrus Komiteto pirmininku švietimo ministerį, Braziulevičius tapo Komiteto sekretoriumi. Be kitų darbų Komitete per Vytauto Didžiojo radijo pusvalandį jis kas savaitę informavo visuomenę apie Komiteto darbus. Kaip iškilmių komisijos nariui, Braziulevičiui buvo pavesta iškilmių programos pravedimas ir vadovavimas. Per ištisus Vytauto metus, t.y. 1930-sius, įvyko daug iškilmių, kaip Kaune Vytauto Didžiojo tilto atidarymas, Vasario 16-sios iškilmės, Žemės ir pramonės paroda, Dainų diena, Birutės pagerbimas Palangoje, Rugsėjo 7-8 dienos, Vytauto Didžiojo mirties diena, lapkričio mėn. 23 diena — muziejaus kertinio akmens pašventimas, Vytauto paveikslo 500 valandų kelionė po Lietuvą ir kt.

Dalyvaudamas jury komisijoje 1932 m. pradžioje Braziulevičius dar tebebuvo Komiteto sekretorius ir aktyviai dirbo pinigų rinkimo vajuje Vytauto D. muziejaus statybai. Be to, ar Kiršos įžiūrėta pjesėje aliuzija į „žinomą aukštųjų rūmų

gyvenimą" negalėjo padaryti įtakos Braziulevičiui, vienam iš Gruodžio 17 d. perversmo aktyviausių dalyvių ir karo lauko teismų nariui?

Kur kas sunkiau suprasti, kodėl Žilinskas neparėmė „Milžino paunksmės". Būdamas prityręs režisierius, jis turėjo matyti aiškius skirtumus tarp Bičiūno ir Sruogos dramų. Jeigu suabejotume Žilinsko objektyvumu, tai tik įtartume galimu šališkumu Sruogai, o ne atvirkščiai. Žilinskas buvo ilgametis ne tik Sruogos, bet Sruogos šeimos draugas. Dar gyvendamas Rusijoje, jis palaikė ryšius su Sruoga, o tapęs 1930 m. teatro direktoriumi, pakvietė Sruogą drauge su Krėve, Putinu, Vaičiūnu ir Gira į repertuarinę komisiją. Jis, kaip teatrologas, dalyvaudavo Sruogos vedamajame dramos seminare universitete. Žilinskui pastačius Krėvės „Šarūną", Sruoga labai teigiamai įvertino Žilinsko, kaip režisieriaus, darbą*(17)* ir padėjo Žilinskui finansiniuose sunkumuose. Be to, Žilinskas žinojo, kad Sruoga dalyvauja konkurse ir turėjo atpažinti pačią „Milžino paunksmę". V. Sruogienė prisimena, kad jis buvęs pas Sruogas, kada Sruoga ir L. Karsavinas aptarė kaikurias dar nebaigtas „Milžino paunksmės" scenas.*(18)*

Braziulevičius ir Kirša taip pat žinojo, kad Sruoga dalyvauja konkurse, nes jis tik dėl to pasitraukė iš jury komisijos 1931 m. gale, o į jo vietą buvo paskirtas Kirša.*(19)* Nors „Milžino paunksmė" buvo pirmas Sruogos dramos veikalas, atrodo, kad Kirša, gerai pažįstąs Sruogą ir jo stilių, galėjo jį atpažinti. K. Korsakas, recenzuodamas „Milžino paunksmę", atrado „neabejotinų sruogizmų" Jogailos monologuose.*(20)* Be to, dramos pobūdis bei kaikurios jos dalys buvo žinomos eilei asmenų: Sruoga tarėsi istorijos klausimais su Ig. Jonynu ir A. Janulaičiu, dėl kalbos — su P. Skardžiumi, skaitė dramą bei jos dalis L. Karsavinui, V. Krėvei, V. Biržiškai, o rankraštį buvo įteikęs A. Smetonai, kad patartų kalbos bei stiliaus klausimais. Nuogirdos, dažnai amplifikuotos, kursavę net Konrado kavinėje.

Sruoga kalčiausiu dėl jury komisijos sprendimo laikė Kiršą, kaip suvaidinusį lemiamą vaidmenį komisijoje. Pasak Kiršos, Sruoga pyko, kad „aš nukniaukiau 10 tūkstančių litų".*(21)* Jau prieš 5 metus prieš konkursą Sruoga ir Kirša, buvę prieš kelis metus labai artimi draugai, spaudoje smarkiai susikirto. Sruoga dienraštyje *Lietuvis* kandžiu tonu kritikavo Lietuvos Meno Kūrėjų Draugijos veiklą ir siūlė draugiją likviduoti.*(22)* Kirša, matyt, Sruogos kritiką suprato kaip išpuolį prieš jo asmenį, nes jis buvo 1927 m. LMKD pirmininku ir *Praduose ir žygiuose* aštriai Sruogai replikavo.*(23)* Anot Kiršos, Sruoga, vadovaudamas LMKD 1925/6 metais, buvęs „impotentiškas pirmininkas". Sruoga esąs tas, kuris „sąžinę ir paprastą mandagumą devyniomis spynomis užrakina". Straipsnio gale Kirša pabrėžia, kad ateityje „reikia tikėtis, kad B. Sruoga bus pakankamai kuklus ir nekalbės tais reikalais, kurių *jis neišmano*" (Kiršos pabraukta — B.V.).

Pasisakymai prieš „Milžino paunksmę" jury komisijoje netrukus ėmė kursuoti po Kauną, nors tada nebuvo žinoma, kad tai Kiršos mintys. Sruogai tai buvo kone skaudesnis smūgis, negu pačios premijos negavimas. Ypač jį pritrenkusi žinia, kad „Milžino paunksmė" laikoma paskviliu prieš Smetonos šeimą.*(24)* Tada dėl šios paskalos Sruoga įtarė Bičiūną, o ne Kiršą.*(25)*

Sruoga gerbęs Smetoną kaip žmogų ir gerą stilistą ir dėl to jam davęs rankraštį perskaityti. Sruoga, anot Sruogienės, „į tą veikalą įdėjo visą savo sielą, kūrė visu rimtumu, norėdamas atvaizduoti Vytauto Didžiojo epochą, jo žmones, iškelti Vytauto didybę. Jokios minties, kad tai būtų satyra ar kad būtų duotos kokios aliuzijos — tikrai neturėjo".*(26)*

IV

Pasirodžius rinkoje *Žalgiriui* ir *Milžino paunksmei,* pasigirdo balsų, ypač jaunesniųjų literatų bei teatralų tarpe,

kad jury komisija smarkiai suklydo. Spaudoje niekas net nebandė įrodinėti, kad Bičiūno pjesė yra vertesnė už Sruogos; beveik išimtinai buvo kalbama apie *Milžino paunksmę*. Pastaroji taip pat susilaukė sceninio pripažinimo: 1932 m. ji buvo pastatyta Pagėgiuose*(27)* ir 1934 m. Žilinskas ją sėkmingai pastatė Jaunųjų teatre.*(28)* Nei tada, nei vėliau niekas nesusigundė statyti Bičiūno *Žalgirio*.

Tačiau reikia pažymėti, kad vis dėlto atsiliepimai kurį laiką apie *Milžino paunksmę* daugiausia buvo kritiški ar net neigiami. Tam tikruose visuomenės sluoksniuose ji jau metams praėjus, pasak K. Korsako, nebuvo įsigijusi „padoraus" vardo: „girdėti, jog kai kur ji, kaip veikalas perdėm nepatriotiškas, piktinąs visuomenę, nedorovingas, pilnas visokių ‚bliuznerstvų' ir net priešvalstybinis, net neleidžiama rodyti scenoje."*(29)* Turbūt tai buvo išdava tų gandų gandelių, kursuojančių visuomenėje apie *Milžino paunksmę* ir jos autorių. Be to, kai kurie personažų gruboki posakiai ir aštrokas, neįprastas pjesės tonas šokiravo jautresnius asmenis.

Neigiami atsiliepimai, matyt, tiek paveikė Sruogą, kad jis, pagal Korsaką, prisidengęs slapyvardžiu, bandė pasiaiškinti:

> Priekaištas, kad „Milžino paunksmėj" esą per daug drastiškų pasakymų, ir gi neturi jokio pagrindo . . . Jie, tur būt, užmiršo, kad penkiolikto šimtmečio pradžioje Rytų Europoje salioninė dabartinių laikų kalba nebuvo vartojama. Jei karaliai nežinojo, kas tai yra marškiniai, jei taurios ponios nešiojo aplink kaklą kailio gabalėlius vieninteliu tikslu — duoti vietos utėlėms pasislėpti, kad jos nesiraičiotų po visą drabužį, jei karaliai miegojo apsirengę, bijodami, kad juos naktį kas nenudėtų, jei Jogaila nevalgė net obuolio nuo stalo, bijodamas, kad jo kas nenunuodytų, jei didžiūnai abiem rankom per pietus draskė kepsnį ir kaulus mėtė čia pat besiriejantiems šunims, — tai kaip galima reikalauti galantiškos personažų kalbos ir drauge reikalauti istorinės teisybės.*(30)*

Pirmieji nuodugniau recenzavę *Milžino paunksmę* buvo literatūros kritikai J. Grinius ir K. Korsakas. Vertindami, kaip tradicinę dramą ir daugumoje iš pasaulėžiūrinių pozicijų, abu mažai nagrinėjo esminius *Milžino paunksmės* meninius bruožus.

Grinių Sruoga imponavo kaip „nemenkas poetas", o ne dramaturgas. Poetinio „talento viršūnę" Sruoga pasiekiąs, pagal Grinių, paskutiniame dramos paveiksle: „bene gražiausios, poetiškiausios bus nematomo choro gedimosios maldingos giesmės".*(31)* Giesmės skambą „ ‚Fausto' angelų ritmu", dvelkią Novaliu bei „gedulingų psalmių tonais". Pagal Grinių, jei Sruoga ir ateityje eitų ta linkme, „jis daug nauja įneštų į mūsų literatūrą ir visai tautai padarytų džiaugsmo".

Deja, Sruoga pasuko savitu, o ne himnų, psalmių bei Novalio keliu. Už tai Grinius ir atranda „pseudoestetiškų" dalykų, „neaukšto skonio ekstravagancijų", „nihilistinių neigiamų tendencijų". Vienas svarbesnių priekaištų, pagal Grinių, yra tas, kad „Sruoga tiek jėgų išeikvojo daugiausia anekdotiškiems ir pamfletiškiems dalykams". Kaip pavyzdžiu nurodo pirmą dramos veiksmą, kur ne Vytautas ir ne Sonka, o istoriniai anekdotai bei pamfletai sudarą dėmesio centrą; veiksmai ir kalbos „sukasi apie pikantiškus klausimus": „ar karalienė tikrai paleistuvauja su riteriais, ar jos vaikai yra Jogailos ar riterių vaikai, ar pats Jogaila tikrai pasenęs impotentas".

Kitas dramos minusas esąs jos per didelis farsiškumas. „Ekstravagantišku farsu" prasidedanti scena Jogailos miegamajame, kur neblaivus imperatorius ir karalius Sigismundas, šokant merginoms, aptaria su Jogaila karūnos reikalus. „Juk ar bereikia geresnio farso, kaip oficialius ir rimtus reikalus svarstyti gana intimiose ir nerimtose aplinkybėse?"

Milžino paunksmė neturinti „vieningai sumegstos fabulos, todėl jos negalima nė atpasakoti". Dramos trys veiksmai esą „mažai tarp savęs tesusiję" ir „kūrinys nesudaro dramos griežta prasme, o duoda kroniškas iškarpas, fragmentus".

Taip pat struktūriniu atžvilgiu kai kurios scenos esančios mažai reikšmingos arba „beveik nieko neduoda". Be to, kai kurie dalykai *Milžino paunksmėje* nukrypstą „į pamfletiškumą, t.y. daro aliuzijas į tokius mūsų respublikos gyvenimo reiškinius, kurie teturi pliotkų vertės". Tų reiškinių Grinius nevardina, bet pastebi, kad scena knygoje išimta, „kuri, sako, buvusi konkursinėje veikalo kopijoj kaip stipri aliuzija į nežemo laispnio dvasininko nusikaltimą".

Personažai, esą, „atvaizduoti gana gyvai, ryškiai", bet iš esmės sudarą „tikrai nihilistišką kolekciją":

> Karalienė Sofija — beveik kekšė; vysk. Zbignievas — ištvirkėlis ir suktas politikas; Jogaila — impotentas, lenkų muilinama bevalė filosofuojanti mazgotė, Švitrigaila — siautėjąs keikūnas, kuris, rodos, dviejų sakinių nemoka sumegsti nesikeikęs. O plūsta keikiasi taip pat beveik visi, neišskiriant nei karalienės, nei vyskupų (Zbignievas).

Tačiau personažai nėra tiek blogi, kad jų negalima būtų pataisyti. „Išbraukus kai kuriuos pamfletiškus pėdsakus", jie „paliktų tik skaistesni", o jei „nubrauktų vienam kitam sugyvulėjimo ar išsigimimo žymę", jie taptų įvairesni.

Griniui rūpi taip pat ir priežasčių bei įtakų klausimai. Jis kelia tokį klausimą: „Kas stūmė p. Sruogą paberti tokių nihilistiškų charakterių grupę?" Čia pat klausimų forma pateikia atsakymus: „Gal vidurinių amžių neigiamas vienšališkas supratimas? Gal bendrai tradicinės tvarkos neapykanta? Gal rusiškas nihilizmas, gal pozityvios vientisos pasaulėžiūros nebuvimas trukdo į teigiamumus įsigilinti?"

Milžino paunksmės atsiradimo priežasties klausimas net nekyla Korsakui, žvelgiančiam per rusų Proletkulto ir RAAP'o prizmę: *Milžino paunksmė* yra „patriotinis užsakymas", kuris „puikiai padeda propoguoti dabartinės viešpataujančios klasės iškeltąjį praeities kultą".*(32)* Ta klasė neturinti „prieš akis jokių didesnių ateities perspektyvų" ir todėl ji „kreipia žmonių dėmesį nuo konkrečių dabarties problemų į

šalį", t.y. į „praeities garbinimą". Kaip tokia, *Milžino paunskmė* neįnešanti „į mūsų praeities tiek į mūsų istoriškąjį, tiek meniškąjį supratimą iš esmės nieko nauja". Sruoga tęsiąs iš esmės „patriotų romantikų" tradicijas, pasak Korsako, „pradedant Fromu Gužučiu, baigiant Maironiu". Sruoga, kaip ir kiti romantikai, vaizduojąs kunigaikščių, o ne „plačiųjų tautos sluoksnių" Lietuvą. Pasak Korsako, „visokie kunigaikščiai, ir kunigaikščiokai, — anuo metu dažnai tiktai paprasti savanaudžiai feodalai arba kareivos, o dabar jau milžinai (. . .)".

Korsakas neranda tų „kunigaikščiokų" bei „kareivų" platesnio gyvenimo vaizdo, nes siužetu esąs „smulkus, siauras, užkulisinis karališkojo dvaro intrigų, pletkų pasaulis". Tie „smulkūs fakteliai" silpnai arba visai neatspindį „pagrindinių istorijos vyksmo procesų" ir „daugumas tų faktų čia eina sąmoningas ‚istorinės teisybės' iškreipimo pareigas".

Bičiūno *Žalgiris* ir Sruogos *Milžino paunksmė*, pagal Korsaką, iš esmės savo paskirtimi nesiskiriančios, nes abi organizuoja „skaitytojo bei žiūrovo visuomeniškąją sąmonę praeities kulto link". Tik Sruogos pjesė tą atliekanti „daug meniškesnėm, daug skoningiau, jei taip galima pasakyti, daug gudriau parinktom ir užtat paskirties atžvilgiu daug stipriau veikiančiom priemonėm". Sruoga itin meistriškai panaudojąs minčių, veiksmo, dialogo išraiškos priemones. Išskyrus suidealintą bei suabstraktintą Vytautą, personažai, o ypač Jogaila, Sonka, vysk. Z. Olesnickis, pasak Korsako, „iš tikrųjų yra gyvi, realūs žmonės su kūnu ir krauju, o ne kokios abstrakcijos". Ta personažų meninė ir psichologinė jėga ir bendrai „teigiami meniški savumai" iškelią pjesę „į pirmas mūsų buržuazinės dramaturgijos vietas".

Užbaigdamas straipsnį, Korsakas pabrėžtinai akcentuoja, kad šis „reakcingas" veikalas, būdamas meniškai stipresnis negu vytautinio komiteto išleisti darbai, yra kaip tik apgaulesnis ir pavojingesnis. Kaip pavyzdžiu nusistebėdamas

sumini, kad „atrodo daugiau negu keistas tas faktas, jog dalyje mūsų progresyviosios visuomenės ‚Milžino paunksmė' įsigijo tam tikro palankumo", bet „faktiškai nėra nieko, kas galėtų pelnyti progresyviosios visuomenės simpatijas".

V

Žiūrint į konkursą iš platesnės laiko perspektyvos, nepasakytum, kad tai būtų įvykę vytautiniame dramos konkurse kažkas tikrai literatūriniame gyvenime negirdėto. Atrastume pavyzdžių net ir pasaulinio masto literatūrinių konkursų praktikoje, kur nepremijuoti patys geriausi veikalai. Priežastys įvairios: laiko perspektyvos ir įžvalgumo stoka, ideologinės bei estetinės pažiūros, politinės ar visuomeninės sąlygos ir t.t.

Taip pat tai nebuvo pirmas „literatūros skandalas" lietuvių teatro gyvenime. Labai panašiai buvo sutikta 1924 m. V. Krėvės istorinė drama „Skirgaila". Motiejus Miškinis rašė, kad publika, įpratusi prie tradicinių veikalų, „Skirgailos" nesuprato ir „net pasipiktino autoriaus ‚nepatriotiškumu': kam, girdi, kelti aikštėn tokios lietuvio, kaip pav., Skirgailos, ‚neigiamos ypatybės', kam rodyti, kad kartais vokietis daug kilnesnis už lietuvį?"*(33)* V. Bičiūnui (pjesės „Žalgiris" autoriui) „Skirgaila", kaip drama, atrodė perdaug fragmentiška, tarsi inscenizuota apysaka.*(34)* Recenzuodamas „Skirgailos" spektaklį, J. Tumas-Vaižgantas pastebėjo, kad „iš viso krikščionybės atžvilgiu ‚Skirgaila' šiurkštus veikalas. Publikai, buvo girdima, vis labiau nebepatinka dažnai pakartojamoji pagonių ideologija ir jos krikščionybės žeminimas. Religijos dalykų scenoje reikia arba visai neleisti, arba apsieiti su jais su tinkamu rimtumu".*(35)* Sekančiuose spektakliuose dramą išcenzūravo, o P. Kubertavičių, nesilaikiusį centzūruoto teksto, nubaudė 100 litų bauda.*(36)*

Sruogos *Milžino paunksmė*, kaip kad savo laiku ir Krėvės *Skirgaila*, netrukus susilaukė autoritetingo pripažinimo: 1935

m. V. Mykolaitis-Putinas priskyrė šią dramą prie tokių kūrinių, kurie gali konkuruotis su pasaulinio masto darbais.*(37)* Šiandien matome, kad *Milžino paunksmė* yra vienas stipriausių mūsų dramaturgijos veikalų.

IŠNAŠOS

1 „Krėvės pily", „Žalgiris", „Vytauto karūnavimas", „Nevainikuotas Karalius", „Milžino paunksmė" ir „Vytauto Golgota". (Ž. „Vytauto Didžiojo Komiteto konkurso vaisiai", *Naujoji romuva,* 1932, Nr. 17, p. 404).

2 Komitetas sumokėjo Vilniaus spaustuvei 2.342 litus ir Bičiūnui honoraro 1.875 litus. (Ž. *Vytauto Didžiojo Komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletenis,* 1932, Nr. 11, p. 14).

3 Dr. V. Sruogienės laiškas autoriui, 1978.II.3.

4 Faustas Kirša, „Dėl Vytauto Didžiojo sukaktuvinių metų literatūros konkurso", *Aidai,* 1948, Nr. 14, p. 230.

5 Justas Lukošius, „Dėl Vytauto Didžiojo Komiteto literatūros konkurso", *Naujoji romuva,* 1932, Nr. 24, p. 570. (Lukošiaus straipsnyje cituojama Vumklunkso teigimai, paimti iš *7 meno dienų,* 1932.IV.29.).

6 Lukošius, *ibid.*

7 „Kaip iš dangaus", *Linija,* 1932.V.1, p. 41.

8 A. Vienuolis ir S. Laucius dalyvavo epinio veikalo konkurse, kur jų kūriniai buvo rekomenduoti Komitetui kaip tinkami spausdinti.

9 „20.000", *Trečias frontas,* 1930, Nr. 2, p. 34.

10 *Ibid.*

11 Kazys Boruta, „Vytautinio konkurso skandalas", *Skambėkit vėtroje, beržai* (*Raštai,* t. 9), (Vilnius, 1975), p. 221. (Tekstas iš *Aušrinės,* 1933, Nr. 1. Pasirašyta P. Linonio slapyvardžiu).

12 *Ibid.*

13 Kirša, *ibid.*

14 *Ibid.*

15 *Ibid.*

16 Švitrigaila, Jogailos brolis, daugiau atitiktų Kiršos apibūdintam personažui.

17 Balys Sruoga, *Šarūnas Valstybės teatre* (Kaunas, 1930).

18 L. Karsavinas pataręs Sruogai įvesti totorių šokį į sceną, kuri vyksta Jogailos miegamajame. (Iš pasikalbėjimo su Dr. V. Sruogiene, 1978.I.27.).

19 Jury komisija buvo sudaryta tik 1931 m. gale iš „Valst. teatro direkt. A. Olekos-Žilinsko, doc. B. Sruogos ir Petro Vaičiūno" (Ž. *Židinys*, 1931, Nr. 11, p. 369). Pasitraukus iš jos P. Vaičiūnui ir B. Sruogai, buvo paskirta vietoj P. Vaičiūno Vl. Braziulevičius, o B. Sruogos — S. Čiurlionienė. Pagal Kiršą, S. Čiurlionienė „iš komisijos pasitraukė pareikšdama, kad ją ten spaudžią dėl kai kurių veikalų, o ji nenorinti pyktis, nes esanti kitos nuomonės". (Ž. *Aidai*, 1948, Nr. 14, p. 230). Tada vietoj S. Čiurlionienės buvo paskirtas F. Kirša.

20 J. Radžvilas (K. Korsakas), „Milžino ir konkurso paunksmė", *Kultūra*, 1933, Nr. 1, p. 42.

21 Kirša, *ibid.*

22 B. Sruoga, „Apie meną ir triukšmą", *Lietuvis*, 1927, Nr. 27, 28, 29.

23 Faustas Kirša, „Triukšmas ir nesąmonės", *Pradai ir žygiai*, 1927, Nr. 1(9).

24 Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo", *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose* (Chicago, 1974), p. 160.

25 *Ibid.*

26 Dr. V. Sruogienės laiškas autoriui, 1978.II.3.

27 Antanas Ilčiukas, „Susitikimai su Baliu Sruoga", *Kultūros barai*, 1977, Nr. 11, p. 62.

28 Jaunųjų teatrą sudarė 36 jauni aktoriai, maištaujantieji prieš Valstybės Dramos vedamą liniją. Jam remti buvo įsteigta Lietuvos Teatro draugija, kuriai vadovavo V. Krėvė, B. Sruoga, M. Dobužinskis ir J. Karnavičius. Šio teatro režisieriumi buvo A. Oleka-Žilinskas.

29 Radžvilas, *ibid.* „Milžino paunksmė" buvo rengiamasi statyti Kauno Dramos teatre 1932 m., bet cenzūra statyti uždraudusi (Ž. Ilčiukas, *op. cit.*, p. 62.).

30 Radžvilas, *ibid.*

31 J. Grinius, *Židinys*, 1932, Nr. 12, p. 508. Ir kiti šiame straipsnyje cituojami J. Griniaus pasisakymai apie *Milžino paunksmę* paimti iš tos pačios jo recenzijos.

32 Radžvilas, *ibid.* Ir kiti šiame straipsnyje cituojami K. Korsako pasisakymai apie *Milžino paunksmę* paimti iš to paties jo straipsnio.
33 M. Miškinis, „Literatūriniai dūmojimai", *Piūvis,* kn. 2, 1929, p. 50.
34 V. Bičiūnas, „Vinco Krėvės dramaturgija", *Pradai ir žygiai,* 1926, Nr. 7, p. 162.
35 Irena Aleksaitė, *Borisas Dauguvietis* (Vilnius, 1966), p. 61. I. Aleksaitė cituoja Vaižgantą iš laikraščio *Lietuva,* 1924,X.15.
36 P. Kubertavičius, „Mano gyvenimo kelias", *Petras Kubertavičius.* Sud. ir paruošė Antanas Vengris (Vilnius, 1970), p. 60.
37 V. Mykolaitis-Putinas, „Lietuvių literatūros problemos", *Naujoji romuva,* 1935, Nr. 10-11, p. 231. Paskaita skaityta 1935 m. Lietuvių Kultūros kongrese Kaune.

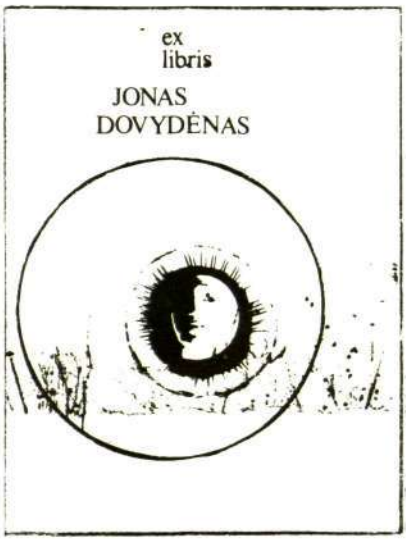

DU APIE MACKŲ

Algimantą Mackų pažinojau artimai — ir visai nepažinojau. Per daugelį susitikimų-pokalbių, bendrų išvykų, pobūvių draugų ir jo paties namuose Čikagoje, po kelių bendrų Santaros stovyklų — buvome suartėję, susidraugavome artimai ir jaukiai. Ir jo žuvimo smūgis buvo vienas iš skaudžiausiai pajustų. Ir vis dėlto dabar, stengdamasis grįžti prie jo, vėl skaitydamas jo kūrybą, jo straipsnius, nuotolio šviesoje matau, kad jo nepažinau. Ir tikriausias to nežinojimo ženklas, kad žmogaus, bičiulio, dažnų diskusijų bendro dar vis nesugebu suvesti į vieną su jo poezija. Žmogų ir pajutau, ir pamilau, o jis man savo ruožtu buvo labai draugiškas, paprastas ir šiltas. Tik tam tikras mandagus jo atidumas leido man pajusti, jog esu amžiumi žymiai vyresnis, ir mūsų draugavimas negali būti toks visiškai be užtvarų, koks esti tarp kartu augusių ir brendusių amžininkų.

O poezija — ir tai reiškia, kas buvo svarbiausia jam ir apie jį — dunksojo kažkur nuošaliai, apgaubta miglų ar nakties, kaip tie Vilniaus mūrai dunksojo Maironiui. Aistis, Radauskas, Nagys, Sutema — tokie neatskiriami nuo savo eilėraščių, kaip Škėma, Katiliškis — nuo savo prozos. O Mackus — žmogus man vis dar nesueina į aštrų fokusą su jo „neornamentuota kalba". Dėliodamas prisiminimų nuotrupas ir jo eilėraščių fragmentus, dabar bandau sustatyti vientisą, aiškų paveikslą.

Jaunuolis, kurį prisimenu iš ankstyvųjų Čikagos dienų, atrodė man toks geras mamos sūnelis. Tvarkingas, švarutis, tamsiai mėlynas kostiumėlis ką tik iš valyklos, skruostai — ką tik iš karšto vandens ir muilo, spindi rausvumu, lygūs, tamsūs plaukai kuo drausmingiausiai prigludę prie galvos — nė vienas nepasišiaušęs, ir niekas neišduoda būsimų pasišiaušusių žodžių. Mudviejų pažintis buvo paviršutiniška, ir tik vienu atveju man teko Algimantą lyg ir kiek pagloboti. Tai tačiau gal ir buvo pradžia vėlesnės abipusės šilimos.

Praėjo daugiau nei dešimt metų nuo kelių atsitiktinių susitikimų su poetinių polinkių jaunuoliu, kai pradėjau protarpiais vėl būvoti Čikagoje. Miestas man pasirodė neatpažįstamai pasikeitęs, kiek tai liečia lietuvių ateivių įsitvirtinimą jame, ypač suklestėjusiame Marquette parke, ir atgaivintoje pažinty su Algimantu Mackum jau buvo išnykęs ir globos reikalingasis raudonskruostis jaunikaitis. Bendrų draugų būry dabar susitikdavau 30 metų vyrą, jau nebe juokais priimtos poezijos knygos *Jo yra žemė* autorių, *Margučio* radijo darbuotoją bei to vardo žurnalo redaktorių, Dalios Bylaitienės sumanytos ir vedamos literatūrinės radijo valandos „Pelkių žiburėlio" artimą bendradarbį, veiklų visuomenininką santarietį. O asmeniškame gyvenime jis buvo jau radęs bendrakeleivę — talentingą menininkę, kaip jis pats — gilią ir atsakingą Dalią Juknevičiūtę, kurios formavimuisi lemiamos įtakos bus padaręs Lietuvoje likęs, jos idealizuojamas tėvas, didelis teatro režisierius Romualdas Juknevičius.

Teatrą, beje, mėgo abudu, nors skirtingai prie jo ėjo: ji — profesionališkai, su valingu atsidėjimu, nustūmusi į šalį dailę ir pasirinkusi sceną savo gyvenimo esminiu siekimu. Jis — kaip stebėtojas iš šalies, jautrus ir entuziastingas. Juodu drauge važiavo žiūrėti Tyrone Guthrie pastatymų Minneapolin ir pasakojo apie juos, kaip retą meninį išgyvenimą, sujaudinusį, kaip atsimenu, jį ne mažiau, negu ją. Tad mūsų bendri pokalbiai dažnai sukosi apie teatrą, kaip ir literatūrinę

to meto sceną, ir iš jų ryškiai atsimenu: apie tai, ko jis pats siekia, ką nori išreikšti, Algimantas nekalbėdavo.

Jis pritraukė mane arčiau prie santariečių veiklos, į *Margučio* žurnalą, ir manau, tai jo dėka buvau pirmą kartą pakviestas dalyvauti Santaros-Šviesos stovyklos literatūros vakare. Iš to atvejo man įstrigo ir, tiesą sakant, gerokai nustebino, kaip Algimantas tada mane pristatė klausytojams. Kalbėti jis mokėjo lengvai ir sklandžiai, žodžių neieškojo, sakiniai plaukė lygūs bei apvalūs, be užsikirtimų ar pauzių. Bet stebino ne tas savim įsitikinęs, laisvas įgudusio viešo kalbėtojo būdas — stebino tai, ką jis pasakojo. Vaikystėje gyvenęs jis Vilniuje, mėgdavęs, sėdėdamas ant palangės, žiūrėti į Gedimino gatve praeinančią žmonių srovę. Ir tai nuo tada jam į akį įkritę du bičiuliai, kurie dažnai pavakare mėgdavę pasivaikščioti tais šaligatviais, vienas ilgas, kitas trumpas. Tą įprastinį gatvės vaizdą esą sudarėme mudu su Antanu Rūku. Nuo tų vaikystės dienų tad jis mane ir atsimenąs.

Visa tai skambėjo natūraliai, gal truputį priminė kokios apysakaitės pradžią, bet viena bėda — neturėjo nieko bendra su tikrove. Ne tik tokių mudviejų su Rūku pasivaikščiojimų niekada nebuvo, bet suabejojau aš tada ir ta palange į centrinę įstaigų, kavinių, viešbučių, krautuvių gatvę. O pasakojimas tikriausia niekam abejonių nesukėlė, tik man vienam. Ir nežinau, ar pačiam Algimantui *atrodė*, jog visa tai buvo, ar jis tik didesniam vaizdumui pasinaudojo savotiška „poetine laisve". Pasakaitė apie du bičiulius jaukiai atliko savo pristatomąjį vaidmenį, ir ko daugiau bereikia? Rodos, niekad ir nesukau Algimantui galvos apie tai.

Kitu atveju Santaros stovykloje Algimantas paliko man didelį įspūdį jau visai jokių klaustukų nesukeliančia prasme: jis su dideliu tikrumu ir dvasiniu pakilimu, beveik čia tiktų sakyti — su aistrumu, su įkvėpimu, sakė ištraukas iš savo paskutinio kūrinio „Chapel B". Be galo gaila, kad tas skaitymas liko neįrašytas. Su laiku tas „neornamentuotas"

Algimanto eilių pobūdis tapo man artimesnis, bet tada dar buvo gerokai svetimas. Prisipažinau jam, jog jutau didelę poetinę jėgą, jo neabejotiną tikrumą, bet, kiek mane liečia, jis galėjo būti skaitęs vengriškai, ar kuria kita kalba, kurios nesuprantu. Gal todėl, kad sakiau tai be pašaipos, o veikiau apgailestaudamas savo nesupratimą, Algimantas nė kiek neužsirūstino (o esu girdėjęs liudijant, jog buvęs net labai jautrus bent kiek kritiškam žodžiui), ir mudviejų gerų santykių ir toliau negaubė joks šešėlis. Priešingai, tolydžio mes labiau suartėjome. Kada beatvažiuodavau Čikagon, tarp bičiulių, su kuriais būtinai susitikdavau, buvo Algimantas — pas jį namuose, pas Bylaičius, esame kartu važiavę Mariaus ir Zinos Katiliškių lankyti, pravedė jis su manim ilgoką pasikalbėjimą „Margučio" programoje teatriniais klausimais, bendravome Santaros stovyklose.

Negaliu atsikratyti prietaringo jausmo, kad mirtis prie jo, iš tikrųjų, sėlino, lyg būtų grėsminga būtybė, įasmeninta jėga, pasiuntusi jam ne vieną savo artėjimo signalą. Antano Škėmos kraupus ir beprasmis žuvimas tuoj po to, kai jis paskutiniam savo gyvenimo vaidmeny pavaizdavo beprasmišką žuvimą, sukrėtė daugelį, ne vien tą pranašingą spektaklį Santaros stovykloje 1961 metais stebėjusius, kuriems Škėma gal ir buvo artimiausias. Bet niekas turbūt taip skaudžiai neišgyveno, kaip Algimantas Mackus, labai aukštai vertinęs Škėmos drąsią kūrybą. Jeigu būtų galima parodyti, kas lietuvių literatūrinėje kūryboje labiausiai bus paveikęs Mackų jo avangardėjimo kely, tai būtų tikriausia Škėma. Šiaip Algimantą labiau savo įtaka veikė Vakarų poetai ir vadinamojo absurdo teatro kūrėjai. Po šio lemiamo spektaklio — tai buvo Škėmos pastatyta Kosto Ostrausko „Pypkė" — sekančią dieną, sekmadienį, Algimantas kalbėjo apie tai, ką jam reiškė Škėmos kūryba: lietuvių literatūros avangardą, kuris, pasak Mackaus, „pirmoje eilėje kreipiasi į žmogų, nesukaustytą konvencijom, nesukaustytą štampais". Pasisakymo proga buvo Škėmos 25 metų kūrybinio darbo

minėjimas. Bet buvo ir kita, dar nežinoma proga: žuvimo nebe už metų ar dienų, bet už kelių valandų. Ir po to žuvimo Mackus vėl kalbėjo: „Antano Škėmos atsiskyrimo aplinkybės peržengė visas absurdiškumo ribas. Jo atsiskyrimas buvo daugiau, negu pats labiausiai rafinuotas likimo, atsitiktinumo arba dievų triukas". Ir kiek toliau: „Antanas Škėma herojišku paprastumu išliko tiesus ir teisus prieš savo kūrybinio žodžio tiesą".

Bet pagrindinis Algimanto Mackaus requiem Škėmai buvo drauge stipriausias jo poetinės kūrybos paskutinysis rinkinys. Jame Algimantas Mackus visu veidu atsisuka į paskutinę žmogaus problemą žemėje, į mirtį, ir ne vien į tragišką Škėmos žuvimą, kuris jam susipina su Federico Garcia Lorcos kūrinių apie toreadoro žuvimą, tapusį tarsi paminklu paties Lorcos žuvimui — jis veidu atsisuka į artėjantį *savo* žuvimą, net aplinkybėmis pakartojantį Škėmos.

Toje mirties estafetėje buvo dar ir tarpinis bėgikas. Netrukus po to, kai Detroite buvo palaidotas Julius Kaupas, Čikagoje Algimantas Mackus papasakojo man apie paskutiniąsias Kaupo akimirkas. Jis lankėsi Čikagoje. Pasijutęs silpnai, jis prigulė mažame kambarėlyje, kur stovėjo Algimanto rašomasis stalas ir kur Mackus susikaupdavo rašydamas, paprašė vandens. Algimantas nuėjo virtuvėn, grįžo su stikline vandens ir rado Julių nebegyvą.

Berods, tais pat metais, kurių gale pats Algimantas žuvo, kartą atvykęs Čikagon, radau jį aprišta galva. Lengvai susižeidė automobilio nelaimėje, vežamas Margučio radijo vadovės Lilijos Vanagaitienės. Kiek atmenu, tuo metu fiziškai jis buvo menkai to „paskutinio skambučio" pritrenktas, tačiau jo bendra nuotaika buvo prislėgta, paniurus.

Vėliau — galėjo būti gal apie Padėkos dieną — kai atlikęs savo pareigas Čikagoje, dar turėjau ištisą laisvą dieną. Buvo nuvargęs, kažkokia nejudria ūkana aptrauktas eilinės darbo dienos rytas. Iš Gedimino ir Dalios Bylaičių namų, pas

kuriuos visada apsistodavau, patelefonavau Algimantui. Ir jis neturėjo ūpo kažkokiam darbui — rodos, su žurnalu. Nutarėm susitikti ir važiuoti į muziejų. Nuobodžiu ir nuovargiu prasidėjusi diena palaipsniui virto ilgiausia, mudviejų drauge praleista ir labiausiai mus suartinusia. Pradžioj atkėlė mus nuo žemės paveikslai, su jais susieti prisiminimai. Jis sakė prie Chagallo seniau skirdavęs pasimatymus Daliai. Aš jam pasakojau apie dažnus čia vaikštinėjimus su Radauskais, rodžiau Henriko ypač numylėtus impresionistus. Gana prigirgždinę muziejaus parketą, pro liūtus nusileidom žemyn ir, perkirtę Michigan avenue, įkritom į prietemoje skendintį, tuo metu pustuštį barą. Kažkaip labai smagiai pylėsi ir putojo daniškas alus, ir mudu ilgai ir plačiai šnekučiavomės viena iš kitos besiliejančiomis temomis. Jos, tos mūsų šnekos, draugiškai putojo ne prasčiau negu alutis, kurį nesiliovėme gyrę ir gėrę. Ir tik prisimena dėl savo įkyrumo viena detalė: iš margos automatinės muzikos dėžės vėl ir vėl dainavo Nat „King" Cole, kviesdamas į „Route 66". Išėjome jau sutemus, nenorėjm skirstytis — per geras, pakilus buvo ūpas! — užgriuvom dar mielų bičiulių šeimą, ir ten Algimantas, įsikandęs žodį „pakilus", ragino mus drauge kelti į viršų jau nebe alaus taurelę. Nuotaika tačiau žaižaravo ir toliau, niekada neatslūgusi. Tai buvo mano artimiausios bičiulystės su Algimantu diena — paskutinė, kada mačiau jį gyvą. Tiesa, nemačiau nė mirusio. Po fatališkos nelaimės, vėl jam važiuojant kartu su Vanagaitiene, kada abu žuvo, Algimantas buvo perdaug sužalotas, karstas nebuvo atidarytas. Kažkas visai tarp kitko pasakė, jog nelaimė įvykusi prie Route 66 tęsinio per Čikagą, ir aš prisiminiau alaus bare įkyriai šaukusią dainą.

Iš visų mano atsiminimų apie Mackų ryškiausias ir buvo tas paskutinis prietaringų sutapimų vėrinys, susiliejęs į pusiau nujautimą, pusiau vaizdą — plėšrios, prie jo sėlinančios mirties. Todėl ir jo poezijoj labiausiai su jo kaip žmogaus

pajaustąja esme man susiriša jo vis dažnėjusieji ir stiprėjusieji žodžiai apie mirtį. Jo paties įsisąmoninta ar ne, jo nuojauta buvo makabriškai taikli.

Dabar, mėgindamas atsieti bet kokius asmeniškus įspūdžius apie žmogų ir pasikliauti vien jo kūrybiniu žodžiu, matau jį, kaip gimusį lyriką, kuris palaipsniui bandė objektyvizuoti savo išgyvenimus, nuotaikas ir mintis, surasti tiems giluminiams sluoksniams, kuriais kiekvienas esame nepakartojamas ir vienas, tokią formą, kuri subjektyviai, neišvengiamai ribotai vieno asmens patirčiai suteiktų platesnės apimties galiojimą; kuri „aš" paverstų daugeliui savu „mes"; kuri taptų kartos ir laiko išraiška. Ir nėra paradoksas, kad tam poetas visada eina pačiu esmingiausiu būdu iš savęs ir per save.

Kai Algimantas gimė, šis mūsų šimtmetis žengė savo 32-uosius metus, ir apie to laikotarpio vidurį buvo ištikęs Europą didžiulis sukrėtimas, pasaulinis karas, iš pagrindų pakeitęs žmonių ir tautų likimus. Pačiam Algimanto gyvenimo keliui buvo atseikėti sekantieji 32 šimtmečio metai, ir jų vidury taip pat buvo nusiautusi žemę milžiniška audra, Antrasis pasaulinis karas, dar smarkiau sukrėtęs gyvenimą, o mirtį pavertęs ne vien fronto karių, bet ištisų miestų betarpiška realybe. Gležname jautraus berniuko amžiuje Algimantui teko išgyventi *įprastinio gyvenimo žlugimą*, pamiltojo Vilniaus ir krašto netekimą, stovyklinį ištremtųjų dienų netikrumą, laikinumą, kūrimąsi gąsdinančiai svetimame, ligi tol gal egzotiškai skambėjusiame krašte — Amerikoje. Visa tai buvo rupi, žeidžianti aštrumu, sunkiai įprasminama medžiaga, iš kurios nuolaužų jis bandė lipdyti poeziją. Jei sutiktume, kad poezija yra grožio ekstraktas iš žmogaus *gyvenimo tiesos*, vargiai besitikėtume iš tokio amžiaus sūnaus harmoningo, saulėto pastato. Už save ir už visus tuos savo bendralaikius, kuriems buvo lemta panaši rūsti gyvenimo pradžia, Algimantas leidosi ieškoti tinkamai aštriabriaunių, žaizdotų vaizdų ir žodžių. Tvirtėdamas jis vis

labiau tapo ne vien savęs, bet visos savo kartos reiškėju. O toji karta nebepriėmė ramesniais laikais susiformavusių balsų, liudijusių nebegrįžtamai sunaikintą, tokią elegiškai plaukiančią, bet saulėtą, tikėjimu paremtą, pastovią buitį, kuri, kaip jaunieji žinojo, tebuvo žiauri apgaulė. Algimantas ir pats savy atsikratė to, jau nebegaliojančio palikimo, paskelbęs Pagėgio slapyvardžiu jaunuoliškas savo *Elegijas* — ir sparčiai nuėjęs nuo jų tolyn.

Taip, jis ėjo tolyn ne žingsniais, o šuoliais. Galėtum manyti, kad antrąją knygą, *Jo yra žemė* (1959 metais), rašė kitas žmogus. Joje Mackus dar kietai kovojo su įdiegtais įsitikinimais, ieškodamas savo tikėjimo, savo prasmės, savo poetinio kelio, kurdamas naują žodyną, artimiau apčiuopdamas savitą ritmiką. Dar po kelių metų (1962) išeina jau grynai mackiška knyga — dvigubu pavadinimu *Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai,* — pavadinimu, kuris jau pačiu savo kampuotumu, negrakštumu yra iššūkis ir programa. Tradicinės grožybės ir švelnybės ryžtingai išmestos pro langą; netašytumas, nepuošnumas tampa poetiniu principu; pašalintų dailiųjų žodžių vieton braunasi pikti, pašaipūs šauksmai; skundas užauga iki dramatiško protesto intensyvumo; tik liaudies dainų atgarsiuose leidžiama praskambėti lietuviškajam lyrizmui.

Su šia knyga Algimantas Mackus tampa savo bendraamžių, bendraminčių vėliavnešiu. Per ją kalba ir toji Mackaus prigimties dalis, kurioje atpažįstame visuomenininką, santarietį, žurnalistą, arba, kaip jo kolegos apibūdina, „idėjų žmogų".

Jau po Algimanto mirties išėjusiame (1965) jo requiem Antanui Škėmai *Chapel B,* laidotuvių koplyčios pavadinimu, pasiekia poetas savo brandžiausią ir ekspresyviausią, itin įtaigų, veržlų kūrybinį apogėjų. Atvirai tatai pabrėždamas nuorodose, poetas skolinasi motyvus, ritmus, intonacijas iš Vakarų poetų — Lorcos, Dylano Thomas, Celano, drąsiai kurdamas savitas variacijas, vesdamas platų dialogą su

kitomis kultūromis. Tai galutinis Algimanto Mackaus išsivadavimas iš bet kokių paveldėtų, jį siaurinusių rėmų tiek idėjine, tiek formine prasme.

Deja, *Chapel B* tapo poeto requiem pačiam sau, ir mes tik galime spėlioti, kur ir kaip toliau jis būtų vystęsis. Gali būti, jog atsikratymas kalbos ornamentais, beieškant pilnutinės tiesos, tebuvo pradžia. Jau ir toji išsiveržusi pradžia daugeliui atrodė vienu didžiausių išeivijos poezijos laimėjimų, tad kokių dar aukštesnių viršūnių pažadas liko nuožmiai sulaužytas, jam žuvus? Cituojant paties Algimanto žodžius, Škėmai žuvus, jo „atsiskyrimo aplinkybės peržengė visas absurdiškumo ribas. Jo atsiskyrimas buvo daugiau, negu pats labiausiai rafinuotas likimo, atsitiktinumo arba dievų triukas".

Jurgis Blekaitis

* * *

Algimanto Mackaus asmeniškai nepažinojau. Buvau trylikos metų kai jis žuvo 1964 metų pabaigoje. Jis man buvo ir tada — poezija, suasmeninta. Nors jį pažinau tik iš tolo, Algimantas Mackus buvo poetas, kuris man savo gyvenimo drama paliko tiksliu simboliu — tapo metafora — Poetas gyvas atmintyje. Trylikos metų būdama norėjau būti Algimantu Mackum.

1964 metais skaičiau per radiją — dalyvavau Jūrų skautų valandėlėje Margučio programos metu. Buvo labai karšta. Važiavome į La Grange, į radijo stotį. Dalia Bylaitienė vežė savo mašina. Sustojome ir paėmėme Algimantą Mackų iš namų. Sėdėjau mašinos užpakalyje ir klausiau, kaip jie kalbasi priekyje. Žinojau, kad jis poetas, pažinau, kad tai balsas, kurį girdėjau per radiją kas vakarą. Nedrįsau nei žodžio pratarti. Ir norėjau, visa širdim norėjau būti suaugusi, poetė, ir kaip ir jie kalbėti — preciziškai, autoritetingai, ir oriai apie visuomeninius ir kultūrinius klausimus ir problemas.

Vėliau, pačioje stotyje, vaikščiojom lauke su Dalia Bylaitiene, mama ir sesute laukdamos, kada ateis laikas mums per radiją skaityti. Kad nenuobodžiautumėme, Dalia mums pasakojo apie vadinamas koralo gyvates, kurios mirtinai įgelia, kurių nuodai labai greit veikia, ir apie žmogų, kuris Texas valstijoje įsidėjo tokią gyvatę į kišenę, manydamas, kad tai nenuodinga gyvatė, tik panaši į tas, kurių įgėlimas baigiasi mirtim. Buvo labai karšta. Baltas stoties pastatas atmušė popietinės saulės spindulius į akis, o viduj Algimantas Mackus pranešinėjo Margučio radijo programą.

Man pasiliko stiprus įspūdis — karštas dulkinas Čikagos vėlyvos vasaros vakaras, pasakojimas apie koralo gyvatę ir mirtį, ir Mackaus tikslus balsas per radiją ir mašinoje. Algimantas Mackus žuvo automobilio avarijoje tų pačių metų gruodžio mėnesį, ant to paties kelio, kuriuo grįžome mes tada, užbaigę radijo programą. Mirtis tykojo dulkinam saulėleidyje. Mirtis įgavo formą.

Paskutinį kartą mačiau Algimantą Mackų kai jis įteikė Marijai Gimbutienei po paskaitos eglės šakelę „amžinai žalią". Tai buvo Jaunimo Centre, žemutinėje salėje, pora dienų prieš mirtį. Nebeatsimenu, kas buvo sakoma, bet tas gestas užfiksuotas lyg nuotraukoje — jo pasilenkęs rimtas veidas, maža šakelė rankoje, įtikinantis skambus žodis. Taip gimsta poezija. Taip lieka poezija atmintyje, kai prozos žodžiai nesustabdomai prabėga.

Tolsta mūsų egzilė
Tolsta mūsų kalba.
Žilvine, Žilvinėli,
bespalvė plyšta puta . . .

— Kas yra duota, kas yra išrinkta?
— Žemė duota, mirtis išrinkta.

— Kas yra duota, kas yra išrinkta?
— Nieko neduota, tik viskas išrinkta.

Karstas buvo uždarytas. 1965 metais, išėjus *Chapel B*, pirmą kartą supratau, kas yra poezija, kas yra mirtis, kas yra žodis, ką reiškia būti poetu. Mirtį atšvęsti, mirtį pranašauti, mirtį realizuoti žodžiu ir krauju.

Juodos, juodos!
Aš noriu tik juodos
mėnulio plaštakom
į sapną apimtos
į Dievo masę
dūžtančios avarijos.

1969 metais pradėjau rašyti poeziją lietuviškai.

Tegul būna nepamirštama, jog ateis, jeigu dar nėra atėjęs, liūdnas egzilės laikas — nuolaidų metas, kada bus džiaugiamasi paties lietuviško žodžio faktu.

Iš tikrųjų aš siūlau ir kūrybinės vertės atpažinimo išdidumą be jokių sentimentų.

Tegul būna nepamirštama ir antrosios tobulos ironijos medalio pusė: esame išvakarėse absoliutaus egzilo rašytojo vienišumo — rašytojo be skaitytojo, o po to — rašytojo be kalbos.

Mes privalome būti sąmoningi savo situacijai, ir todėl privalome įprasti į tuštumą.

(Iš žodžio Vinco Krėvės literatūrinės premijos gavimo proga Montrealyje, 1964 m. sausio 25 d.)

Baigdama Pedagoginį lituanistikos institutą 1970 m. norėjau diplominį darbą rašyti iš literatūros. Norėjau tuo laiku rašyti analitinį darbą — studiją apie mirties temą Mackaus poezijoje, apie jo simbolius ir įvaizdžius, apie žodžio vartojimą, apie egzilę kaip būties metaforą. Man tada Domas Velička patarė surinkti Algimanto Mackaus bibliografiją — jo nuomone tai būtų vertingesnis darbas, kuriuo būtų galima pasinaudoti ir kitiems. Jo buvo teisybė, bet tuo metu buvau labai nelaiminga, kad mano kaip kritikės — literatūros nagrinėtojos — jėgos buvo atmetamos. Pradėjau rinkti medžiagą, bet labai nenoriai.

Kadangi Mackus dažnai rašė slapyvardžiais ir be parašo, kreipiausi pagalbos į Dalią Juknevičiūtę, tada gyvenančią Detroite. Gavau iš jos malonų laišką: „Pirmam puslapy surašytas sąrašas straipsnių — atrodo paties Algimanto susižymėtas sąrašas jojo atspaustų dalykų. Tačiau tik spėju, nesu tikra. Kadangi yra pridėtos datos, manau nebus sunku patikrinti". Tai buvo straipsniai spausdinti *Dirvoje* 1956-tais 1957-tais, 1958-tais ir 1959-tais metais. Šis laiškas įtraukė į intensyvų darbą. Prasidėjo kelionė per Algimanto Mackaus intelektualinį gyvenimą, jo rašytus straipsnius ir recenzijas, slapyvardžius, periodikoje spausdintus eilėraščius, straips-

nius, kuriuos kiti rašė apie jį. Rašęs *Naujienose, Dirvoje, Literatūros lankuose, Drauge, Pelėdoje, Aiduose, Metmenyse* ir, svarbiausia, *Margutyje*. A. Audriaus slapyvarde pasirašyti straipsniai 1953-čiais, 1954-tais, 1955-tais metais. Straipsniai: „Mintys apie Kudirką", „Rašytojo autoportretas . . .", „Iš užrašų apie egzilę", „Dvi mintys apie bendradarbiavimą iš laisvosios ir komunistinės lietuvių spaudos", „Neorealizmas, Naujoji banga, Jonas Mekas", „Brodskio byla", „Tikslo ir sąžiningumo dvilypumas". Parašai: A. M., Algirdas Indra, Jonas Žemėnas, ir be parašo. Sėdėjau *Draugo* įstaigose ir varčiau *Draugus* nuo 1952-rų metų. Perėjau *Margutį* nuo 1961 metų, *Metmenis* nuo pradžios — ilgai užtruko, nes apėmė noras skaityti viską — viską, kas jo rašyta ir apie jį rašyta. Įsigilinau į poeto augimo ir brendimo procesą. Supratau Algimanto Mackaus reikšmę ne tik man — jis man buvo svarbus ir jo įtaka mano poezijai sustiprėjo, susikristalizavo, įgavo kontekstą ir kryptį. Bet taip pat supratau — giliai supratau — poeto Mackaus reikšmę tautai, aplinkai, pasauliui. Iš tų puslapių dvelkė visa to laiko kultūra, galvosena, pasaulėžiūra. *Margutis* tarp 1961 ir 1965-tų metų tapo kultūrinio sąžinės balso avangardu. Mackaus straipsniai ir kitų straipsniai rašyti apie jį lieka potekste jo poezijai.

Ruošdama šią bibliografiją, rinkdama žinias, perskaičiau iš naujo visą Mackaus poeziją. Supratau, kad tikrasis poetas ne sau rašo, ir ne apie save. Kad poeto balsas skambėtų, kad jo kalba būtų tikra, jis turi rašyti apie savo intelektualinę aplinką, savo laikotarpį, apie savo pasaulio ribas — laiką ir mirtį — ir apie būtį — egzilę. Poetas privalo savo aplinką keisti, ją paversti poezija, ją paveržti savo ir Žodžio tikslams. Taip tuose puslapiuose išryškėjo paties Mackaus Poeto dalios ir uždavinio supratimas. Tokį supratimą jis suformulavo ir man.

John Milton, XVII amžiaus anglų poetas, ruošėsi daug metų savo poetiniam darbui. Jis studijavo universitete,

keliavo po Italiją, ilgai ruošėsi grįžęs namo, į tėvo užklausimus atsakydamas, kad ruošiasi savo didžiajam darbui — poezijai, taip kaip ruošėsi Virgilijus, Ariosto, Edmund Spenser. Po to beveik dvidešimt savo gyvenimo metų pašventė politiniams, religiniams ir istoriniams darbams, anglų civilinio karo ir Cromwellio valdžios metais. Tiktai gyvenimo gale, beveik 60 metų būdamas, aklas, pagaliau išleido savo didįjį epą — *Paradise Lost* — kuriame sumuojama, poezija paverčiama ne tik visa moralinė žmogaus istorija — visas laikas išgyvenamas dabartyje —, bet ir visa tai, kas žmogaus akims, paprastų žmonių akims, paslėpta. O jei Miltonas būtų žuvęs 32 metų amžiaus, kaip jo draugas poetas King, kuris prigėrė 1637 metais, kaip žuvo Mackus 1964 metais?

Algimantas Mackus taip pat ruošėsi didžiajam poezijos darbui — jo mokyklą atradau ruošdama jo raštų bibliografiją *Draugo, Naujienų, Metmenų* ir ypač *Margučio* puslapiuose. *Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai* ir *Chapel B* — tai kelrodžiai, rodantys, kur šis kelias vedė, kol nutrūko. Algimantas Mackus pavertė poezija visa tai, ko paprastų žmonių akys nematė, arba jei matė, nesuprato. Ruošimasis buvo, žodis išliks.

Aš turiu teisę tikėti ir abejoti. Abejonė man yra pagrinde, laisvės principe išnokusi, kūrybinė sąlyga.

Kai nelieka jokio tikrumo, kai abejoju ir visais paprasčiausiais dalykais, net kasdieniais gamtos reiškiniais, — tik tuomet ryžtuosi kūrybiniam procesui.

Ar iš tikrųjų patekės saulė, kai manęs nebus? O gal mūsų gyvenimas ir mirtis iš tikrųjų neturi jokios įtakos į saulės užtekėjimą ir į saulės laidą?

. . . . . .

Tikiu į literatūros tęstinumą internacionaliniu ir tautiniu mastu. Ir lietuvių poezijoje matau tvirtą grandinę: nuo liaudies

dainų, nuo bereikšmių, vienok poetinių, autentišką poezijos klausą rodančių žodžių „sadauto rūto sadauto" iki Donelaičio hegzametrų; nuo Putino ir Aisčio iki Radausko ir Žemės kartos, sofistikuotai išnaudojusių lietuvių poezijos minties raidą ir lietuvių prozodijos laimėjimus. Tai, ką padarė jie, įgalina ir mus, jaunesniuosius lietuvių bardus daryti, ką darome šiandien. Mums nereikėjo sugrįžti ir baigti kitų neatlikto darbo. Todėl mes galime didžiuotis lietuvių poezijos tradicija ir viltis, jog kada nors ir mes būsime tos tradicijos dalis.

(Iš žodžio tarto *Neornamentuotos kalbos generacijos* ir *Augintinių* pristatymo vakare Čikagoje, 1963 m. kovo 9 d.)

Algimantas Mackus paliko neišspręstą klausimą. Paskutinis eilėraštis *Chapel B* rinkinyje pavadintas „Triumfališkoji". Poetas užveda dialektiką, kurios sprendimas paliktas mums. *Chapel B* pastabose cituojama Dylan Thomas „And Death Shall Have No Dominion" antifrazė:

And death shall have no dominion.
Dead men naked they shall be one
With the man in the wind and the west moon;
When their bones are picked clean and the clean bones gone,
They shall have stars at elbow and foot;
Though they go mad they shall be sane,
Though they sink through the sea they shall rise again;
Though lovers be lost love shall not;
And death shall have no dominion.

Pats eilėraštis į tai atsako:

Ir mirtis nebus nugalėta.
Vyrai numirę neatsigrįš,
alkūnėm griaučius parėmę.
Šiaurės mėnulio šiaurės akis
spindės virš buvusio kūno.
Kaulus surinks, bet jų nesudės
kaip žodžio — raidės prie raidės.
Siela paliks, bet sielos neliks.
Ir mirtis nebus nugalėta.

Dialektika su mirtim ir nebūtim — Algimanto Mackaus palikimas mums, egzilams.

Atsisveikindamas su Antanu Škėma, Algimantas Mackus kalbėjo apie rašytoją, žodį ir tiesą:

> Savo tiesai, esu giliai įsitikinęs, Antanas Škėma likosi ištikimas ir tąją sekundę, kurios ilgio niekas nežino. Toji sekundė sujungė rašytoją ir jo žodį, bet toji sekundė skausmingai atšaukė progą su Antanu Škėma pasikeisti lūpomis tariamais žodžiais. Todėl, ir tik todėl toji sekundė yra skausminga.
>
> (Iš žodžio Antano Škėmos laidotuvėse New Yorke)*

Živilė Bilaišytė

---

* Visos prozos citatos paimtos iš *Metmenų* (1965 m.) Nr. 9 surinktų fragmentų iš A. Mackaus rankraštinio palikimo (p. 8-19).

POLILOGAS

MOKSLININKAI IR DISIDENTAI

Nemaža dalis Sovietų Sąjungos disidentų yra technikinių mokslų praktikantai, pradedant Sacharovu ir kitais žinomais vardais, kaip fizikai Valery Čalidze, Pavel Litvinov, Naum Meiman, Sergei Polikanov, Valentin Turčin, Andrei Tverdoklebov, Josif Zisels, matematikas Leonid Plyušč.

Lietuvių disidentų tarpe mokslininkų veik nėra. Galime rasti humanitarų, menininkų, didelį procentą katalikų dvasiškių. Pastarųjų dalyvavimas aiškiai iššauktas religinės veiklos persekiojimo. Menininkai yra patyrę cenzūros varžymą jų kūrybos srityse. Įdomu būtų pasvarstyti, dėl kokių priežasčių tiksliųjų mokslų darbuotojai ir bendrai technikiniai profesionalai nėra šiame judėjime aktyvesni.

Priežasčių gali būti įvairių. Sovietų Sąjungoje žymi disidentų dalis yra žydų tautybės asmenys, kurių tarpe mokslinės profesijos ypač populiarios. Jų aktyvus dalyvavimas disidentiniame veikime galėjo būti paveiktas žinojimo, kad yra galimybė išvažiuoti į Izraelį. Šiaip mokslinės profesijos yra politiškai neutralios, mokslinis darbas rečiau tesudaro progų susidurti su cenzūra ar kitais suvaržymais, todėl mokslininkai turi mažiau asmeninių priežasčių atsidurti konflikte su valdžios autoritetu nei menininkai ar humanitarinių profesijų asmenys.

Lietuvoje disidentinis veikimas yra skirtingo pobūdžio nei kitur Sovietų Sąjungoje. Jei Maskvoje žmogaus teisių gynimas yra pagrindinė disidentų akcijos sfera, tai Lietuvoje pasipriešinimas prieš religinės laisvės varžymą ir grėsmė tautiniam išsilaikymui prieš rusų masę yra pagrindinės disidentinio veikimo priežastys. Daug kas

aiškintų, jog vienintelis kelias tautos išsilaikymui užtikrinti tai jos kultūros ir ekonominės gerovės kėlimas. Toks lietuvių tautos ateities saugojimo kelias turbūt nerastų prieštaravimo net pačiame politbiure. Atrodytų, kad mokslininkų ir technologų tarpe šis kelias yra radęs platesnį pritarimą. Tai galėtų paaiškinti šių profesijų nesidomėjimą disidentiniu judėjimu. Atvirkščiai, į disidentinį judėjimą daug kas galėtų žiūrėti kaip į veiklą, kuri trukdo šiuo praktišku ir realiu būdu veikti į tautos ateitį. Galima net pramatyti konfliktą tarp kultūros ugdymo propaguotojų ir disidentiškai nusiteikusių humanitarų ir menininkų, beveik kaip C. P. Snow tezėje apie dvi kultūras.

TOMAS VENCLOVA: Lietuvių disidentų tarpe mokslininkų vis dėlto pasitaiko. Ne per seniausiai nuteistas Vytautas Skuodis yra geologas, dalyvavęs Kauno, Rygos ir kitų hidroelektrinių statyboje, dėstęs Vilniaus Universitete. Šias žinias apie jį paėmiau ne iš kur kitur, o iš vad. Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos. Mokslininkas yra Eitanas Finkelšteinas, nors kilme nelietuvis ir beveik nekalbantis lietuviškai, tačiau tiek suaugęs su Lietuvos reikalais, jog parašęs apie juos bene geriausią savilaidinį straipsnį. Manau, vieną kitą mokslininką rastume neoficialiosios spaudos rėmėjų, platintojų ir net bendradarbių eilėse. Tik jų vardai lieka nežinomi.

Antra vertus, menininkų disidentų Lietuvoje anaiptol nėra daug — ligi šiol jų buvo du ar trys. Čia neįskaitau vieno plačiai žinomo atvejo, kada menininkas buvo faktiškai pasiskelbęs disidentu, tačiau po kurio laiko, gavęs leidimą trumpam apsilankyti užsienyje, atsisakė savo pozicijų ir susitaikė su vyresnybe. Neslėpsiu, kad į tokį būdą įsigyti privilegijų (ar susigrąžinti prarastąsias privilegijas) žiūriu labai neigiamai. Esti paprasta taisyklė: jeigu, brol, jau pradėjai, tai nesitrauk. Nekompromituok idėjos, nepiktink mažųjų. O jeigu nepajėgi — geriau nepradėk. Juo labiau kad ir vyresnybė anksčiau ar vėliau suves su tavimi sąskaitas. Yra dalykų, kurių ji niekad neatleidžia; o prisibijo ji tiktai tų, kurie jos nebijo.

Tiesa, smerkti palūžusį žmogų disidentų tarpe nepriimta. Totalitarinis režimas turi priemonių palaužti ir labai stiprius. Be to, čia visada gali būti kokių nors mums nežinomų, bet svarbių aplinkybių. Tačiau minėtąją taisyklę dera kartoti ir kartoti.

Šiaip jau lietuvių disidentai — ar rezistentai, kaip pavadinsi, nepagadinsi* — yra daugiausia kunigai, taip pat eiliniai tikintieji ir tautiškai nusiteikę žmonės. Rusijos disidentų tarpe inteligentijos (dažniausiai labai kvalifikuotos inteligentijos) nuošimtis nepalyginti didesnis, nors ir tenai esama išeivių iš kitokių sluoksnių. Tai suteikia Lietuvos sąjūdžiui ypatingą spalvą: jis yra religinis tautinis, tuo tarpu Rusijos sąjūdis turi ir religinį, ir tautinį sparną, tačiau jo centre stovi liberalinės pluralistinės orientacijos žmonės, sacharoviečiai.

Beje, jokiu būdu nereikia perdėti žydų vaidmens Rusijos sąjūdyje. Žydai nėra nei Sacharovas, nei Orlovas, nei Bukovskis, nei pagaliau Solženicinas — visi didieji sąjūdžio vadai ir simboliai. Grigorenko yra ukrainietis, Čalidzė gruzinas. Kiti, kaip Litvinovas ar Ginzburgas, yra žydų ar dalinai žydų kilmės, tačiau savęs anaiptol neidentifikuoja su žydų tauta ar sionizmu (Ginzburgas, kaip žinome, yra pravoslavas). Yra sąjūdyje ir žydų tautinių veikėjų — pavyzdžiui, Ščaranskis. Žinoma, sąjūdis palaiko teisėtus žydų reikalavimus, jų protestus prieš tautinės kultūros ir religijos varžymą, jų kovą už emigraciją. Bet lygiai taip pat jis palaiko, sakysime, Lietuvos katalikų kovą ar Lietuvos nepriklausomybės reikalavimą. Sakyti, kad sąjūdis dominuojamas žydų ar išreiškia *tiktai jų* tautinius interesus — reiškia pasiduoti tarybinei ar kokiai kitai antisemitinei propagandai.

Čia paminėsiu vieną įdomų ir mažai žinomą reiškinį. Ščaranskis arba ir mūsų Finkelšteinas, įsijungę į bendrąjį demokratinį sąjūdį, susilaukė nemažų priekaištų iš kraštutinių žydų nacionalistų bei sionistų. Tie priekaištai buvo lygiai tokio pat stiliaus, kaip tie, kuriuos kitomis progomis girdime lietuvių visuomenėje. Girdi, nedera žydui dėtis su kitataučiais, bandyti reformuoti tarybinę imperiją: reikia trauktis iš jos, ir gana. Toks trumparegis tautinis egoizmas, be abejo, žalingas žydams (kaip ir lietuviams), kadangi galų gale trukdo spręsti ir tautines problemas, kad ir tą pačią emigracijos problemą (o mums — laisvėjimo ir nepriklausomybės problemą). Tačiau jo esama, nieko nepadarysi.

* Šiuo gerokai nusibodusiu ir neturinčiu esminės reikšmės klausimu jau esu pareiškęs savo nuomonę (*Akiračiai*, 1979, Nr. 3, p. 14). Man asmeniškai „disidento" terminas nekliudo.

Kai disidentų sąjūdis ėmė plėtotis, galimybės išvažiuoti į Izraelį (ar aplamai emigruoti) niekas nė nesapnavo. *Ta galimybė atsirado kaip tik dėl sąjūdžio.* Tai tuo tarpu svarbiausias jo laimėjimas, ir anaiptol ne toks jau mažas. Daugelis disidentų emigravo; ne vienas jų emigravo prieš savo valią, patirdamas dėl to nemenkų moralinių problemų; ne vienas — Solženicinas, Bukovskis, Ginzburgas — buvo varu išvarytas su sargybiniais. Kiti emigruoja savo valia, matydami emigracijoje platesnės veiklos galimybes (priklausau prie pastarųjų). Drauge emigruoja tūkstančiai nedisidentų, ieškančių laisvės, geresnių gyvenimo sąlygų, tiesiog nuotykio. Ir Dieve jiems padėk.

Tačiau įsijungus į sąjūdį, yra galimybė ne vien emigruoti. Yra nemaža galimybė atsisėti kalėjiman, patekti psichiatrinėn arba tiesiog gauti gelžgaliu per pakaušį. Niekada ne pro šalį pabrėžti, kad dalyvavimas sąjūdyje yra labai pavojingas užsiėmimas, pavojingesnis už alpinizmą ar aukštąjį pilotažą. Prieš trejetą ketvertą metų tikimybė patekti į Gulagą ar žūti dėl atviro disidentavimo buvo lygi maždaug 50%; dabar ji lygi gal 80-90%. Maždaug tokie patys skaitmenys tiktų ir pogrindininkams. Esant tokiam rizikos laipsniui, žmogus vargu ar stos į sąjūdį vien tik dėl galimybės emigruoti. Matyt, stojantieji turi su tarybų valdžia labai esminių moralinių ar kitokių nesutarimų, kurie verčia juos ignoruoti didžiulę riziką.

Viskas suprantama, kada turime reikalo su kunigu ar karštu tikinčiuoju. Jie Tarybų Sąjungoje pagal apibrėžimą yra trečiosios rūšies piliečiai ir neturi ko prarasti. Tai, kas jiems šventa, kiekviename žingsnyje niekinama. O tikėjimas suteikia jiems tvirtybės. Lygiai tą patį galima pasakyti apie karštą nacionalistą. Juk tauta galima tikėti bemaž taip pat, kaip ir Dievu. Na, o menininkas gali karštai, ligi fanatizmo mylėti dar ir savo meną.

O mokslininkas? Klaidinga būtų manyti, kad Tarybų Sąjungoje jis nesusiduria su profesiniais sunkumais. Cenzūra ir kiti suvaržymai kliudo jam ne ką mažiau, o gal nė kiek nemažiau, kaip menininkui. Jam stinga ir galimybės naudotis reikiama literatūra, ir kontaktų su užsieniu; jį vargina smulkmeniška biurokratinė priežiūra, neprotingas „planavimas" — etc. etc. Patikėkite, visa tai gali įsiutinti lygiai tiek pat, kiek menininką siutina draudimas kurti norimas mizanscenas ar spausdinti eilėraščius, kuriuos jis laiko geriausiais. Be to, mokslininkas yra visuomenės smegenys. Jis geriau už kitus mato,

kad visuomenėje „kažkas ne taip", ir net geriau nusivokia, *kas* būtent ne taip. Todėl Rusijoje mokslininkai su Sacharovu priekyje ir tapo centrinėmis disento figūromis.

Yra ir ypatingų, mokslininkams specifiškų stabdžių. Vieni jų charakteringi bet kokiam mokslininkui, kiti veikiau Lietuvos mokslininkams. Panagrinėkime juos.

Žmogui, kurį profesija įpratino mąstyti racionaliai, pasverti visas galimybes, gali veikiau pristigti ryžto, savotiško „pasiutimo", tikėjimo — kartais ir perdėto tikėjimo — savo jėgomis, kuris, deja, būtinas tarybiniam disidentui ir kurio dažnai nestinga menininkams. Mokslininkas yra ir turi būti skeptikas. Jis privalo abejoti kiekviena idėja, kitaip jis yra profesiškai nepajėgus. Taigi jam stinga tos tvirtybės, kurią teikia nesvyruojantis tikėjimas. Juo didesnės pagarbos verti mokslininkai, kurie vis dėlto dalyvauja disente.

Racionalistas dažnai vertina šią ar kitą akciją kaip perankstyvą, esamomis sąlygomis nepribrendusią ar nevaisingą. Kartais jis būna teisus, kartais ir ne. Dažniau turbūt ne. Juk jeigu nieko nedarysi, neužbėgsi istorijai už akių, niekas niekada ir nejudės į priekį. Bet kartais toks mokslininko požiūris, skirtingas nuo aktyvistinio požiūrio, padeda išvengti beprasmių aukų ar sąjūdžio kompromitacijos. Neretai tą požiūrį praktikuoja ir didieji disento vadai. Antra vertus, kitas gali visą gyvenimą dangstytis šia patogia fraze: „dabar dar ne laikas, neprovokuokite valdžios, būkite atsargesni". Su ta fraze jis viską o viską pramiega.

Mokslininkų tarpe gana dažnas dalykas yra savo profesijos pervertinimas. Girdi, mokslo ir technikos plėtotė savaime išspręs žmonijos problemas, taigi ir laisvės problemą, o visa kita tėra varlės šokinėjimas prieš dalgį. Taigi netrukdykite mums užsiiminėti savo darbu: patys nepastebėsite, kaip klausimai, kurie jus jaudina, išsiriš ar pasirodys buvę pseudoproblemomis. Be abejonės, šis požiūris yra giliai klaidingas ir parankus totalitarinėms sistemoms. Jis atiduoda mokslą ir techniką į tų sistemų rankas. Ir čia žmogus, kuris manėsi dirbąs grynojo pažinimo vardan bei žmonijos labui, pastebi, jog iš tikrųjų dirbo šėtonui. Laimė, daugelis pradeda tai suprasti, kol dar nėra per vėlu.

Esti toks labai žmogiškas reiškinys, kaip baimė bei patogumų troškimas. Mokslininkas, skirtingai nuo buvusio politkalinio, tolimos parapijos kunigo ar šiaip eilinio žmogaus, turi ką prarasti.

Nevisada netgi dera jį smerkti. Juk disidentas praranda ir darbą, kuriam jaučia pašaukimą, be kurio gyventi jam nemiela. Gerai dar, jeigu jis emigruos ir pritaikys savo gabumus emigracijoje (kas anaiptol nėra garantuota); o jei neemigruos? Negali reikalauti iš žmogaus, kad jis imtų ir nulaužtų savo gyvenimą. To galima reikalauti nebent iš savęs paties. Ir tai, žinoma, visada lengviau tam, kurio gyvenimas dėl vienų ar kitų priežasčių aplamai nesusiklostė.

O štai ir lietuviška priežastis — savaip suprastas patriotizmas. Na, ne vien lietuviška, bet ir estiška, arméniška, kartais ir rusiška. Dažno mokslininko manymu, tautos gerovė svarbiau už disidentinius gestus. Dalis teisybės čia yra: būtent, tas, kas dirba pozityvų „organišką" darbą, irgi pasitarnauja tautai, netgi grindžia kelią būsimajai nepriklausomybei. Lietuva turi turėti ir hidroelektrinių, ir laboratorijų. Jai pravers ir genetikai, ir tikimybininkai, ir netgi marksizmo žinovai (tikri žinovai, o ne ideologiniai žyniai). Tačiau čia nereikia užmiršti dviejų momentų: pirma, esamoji sistema pozityvų darbą labai varžo ir kliudo, neretai paversdama jį negatyviu; antra, didvyriškas gestas kartas svarbesnis tautos išlikimui ir savigarbai už dešimt hidroelektrinių, ir šiaip ar taip be jo „organiškas" darbas netenka skonio ir vertės.

Dar viena lietuviška priežastis: menki ryšiai su užsieniu, provinciškas uždarumas, netgi tas faktas, kad beveik visi mokslininkai yra pirmosios kartos inteligentai — atseit, linkę pervertinti mokslą, apsvaigę profesinėmis perspektyvomis, mažokai teturį kriticizmo, autoironijos, humoro jausmo, kuris yra inteligento duona.

Lietuvos disidentų sąjūdžiui nestinga masiškumo: jam (kaip ir, pvz., ukrainiečių sąjūdžiui) gerokai stinga tiktai pluralistinės, tolerantiškos, liberalinės dvasios, to plataus humanizmo, kuris būdingas Sacharovui ir jo draugams. Be šios dvasios sunku išsilaisvinti; o jeigu ir pavyktų, toji laisvė būtų labai nepilna. Pažinojau kelis Lietuvos disidentus, — ar rezistentus, — linkusius prie šios dvasios ar bent jautusius, kad ji yra reikalinga. Paminėsiu ir jų vardus: Antanas Terleckas, Viktoras Petkus. Lietuvos Helsinkio grupė buvo principinis mėginimas tą dvasią Lietuvos sąjūdyje įtvirtinti, bent jau parodyti, kad jos esama. Šiaip jau ją įtvirtinti geriausiai gali mokslininkai, nes ji yra kiekvieno tikro mokslininko profesinis bruožas. Tikėkimės, kad istorijos plėtotė

atves ne vieną Lietuvos mokslininką į disidentų eiles ar labai priartins prie tų eilių. Tai bus naudinga abiem pusėm. O priartėti prie disento nesunku: kas nėra siela ir kūnu su totalitarine sistema, tas jau beveik yra su juo.

KAZYS ALMENAS: Pirma, nesutinku su pačia premisa. Tamonis, Šakalys, Kudirka, Plumpa, — tai vis su techniniais mokslais susieti asmenys. Jei koks klausimas iškiltų, tai kodėl tiek maža ryškiai humanistinio profilio žmonių?

Tačiau tai iš viso nevykę klausimai. Pirma, mes nežinome (o jei žinotumėm, neturėtumėm skelbti), kokį profilį turi rezistentų sudėtis Lietuvoje. Pastebėkit — pabrėžiu „rezistentų", o ne „disidentų". Pastarojo termino naudojimas tik parodo, kaip stipriai mūsų galvojimas įtaigojamas amerikiečių spaudos, o per ją Maskvos rusų-žydų „disidentų" grupės. Patys Lietuvos rezistentai „disidento" termino niekad nenaudoja. Šakalys yra paaiškinęs kodėl. Jie nesijaučia esą „disidentais" (atseit, „kitaminčiais"). Jie yra tautos didžiumos balsas. Tai mokytojai, amatininkai, darbininkai, kunigai, studentai, inžinieriai, mokslininkai. Platus ir įvairialypis sluoksnis. Didelės daugumos jų mes nežinome, ir tai vėlek pabrėžia skirtumą tarp Maskvos „disidentų" ir Lietuvos „rezistentų". Bent dalina tiesa yra tai, jog Maskva disidentams yra „scena", kurioje užsienio žurnalistų akivaizdoje vyksta disidentinė drama, o patys Maskvos gyventojai yra kartais pasyvūs, kartais priešingi žiūrovai. Žurnalistai esminiai tos dramos dalyviai, nes per juos pasiekiama pasaulio auditorija. Tad matomumas yra dalis disidentinio judėjimo esmės. Ne taip Lietuvoje. Žiūrovai šiuo atveju — tauta, ir jie ne pasyvūs, o didele didžiuma prijaučiantys ir padedantys. Matomumas čia, nors paskirais atvejais ir naudingas, toli gražu neturi tokios reikšmės kaip Maskvoje, o neretai pražūtingas.

Nenoriu teigti, jog klausimas iš viso nesvarstytinas. Esu išauklėtas vakarietiškoje dvasioje, kuri tvirtina, jog betkoks klausimas svarstytinas. Tačiau neapgaudinėkim savęs, kas svarstoma. Pirmoj vietoj svarstoma, sakyčiau, yra mūsų atotrūkis nuo Lietuvos gyvenimo. Visa klausimo formuluotė dvelkia nesuinteresuotu akademišku formalumu. Tai dar nebūtų taip blogai. Nesuinteresuota pozicija klausimo atveju turi savo privalumų. Yra jame tačiau ir akademikams neretai tipiško naivumo. Ryškiausiai jis

pasirodo iškeliant tarsi naują reiškinį potencialų konfliktą tarp rezistentų ir tų, kurie nori tyliai dirbti kultūrą ir ekonomiją skatinantį darbą.

Taip! Ir dar kartą — taip! Šis konfliktas ne tik potencialus, bet jis egzistavo, egzistuoja ir egzistuos. Jis apsčiai dokumentuotas XIX amžiaus Lietuvos istorijoje. Jis plačiai aptartas ir pačių rezistentų dabartinėje Lietuvoje. Prašome, pavyzdžiui, pasiskaityti *Katalikų kronikos* 31-mą (1978-tų metų) ar 44-tą (1980-tų metų) numerį. Prašom pasiklausyti, ką apie šį konfliktą kalba neseniai iš Lietuvos pasitraukęs Šakalys. Jokiu būdu tuo klausimo esmės nemenkinu. Jis svarbus, net labai svarbus klausimas. Kaip tik užtai reikia pabrėžti, kad *Metmenų* akademiškai naivi jo formuluotė galėtų pasitarnauti kaip akstinas diskusijoms, ko mes šiuo reikalu nežinome ir ką mums dar reikia sužinoti.

D. AUKŠTIKALNIS: Ieškoti paralelės tarp profesijos ir disidentinio nusiteikimo Lietuvoje gal nebūtų pats našiausias būdas analizuoti disidentinį veikimą, tačiau tai gal pagelbėtų apšviesti kitus, rečiau diskutuojamus šio klausimo aspektus. Mokslininkų ir bendrai technikinių profesijų asmenų disidentų tarpe yra mažiau nei kunigų ir tai dėl labai aiškių priežasčių, bet turbūt nemažiau nei kitų profesijų.

Nepasitenkinimas esama situacija Lietuvoje yra visuotinas dėl įvairių priežasčių, kurios ne visos veda į atvirą disentą. Lėtas ekonominis gerovės augimas, o gal net jos smukimas, yra visų jaučiamas. Žiūrima į sovietinės biurokratijos nelankstumą ir lėšų nukreipimą į ginklavimąsi kaip į pagrindines šios stagnacijos priežastis. Politinė diskriminacija darbe, suvaržymai keliauti į užsienį yra nuolatiniai sovietinės sistemos erzinantys aspektai. Pavojus lietuvių tautai, jos išsilaikymui ateityje plačiai jaučiamas. Tai jaučiama giliau inteligentijos tarpe, mažiau kolūkiečių tarpe, daugiau miestuose, ypatingai Vilniuje, mažiau provincijoje, kur mažiau rusų. Religinės laisvės varžymas visiems aiškus, tik religija ne visiems atrodo svarbi. O rūpintis kitų laisvėmis iš principo Lietuvoje nėra paplitęs paprotys.

Atvirų disidentų tarpe religinis motyvas aiškiai vyrauja. Valdžios organams įvairiomis priemonėmis bandant sunaikinti katalikybės įtaką ir jos praktikavimą, kunigų ir tikinčiųjų pasipriešinimas yra

normalu. Tačiau atrodo, kad išeivijoje yra susidaręs perdėtas Bažnyčios įtakos tautai įspūdis. Lietuvoje katalikybė gyva, bet ne tokia stipri, kaip atrodytų iš mūsų spaudos. Kalbėti apie katalikybės ir tautiškumo identiškumą tautos sąmonėje, lyginti su katalikybės įtaka lenkų tautoje, tikrai nėra paremta realiu krašto pažinimu.

Menininkams, rašytojams ir kitų sričių kūrėjams taip pat lengva sueiti į konfliktą su grubia cenzūra, varžančia jų kūrybos laisvę ir tuo juos stumiančia į atvirą disentą. Mokslininkams galimybės susidurti su tais varžtais mažesnės. Bendrai tiksliųjų mokslų profesiniame darbe sovietinis mokslininkas ar technologas nėra daugiau varžomas nei vakarietis. Gal didžiausias skirtumas tai reliatyviai menkas sovietinio mokslininko atlyginimas, kas irgi uždeda varžtus ir mažina veikimo galimybes. Bendrai ekonominis aspektas yra daug svarbesnis nei mes tai prileidžiame. Disidentinis judėjimas tikrai gerokai, nors turbūt tik laikinai, sumažėtų, jei Sovietų Sąjungoje pradėtų gerėti ekonominės sąlygos. Mokslininkai turi šiek tiek geresnes sąlygas nei eilinis pilietis ir retai atsiduria situacijoje, kur jų profesiniai interesai atsiduria konflikte su valdžios norais. Mokslininkus į disidentinį veikimą todėl atveda tos pačios priežastys, kurios veikia visą tautą bendrai. Tarp kitko terminas disidentas gal šiek tiek siauresnis nei dabar peršamas rezistentas. Rezistencija mūsų sąmonėje rišasi su ginkluotu pasipriešinimu II-jo pasaulinio karo metu ir po jo.

Lietuvoje yra gana stipri kryptis žiūrėti į kultūros kėlimą kaip į tautos išsilaikymui svarbiausią sąlygą. Šios pažiūros atstovai sakytų, kad aukštesnė ir savita kultūra svarbiau tautos ateičiai nei disidentinė veikla. Ši pažiūra artima mokslininkų ir technologų charakteriui ir galvosenai. Čia kaip tik ir gali glūdėti ateities konflikto šaknys tarp aktyvesnio tautinio elemento ir šių kultūrininkų.

Kultūros puoselėtojai turi daug tiesos ir iš jų taško atviras disentas gali atrodyti net žalingas. Daug kuo rizikuojantiems disidentams toks slapstymasis po kultūrine skraiste gali atrodyti kaip paprasčiausia pilietinės drąsos ir pareigos stoka. Ši kultūros teorija leidžia daug ką pateisinti. Net ir Berlyno siena, sukėlusi pasipiktinimą visame pasaulyje, gali būti šiuo būdu pateisinta. Be jos Rytų Vokietija būtų praradusi ir dar tebeprarastų daug gyventojų, į kurių vietą atsirastų naujų emigrantų iš rytų, tuo

pakeičiant ir nusilpninant Rytų Vokietijos vokiškumą ir surusinant jos kultūrą. Berlyno siena sėkmingai sustabdė gyventojų bėgimą ir tuo palaiko galimybę, kad ateityje abi Vokietijos galės susijungti.

Lietuviams būdingas nesugebėjimas suprasti pliuralistinio gyvenimo, koks yra Vakaruose, neišsiugdymas tolerancijos kitoms pažiūroms. Tikrumoje yra reikalinga daugiau nei tolerancija. Reikalingas supratimas, kad darbas tam pačiam tikslui, iš visų pusių ir visais būdais, ne tik toleruotinas, bet ir pageidautinas. Lietuvoje yra nemaža ženklų, rodančių tokios tolerancijos stoką. Gal perdaug būtų tikėtis krašte to, ko mūsų išeivija ilgą laiką gyvendama pluralistinėje, tolerantiškoje visuomenėje nesugebėjo išmokti. Lietuvoje nemaža ženklų, rodančių pakantumo stoką ir sovietinių papročių, kaip viešas asmenų apkaltinimas, įsisavinimą. *Katalikų Bažnyčios Kronika*, kuri atstovauja dešinįjį tikinčiųjų ir dvasiškių sparną, yra padariusi faktiniai klaidingų apkaltinimų kai kurių klierikų atžvilgiu. Tai kenkia ir pačios *Kronikos* reputacijai ir stumia kitus į priešišką poziciją.

APŽVALGOS IR KRITIKA

NENUGALIMOJI ARKADIJA

Henrikas Radauskas, Eilėraščiai, 1965-1970 (Chicago, 1978), 100 p.

Atsiverskime pirmą pasitaikiusį Henriko Radausko knygos puslapį:

Juniper County

Čia baltas medis tyliai ganosi,
Šaltiniai šnekas mandagiai,
Ir, kaip senoviniuos romanuose,
Ant rožių nutupia drugiai.
Augina džiną kadugiai.
Ir šitą džiną geria jūrininkai,
Kol juos laivan grąžins gaidys,
O gal ne jūrininkai, — mūrininkai,
Kurie bažnyčią pastatys.
Aplink šventorių avys ganosi,
Banguoja miežiai ir rugiai,
Ir, kaip senoviniuos romanuose,
Su rožėm kalbasi drugiai,
Augina džiną kadugiai,
Šaltiniai šnekas mandagiai.

Tai anaiptol ne pats žinomiausias — ir ne pats geriausias — Radausko eilėraštis. Ir vis dėlto jame jau matyti visas poetas. Įstabiai grakštus ir taisyklingas, nepripažįstąs netikslaus rimo, išskydusio metro, atšipusio sakinio. Mokąs taupiai ir įspūdingai naudoti aliteraciją. Gerbiąs griežtą struktūrą, tiesioginę ir atvirkščią simetriją, aidus, atliepimus, kurie gal ir yra poezijos esmė. Sklidinas

ypatingos, truputį senamadiškos, ironiškos elegancijos. Nevengiąs pabrėžti savo „užsienietiškumo" — netgi eilių pavadinime. Mat, poetas visada yra užsienietis, jau todėl, kad jis ateina iš savo uždaro ir vienintelio pasaulio. Tas Radausko pasaulis knygiškas — „kaip senoviniuos romanuose" — ir, bent šiame eilėraštyje, gražiai idiliškas: drugys, šaltinis ir rožė čia virsta lengvabūdiškais pašnekovais, o medis įgyja kiek daugiau gyvybės, negu jam Dievo duota. Poetas suvokia, jog tas pasaulis nėra visiškai tikras, tačiau didžiuojasi jo dirbtinumu. Ir eilėraščio centre nepastebimai sugretina savo amatą su dviem senoviniais, bemaž mitiniais amatais — jūreivio ir statytojo. Nes rašymas yra ir nesibaigianti statyba, ir amžina kelionė.

Pomirtinis rinkinys, sudarytas jau ne paties poeto, o jo draugų, išleistas bibliofiliškai, su pietetu ir meile (nors ir su viena rimta klaida — sukeisti vietomis 72 ir 73 puslapiai). Vis dėlto šitokie rinkiniai kiekvienam poetui paprastai būna sunkus išbandymas. Autoriaus neperžiūrėta, nesukomponuota, iš likučių sudaryta knyga retokai virsta reikšmingu literatūriniu faktu — dažniau tai tik bibliografinė pozicija. Radauskas šį egzaminą, kaip ir daugumą poetinių egzaminų, išlaiko itin garbingai. Jo paskutinioji knyga visiškai vientisa — sakytume, kristališkai vientisa. Dabar, praėjus dešimtmečiui po jo mirties, gerai matyti, kad tokia yra visa Radausko kūryba. Jos dėsniai, jos „makrostruktūra" atsikartoja kiekviename atskirame kristalėlyje — kiekviename eilėraštyje; gal ir kiekvienoje eilutėje, kiekvienoje žodžių sandūroje.

Henrikas Radauskas yra mūsų literatūros klasikas ir Lietuvos pasididžiavimas. Išeivijoje tatai pripažinta jau seniai. Čia esama tikro Radausko kulto, kuris, beje, nesunkiai pastebimas ir šios knygos įvade bei jos baigiamajame žodyje. Tačiau svarbiau už kultą — kuris poetams paprastai neišeina į sveikatą — yra tai, kad daugelis mūsų Radauską moka atmintinai, cituoja laiškuose ir pokalbiuose, tiesiog myli. Jis yra dažnos asmenybės dalis. Šiais laikais poetui tai labai retas daiktas. Ir taip yra ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvoje: nors ilgus dešimtmečius Radauskas ten buvo beveik neprieinamas, visada atsirasdavo žmonių, kurie persirašinėdavo, rodydavo kitiems, kartodavo Radausko posmus. Draugų susibūrimuose dešimtis kartų išgirsdavau: „Jie kirviu sukapojo žodį", „O laikrodis kartoja seną melą, kad laimė šypsosi, kad ji gera". Arba ir

ką nors žymiai lengvesnio, padykusio — „Nuo kalno upėn ritasi peizažas", „Mušta, Maryte, tavoji korta". Iš tikro puiku, kad šiandien į Lietuvą viešai sugrįžo beveik visa, — nors ir ne visa, — ką Radauskas parašė. Vis dėlto esama istorinės teisybės ir atpildo pagal nuopelnus.

Kad aukšti Radausko vertinimai yra teisingi, aišku iš pirmojo žvilgsnio. Šalia dažno savo amžininko jis atrodo maždaug taip pat, kaip Maironis atrodo šalia Vaičaičio, Armino ir Kudirkos; anieji verti dėmesio, istoriškai reikšmingi, netgi savaip įdomūs ir patrauklūs, bet tik Jonas Mačiulis — neabejotinas poetas „iš Dievo malonės". Ir čia visiškai nesvarbu, kad Radauskas dauguma atžvilgių yra Maironio antipodas, o jųdviejų epochos diametraliai skiriasi. Abiejų poetų lūpomis prabyla tarsi pati lietuvių kalba — tiek tobulai, kiek tame laikmetyje įmanoma. Todėl kiekvienas Radausko eilėraštis — aiškus, perregimas, žavingas — virsta nedidele šventę. Jo geometrinis tikslumas ir saikas, jo muzika, jo santūrus, protingas humoras dar niekieno pas mus nebuvo pralenkti ir gal nebus pralenkti.

Nesykį buvo kalbėta apie Radauskui būdingą distancijos pojūtį. Be to pojūčio poezija, ypač mūsų amžiuje, negyvena. Radauskas siekia objektyvaus tono, vengia emocijų ir net pirmojo asmens (jeigu kas ir prašneka pirmuoju asmeniu, tai veikiau šešioliktojo amžiaus statula, o ne autorius). Jis tiesiog pasakoja istorijas — niūrokas (*Dinastijos galas*), siurrealistiškai fantastiškas (*Tristanas ir Izolda*), viltingas (*Paklydęs girioje*); muzikuoja, kaip jo mėgiamieji baroko kompozitoriai; žaidžia spalvomis, kaip Bonnard'as. Jis, sakytum, užsiiminėja savojo pasaulio fenomenologija — aprašinėja, aiškina, tikslina. Ne jausmas, o regėjimas, klausa ir sąmonė yra jam svarbiausios žmogiškosios galios; kaip tik jos leidžia pagauti keistus, bet ryškius, neginčijamai radauskiškus pasaulio bruožus — jo spektrą, kuriame vyrauja žaluma ir rausvumas, bet taip pat ir auksas, jo muziką, kurioje gaudžia atsargūs trimitai ir skamba oboe d'amore.

Tačiau gal laikas pasakyti ir tai, kas dėl Radausko kulto ligi šiol būdavo daugmaž nutylima. Ta poezija stebėtinai vientisa — bet drauge ir gana vienoda. Ji labai atšviežina lietuviškuosius kalbėjimo būdus, bet joje slypi ir naujo automatizmo, naujos stingdančios normos pavojus. Joje gal kiek per daug delfinų, faunų ir princų, per

dažnai puikaujamasi mitologiniais ir istoriniais vardais, egzotiškais ir ezoteriškais terminais. Kartais ji padvelkia salonu, dargi tokiu salonu, kuris yra tolokai nuo sostinės ir dėl to itin stengiasi ją vytis. Tiesa, Radauskas paprastai pats tą gerai suvokia ir tuo žaidžia. Ir vis dėlto . . . Kažkur čia esama ir pigios fin de siècle butaforijos, netgi kabareto, nevisiškai suderinto su bendrąja eilėraščio tonacija („Kaip naujagimio perlo, žvaigždės / Rausvas kūnas juoduos mezginiuos"); kažkur — perdėto melodramatizmo, kuris kenkia, pavyzdžiui, *Mėsinės* pirmajam posmui (kai tuo tarpu antrojo nepasigėdytų nė pats Mandelštamas); kažkur pasigirsta aleksandrizmo, eufuizmo, préciosité aidai, švystelėja nefunkcionalus įmantrumas, kuris poezijai niekad nebuvo naudingas; kai kur europietiška elegancija beveik paliečia tą ribą, anapus kurios ji virsta snobizmu ir poza. Beveik paliečia, nors praktiškai niekada jos neperžengia (tuo tarpu, sakysime, Mieželaitis visas yra anapus tos pavojingos ribos).

Be to, Radausko poetinė kalba labai suvaržyta; formalinis korsetas labai jau ankštas; etiketas nors ir žavingai griežtas, bet gal perdėtai griežtas. Lietuvių poeziją Radauskas išlaisvino nuo daugybės įkyrėjusių štampų ir draudimų, nuo vadinamojo papievių lyrizmo, nuo pseudopatriotinės retorikos. Tačiau kiek galimybių, kiek temų, kiek žodžių jis atmeta „iš kalno"! Radauskas anaiptol neslėpė savo literatūrinių antipatijų. Kaip rašo Alfonsas Nyka-Niliūnas, jis priskirdavo prie *bêtes noires* kategorijos Goethę, Balzaką, Eliotą, Thomą Manną, tvirtindavo, jog Claudelis esąs grafomanas, o Tolstojus nesugebąs suregzti padoraus sakinio. Žinoma, tokios pažiūros, anot to paties Nykos-Niliūno, veikiausiai buvo „konversaciniai manierizmai"; antra vertus, kiekvienas turi teisę turėti tokias pažiūras, kokios jam patinka, o antipatijų aštrumas tik padeda kurti originalią poetinę sistemą; ir vis dėlto matyti, kad kažkas labai svarbaus literatūroje Radauskui buvo nepriimtina ir svetima.

Jis nėra, beje, ir tipiškas modernistas. Jei modernizmas įteisina „išcentrines", polifoniškas struktūras, jungia nesuderinamus, stilistiškai ir semantiškai priešiškus elementus — Radauskas, nepaisant nieko, yra gerokai „įcentriškas", paprastai išsaugo vientisą eilėraščio kompoziciją, stilių ir toną. Jo eufonija ar rimavimas, palyginus su modernistais, atrodo labai senoviški. Tikrai, tai jau truputį per daug — tūkstančiai eilučių ir nei vieno netikslaus ar disonuojančio rimo! Čia vėl yra tam tikras suvienodėjimas. Pavyzdžiui, norint lietuviškai

tiksliai rimuoti, tenka labai dažnai vartoti būsimojo laiko trečiąjį asmenį — kitaip vyriškųjų rimų stačiai stinga; o būsimasis laikas kada-ne-kada nuskamba dirbtinai. Bet, antra vertus, tokie dalykai kaip tikslus rimavimas ir taisyklingas metras nenusidėvi per greitai. *Kitokios* poezijos fone jie vėl gali pasidaryti informatyvūs ir reikšmingi.

Visi esame seniai pasmerkę normatyvinę kritiką. Kiekvieno poeto pasaulis yra vienkartinis, ir nedera jo smerkti už apribojimus, kuriuos jis pats sau pasirenka. Bet reikalai atrodo kiek kitaip, jei kalbame apie literatūrinį procesą. Reakcija prieš lietuviškosios lyrikos štampus, nors ir būtina, kartais gali kiek susiaurinti poezijos plotą, pakirsti poetinį alsavimą. Uždaras Radausko pasaulis dažnai yra lėliškas, apšviestas dirbtine šviesa, ir autorius jame veikia ne tiek kaip magas, kiek kaip sumanus prestidigitatorius, krutinąs virvutėmis medinius angelus ir sidabro žirgus. Vėl pabrėšiu: tai nėra kaltinimas, tai veikiau bandymas — gal nevykusia metafora — aprašyti Radausko poetinį fenomeną. Radauskas pirmasis pas mus aštriai pajuto ir atskleidė sąlygišką, semiotišką poezijos pobūdį. Tik nieku būdu nereikia užmiršti, kad *esama* — *ir turi būti* — *kitokių* fenomenų, mažiau akcentuojančių sąlygiškumą, uždarumą ir žaismą.

Net ir nepažinojęs Henriko Radausko — beje, esu jį matęs vieną vienintelį sykį Kaune, būdamas šešerių metų amžiaus, — lengvai galiu pasakyti, jog jis buvo inteligentas ligi gyvo kaulo, o tai ne toks jau dažnas reiškinys mūsų literatūroje. Nors ir praleidęs vaikystę Lietuvos kaime, Radauskas buvo ne kaimo, bet miesto (Europos, ne Amerikos miesto) žmogus, vienas iš pirmųjų tikrų lietuvių „urbanistų", ypač ta prasme, kuria urbanizmas siejasi su būdvardžiu *urbane*. Buvo meno žinovas ir fanatikas, dandy, causeur, visada truputį svetimkalbis ir prašalaitis tarp kitų mūsų poetų — truputį Gautier ar George, truputį ankstyvasis akmeistas, truputį skamandritas. Kartais ir jo eilės primena tobulus vertimus (greičiausiai iš prancūzų kalbos), ir jo vieta lietuvių poezijos plėtotėje atrodo gana nuošali. Ne vieno sakyta, kad lietuviška aplinka — ypač „parapinė" aplinka išeivijoje — buvo jam iš esmės svetima. Jo eilėse itin sunku įžvelgti kokį nors įprastinį lietuvišką motyvą ar mitą, nusistovėjusią poetinėje kalboje peizažo detalę; netgi jo artojas, kurį išmeta „į karštą dangų vyturio giesmė", lygiai tiek pat itališkas ar olandiškas,

kiek ir lietuviškas. Radauskas yra stačiai apsvaigęs Europa. Tradicine, amžina Europa, jos pastatais ir muziejais, jos viduramžiais, Renesansu — ypač Renesansu — ir dabartimi. Kadaise Mandelštamas, bene vienas iš svarbiausiųjų Radausko mokytojų, apibūdino akmeizmą keturiais žodžiais: „toska po mirovoj kul'ture" — pasaulinės kultūros pasiilgimas. Tiksliau neįmanoma apibūdinti ir Radausko. Gal kartais jis užčiuopia ne pačius giliausius tos išsiilgtosios kultūros sluoksnius, pernelyg žavisi vardais, citatomis, gražiais motyvais; bet vis dėlto užčiuopia labai daug.

Čia ir slypi jo lietuviškumas. Nes Radausko poezija, man rodos, tobulai įkūnija vieną itin svarbią lietuvių kultūros epochą — nepriklausomybės epochą. Svarbiausieji jo kūriniai parašyti jau netekus nepriklausomybės, bet jis visas dar ten — mažoje, laisvoje, atkaklioje tarpukario Lietuvoje. Iš ten jo taisyklinga kalba, jo vaizdai, metaforos ir personifikacijos, visas jo poetinis įkarštis. Nepriklausomybė Lietuvai buvo reikšminga dviem atžvilgiais: pirmiausia, lietuviai tada įgijo pasitikėjimo savo jėgomis, antra, Lietuva atsidarė pasauliui, gavo progų konfrontuoti savo tradiciją su senesnėmis ir labiau nusistovėjusiomis tradicijomis. Abu šie dalykai — bebaimis tikėjimas savimi ir jautrus dėmesys pasauliui — yra nepaprastai būdingi Radauskui. Tai, kas tuometinei lietuvių kultūrai buvo veikiau galimybė ir idealas, Radausko eilėse virsta kūnu.

Sakoma, kad Radauskas buvo pirmas lietuvių poetas, ne tik teoriškai pripažinęs, bet ir darbu įrodęs, jog menas yra pats sau tikslas. Sutikčiau su ta mintimi — ir vis dėlto nevisiškai. Be abejonės, menas jam buvo aukščiau už visa kita. Bet pirmiausia dėl to, kad menas yra būdas *kažką išsaugoti*. Išsaugoti bent tokį dalyką, kaip vienos epochos kalba. O tai reiškia — išsaugoti ir pačią epochą.

Lietuva, kurios nebėra ir tuo pačiu pavidalu jau nebebus, ilgam laikui įrašyta Radausko puslapiuose. Čia ir jo stiprybė, ir silpnybė. Pats jo sąlygiškumas, lėliškumas, trapumas kažkaip atitinka anuometinės Lietuvos trapumą ir laikinumą (beje, ir kitas, visiškai kitos mokyklos ir struktūros poetas — Vincas Mykolaitis-Putinas — sugebėjo perteikti tą laikinumą gerame eilėraštyje *Lėlių baladė*). Jo kartais keistoki kalbiniai įpročiai — tenykščiai įpročiai, jo dandy'izmas — tenykštis dandy'izmas. Bet tą Lietuvą, tą mažą ir

vienintelę kalbos ir kultūros salą, jis gina nei kiek neblogiau už trojėnus, gynusius savąjį akropolį.

Radausko pirmtakai akmeistai ilgainiui susidūrė su istorija, virto pilietiniais ir net politiniais poetais. Pats Radauskas iš pažiūros to išvengė. Jeigu jis kalba apie karą, badą ir marą — tai karas, badas ir maras, prieš keturis šimtus metų ištikę pusiau mitinę, neapibrėžtą Italiją. Jeigu jis prašneka apie egzilę, — nors čia jo balsas suskamba kaip reta įtemptai ir skaudžiai, — tai tik Odisėjo egzilė, o ne Vorkutos lageriai ar Baltimorės fabrikai. Jo erudicinis, aistorinis pasaulis arčiau mito ir misterijos, negu politikos. Tačiau tai kaip tik ir yra savotiškas angažuotumas, iššūkis, savotiškas atsakymas į problemas, kurias laikas pasiūlė tautai ir žmonijai. Tvarka, įkūnyta kalboje ir mene, yra atramos taškas. Taip, visata griūva ir byra, bet joje lieka heroiški gestai, tobulos eilutės, amžinos citatos. Bonnardo kobaltas, ultramarinas ir cinoberis įveikia pamišimą. „Tris tūkstančius metų negęsta gaisrai, / Homeras hegzametru rašė gerai".

Ligi šiol nėra aprašyta Radausko asmeninė ir poetinė mitologija — o ji labai įdomi. Nėra toks svarbus faktas, kad jis, kaip ir daugelis poetų, nuolat mini graikiškus ir romėniškus dievybių vardus. Žymiai reikšmingesnės giliosios mitinės struktūros, kurias įžvalgesnė analizė galėtų atskleisti bemaž kiekviename jo eilėraštyje. Sakysime, Radauskui svarbi mitologinė vertikalė, vienijanti požeminį pasaulį, žemę ir dangų (*Naktis, Iškeliavimas*). Svarbus pasaulinis medis — Perkūno ir Jupiterio ąžuolas (*Keistas pavasaris, Sugrįžimas*). Esti tam tikrų vaizduotės savotiškumų — šit, vanduo, tradicinėje mitologijoje reiškias gyvybės, atsinaujinimo pradą, Radausko paprastai siejamas su žlugimu ir mirtimi (*Statulos prie vandens, Paklydęs girioje*). Kai kur juntama astrologijos, gal ir kabalistikos įtaka (labai neįprasti, beje, tie Radausko žvaigždynai — Drakonas, Meškinas). Viena kita Radausko papasakota mitinė istorija, keistumu rungtyniaujanti su Klingsoro pasaka ir kitais vokiečių romantikų padavimais, galėtų būti interpretuota Freudo ar veikiau Jungo terminais (*Tristanas ir Izolda*). Rasime jo eilėraščiuose ir Feniksą — „purpurinį mokytą paukštį", ir atgyjančią statulą, ir archaišką trickster'į Arlekiną (*La Sorella della Luna*), ir pačią Luną — moteriškumo ir beprotybės deivę, ir vaisingumo bei žemdirbystės mitologinį kompleksą, kurį prieš du šimtus metų — ir visiškai kitaip — pavertė savo kūrybos ašimi Donelaitis:

Kaip pamoką kasmet gamta kartoja
Žalumą. Juokiasi žalia prasmė
Aštriais daigais . . .

. . . . . .

Melsvi malūnai gaudo jauną vėją,
Rausvi griaustiniai rieda virš kalvų,
Ir laumė, debesį praplėšus, lieja
Į žemę vyną septynių spalvų.

Tačiau dažniausios ir reikšmingiausios bene bus dvi mitinės temos. Pirmoji — karnavalas, šventiška drama, kurioje neatskiriamai sutampa ruduo su pavasariu, chaosas su tvarka, mirtis su atgimimu, dangus su pragaru, būtis su nebūtimi (*Cirkas iškeliauja, Keistas pavasaris*). Ir antroji tema — Arkadija, šalis, kur „mėnuo groja rageliu", įsikūnijanti tai Venecijoje, tai Spinozos ir Vermeero Olandijoje, tai Juniper County, tai prarastojoje tėvynėje. Arkadija, kuriai grasina visos dangaus ir žemės galybės, kurios neįmanoma pasiekti, kurios jau nebėra, bet kurios nei erdvė, nei laikas niekada neįstengs nugalėti.

Anapus ironijos ir žaismingumo Henriko Radausko poezijoje beveik visada glūdi siaubas. Šiame paskutiniajame rinkinyje jis ypač juntamas. Kartais jis išvirsta praeities legendų transformacijomis, kartais ekspresionistiniais vaizdais (*Susprogusiam veidrody*), kartais tiesiog skaudžiu susimąstymu, vėlyvajam Radauskui būdingais saulėlydžio, irimo, išnykimo motyvais. Savotiškiausias ir tipiškiausias čia bene bus antrasis rinkinio eilėraštis — *Žmogų žemė pagimdė*. Jis modeliuotas lyg ir pagal indėnų, lyg ir pagal Australijos čiabuvių mitą (nors poetinė vaizduotė ir šičia lieka europiška). Žmogus autochtonas, atsiradęs iš žemės, pranyksta ir sutampa su žeme; gamta, kuri pati sau yra prasmė, net nepastebi jo dingimo, kaip nepastebėjo pasirodymo; ir vis dėlto tik jis, nors ir ištirpdamas keturiose stichijose, sugyvina ir įsąmonina pasaulį — semia plaukiančią saulę, valgo medų, sklidiną šviesos.

Šitaip Henrikas Radauskas pelno atminimą ir nemirtingumą.

Savo pažadą ištesėjęs,
Tu girdėsi: krenta lašai —
Ir stovėsi kaip Odisėjas,
Nežinodamas ar grįžai.

Žinome, kad jis grįžo. Žinome, kad visiems laikams išliks po mitiniu ąžuolu drauge su kitais vienaragiais — su Valéry, Wallace Stevensu, Bruno Schulzu. Žinome, kad jo strėlė danguje nepaklydo. Kaip mėgdavo kartoti Vladimiras Nabokovas, irgi vienas iš Radausko mokytojų, strėlė, pasiekusi savo taikinį, skrieja amžinai.

Tomas Venclova

NAUJAS ŽANRAS: AUTOBIOGRAFIJA POEZIJOS VERTIMAIS

Tomas Venclova, *Balsai: iš pasaulinės poezijos* (Southfield, Mich.: Ateitis, 1979).

Tomo Venclovos vertimų rinkinys būtų neeilinis literatūrinis įvykis bet kokioje kalboje, nekalbant apie lietuvių kalbą, kuria, kaip ją bemylėtumėm, naudojasi tik trys milijonai žmonių. Venclovos vertimų reikšmę didele dalimi nulemia jo požiūris į vertimo procesą, kuris išryškėja jau pradiniam „Vertėjo žodyje". Šioje kondensuotoje įžangoje vertėjas pateikia kelias mintis, nustebinančias tradiciniai nusiteikusį skaitytoją: Venclovai vertimai svarbesni ir daugiau laiko užima, negu jo paties poezija, knyga esanti ne literatūrinė antologija, bet „asmeninė antologija". Tai neįprastos mintys. Kas gali būti svarbesnio už originalią kūrybą? Gal Venclova dirbtinai kuklinasi? Ką jis iš tikrųjų nori pasakyti? Venclovos „Žodis" prašosi praplėtimo, paaiškinimo.

Kartą viename jo gausių simpoziumų Venclovos buvo paklausta, ar jis, rašydamas poeziją, atsimenąs, kad esąs semiotikas, ar jis sąmoningai rašąs kažkaip semiotiškai. Atsakymas tada buvęs „ne". Tačiau Venclovos priėjimas prie vertimo aiškiai semiotiškas. Išversdamas 27 poetus iš 7 kalbų į lietuvių kalbą, jis galvoja ne apie savo poezijos įnašą į lietuvių poezijos tradiciją, bet apie tai, kad savo vertimais jis praturtina lietuvių literatūros fondą 27 naujais balsais iš XX a. pasaulinės poezijos. Tad Venclovos, kaip vertėjo, vaidmuo — svarbi jungtis tarp pasaulio poezijos turto ir lietuvių kultūros; jo uždavinys — kuo tiksliau persiųsti informaciją iš vienos

kalbos į kitą. Be to, žiūrint grynai iš semiotikos teorijos taško, visa tautos kultūra laikoma susidedanti iš vieno vientiso „teksto", kurį kiekvienas poetas per jį savo kūrybą tik momentaliai apšviečia. Iš esmės visi krašto poetai plėtoja vieną ir tą patį tekstą. Antra vertus, ir pasaulinėje literatūroje yra tik vienas tekstas, žinomas kaip civilizacijos dokumentas. Venclova, kaip vertėjas, padaro tą dokumentą prieinamą didesniam skaičiui žmonių, kurie kitaip nedalyvautų jo signifikacijos sistemų žaisme.

Mes, išeiviai, atvykę į naują kraštą, greitai pramokome susikalbėti angliškai. Kaip „taisyklingai" mes kalbame, liudija paskutiniojo laikotarpio K. Almeno, M. Katiliškio, L. Dovydėno, A. Landsbergio bandymai savo apsakymuose atkurti naujųjų ateivių sudarkytą anglų kalbą. Nepaisant to, kiekvienas save laikome vertimo specialistu: ar ne kasdien vienu ar kitu būdu tuo užsiimame? Tačiau liūdna tiesa, kad tarp tokio, situacijos padiktuoto, vertimo ir grožinio, o ypač poetinio, skirtumas kaip tarp dilgėlės ir rožės. Tokia aplinkybė turbūt paaiškina mūsų naivų nevertinimą vertimo ir, be abejo, bent iš dalies sąlygoja ir Venclovos pasisakymą *Akiračiuose*, kad jis savo vertimus skiria Lietuvos skaitytojams, o ne mums. Norėtųsi parodyti, kodėl ir mums Venclovos vertimai reikalingi.

Pirmiausia tenka grįžti prie antrojo minėtos Venclovos įžangos punkto — kad jo antologija *asmeninė*. Praktikoje toks subjektyvus atrankos principas turi labai svarbių pasekmių. Iš vienos pusės, vertėją-sudarytoją atpalaiduoja nuo kritikų kai kurių priekaištų: pvz., kodėl įdėjo „lengvabūdį" e.e. cummings, o praleido mano mėgstamus W. B. Yeats ir Wallace Stevens? Iš kitos pusės, Venclovos pasirinkimas versti jam asmeniškai svarbius eilėraščius ir jų sudėjimas į rinkinį duoda įdomų ir naują rezultatą — jo pavadinta asmeninė antologija faktiškai pavirsta dvasine autobiografija, kuri perteikiama per vertimus ir jų atranką. Tad pats Venclova siūlo vertimus skaityti kaip jo autobiografiją, tuo perkeldamas poezijos vertimus į naują žanrą. Savo paskaitoje 1980 m. Santaros-Šviesos suvažiavime (*Metmenys*, Nr. 40) Vytautas Kavolis yra pabrėžęs, jog autobiografijose svarbus apsisprendimo momentas, kai asmuo nusprendžia, kad štai taip aš matau savo gyvenimo prasmę. Iš to gimsta autobiografija, kuri turi savo žanro taisykles. Visi, kurie rašo autobiografijas, jas konstruoja, norėdami

išdėstyti savo gyvenimo įvykius, parodyti svarbiuosius savo charakterio vystymosi momentus. Bet kritikai žino, kad autobiografijų autoriais, kaip ir visais pirmojo asmens pasakotojais, negalima pasitikėti. Jie daugiau pasako tarp eilučių, negu pačiose eilutėse. Todėl autobiografijas reikia ypatingai atidžiai skaityti. Venclovos atveju atidus skaitymas suponuoja dėmesį pačiai pasaulinės poezijos eilėraščių atrankai, nes per ją jis atskleidžia savo charakterio vystymąsi, savo dvasinę raidą per paskutiniuosius 15 metų.

Antologijos atrankoje krenta į akį, jog Venclovos pasirinkta daugiausia iš trijų kalbinių tradicijų: anglų ir amerikiečių, prancūzų ir slavų. Atrodytų, pasielgta visai natūraliai. Bet kai pradedame smulkiau gvildenti vertėjo pasirinkimus, pamatome, kad iš kiekvienos tradicijos jis pasiėmė visai skirtingų savybių pavyzdžius.

Iš anglų kalba rašytos poezijos pagrindinis dėmesys skiriama T. S. Eliotui, W. H. Audenui ir Dylan Thomas. Be to, išversta E. Poundo pirmasis „Canto", vienas sunkiausių šio šimtmečio kūrinių. Juose, galima spėlioti, jaunas poetas Venclova, užsikonservavęs uždaroje sovietinėje visuomenėje, galėjo pajusti bevaisės žemės nuotaikas ir modernistinės krypties vėjus, kurie nusiautė Vakarų pasaulyje, pakeisdami poezijos profilį. Šie anglai modernistai (Eliotas, nors ir amerikietis, daug laiko praleido Anglijoje ir priėmė anglų pilietybę), be abejo, parodė Venclovai naują poezijos pasaulėvaizdį ir su juo susietą naują kalbą; tuo pačiu jie sugestionavo naujus priėjimus prie mitų kūrimo — konstantos paties Venclovos poezijoje.

Pažvelgę į vertėjo pasirinkimus iš prancūzų poetinių tradicijų, pirmiausia randame C. Baudelaire, kuris, nors chronologiškai priklausęs XIX a., bet dvasiniai buvo artimesnis XX a. ir turėjo stiprią įtaką šio amžiaus poetams, taip pat minėtiems anglams. Baudelaire kaip tik ir pradėjo poetinę revoliuciją, kurios galutinis vardas — modernizmas. Po Baudelaire Venclovos pasirinkti poetai drastiškai skiriasi. Jis atmeta įtakingiausius šio amžiaus prancūzų poetus (P. Valéry, G. Appolinaire), našiai tęsiančius A. Rimbaud ir S. Mallarmé pradėtas tradicijas, atmeta visus simbolizmus, siurrealizmus ir panašias kryptis, kurios savo laiku buvo tolygiai įtakingos kaip ir angliškasis modernizmas. Vietoj to Venclova pasirenka vad. tremtinius (outcasts) prancūzų poezijoje: Saint-John Perse, Henri Michaux, Francis Ponge. Tad tradiciniai prancūzų

poetai jam svetimi (kaip, be abejo, svetimas ir Yeats), kadangi, gali būti, jie tęsia kryptį, kurios poetai save laikė pranašais ir burtininkais. Poezija jiems kažkas magiško, primityvaus, poetinė veikla — paslaptingas būdas pažinti save ir pasaulį. O sprendžiant pagal paties Venclovos poeziją, jam poetas greičiau amatininkas, besigalynėjantis su žodžiais, išdėstantis juos naujose kombinacijose, atidengdamas jų užslėptas reikšmes ir kurdamas naujus galimus kodus. Tai ir yra esminiai skirtingas požiūris į poeziją ir jos funkciją. Pasirinkdamas vertimams Perse ir Michaux eiles, Venclova lyg ir randa atgarsį savo paties klajūno prigimčiai: Perse ir Michaux, apskritai kalbant, pilni kelionių romantikos ir tolimų kraštų egzotikos, atitinką Venclovos pomėgiui kelionėms.

Saint-John Perse ir poema „Anabasis" turi tam tikrų panašumų graikų poetui Kavafis, kurį Venclova taip pat rinkinyje išvertęs. Jie abu turi viršnacionalinį žvilgį į istoriją ir jos vyksmą, sugebėdami iškilti virš esamo momento ir įvertinti dabarties ir praeities reiškinius iš universalaus taško. Tai sąlygoja ir Venclovos optimistiškesnį žvilgsnį į Lietuvos padėtį ir tikėjimą į jos šviesesnę ateitį. Šis žvilgsnis — ryškus kontrastas mūsų ankstyvesniems egzilės poetams, linkusiems iškalbiai apverkti tautos likimą ir tremties sielvartą.

Kontroversiškas Francis Ponge pasirinkimas vėl skiriasi nuo kitų prancūzų antologijoje. Visi Ponge eilėraščiai Venclovos paimti iš jo pirmojo rinkinio *Le parti pris des choses* (1942), kuriame Ponge fenomenologiškai bando identifikuoti procesą, įvykstantį tarp objekto ir poeto be jokios emocijos ar simbolikos. Venclovai Ponge gal ir savaime įdomus, tačiau vis dėlto kyla mintis, jog Ponge subtilus santykis su pasauliu yra turėjęs įtakos ir vienam Venclovos poezijos aspektui. Pasikartojantis reiškinys jo poezijoje yra objektų santykis su žmogumi, ne priešingai: pvz., „Jų pir·tus, / Lyg medis, atmena negyvas baldas" (*98 eilėraščiai*, p. 41) arba „Kad grindys niekados neatpažintų svečio" (ten pat, p. 77). Tai tik vienas stilistinis bruožas, rodantis, kad paties Venclovos kūrybos antrajame plane, po visomis disidentinio tipo temos variacijomis, randame ištisą raizginį vaizdų, susijusių su daiktais, jų savitarpio ryšiais bei žmogaus santykiu su objektais. Tačiau Venclovai, priešingai negu Ponge, tai nėra pirmaeilis interesas — tų santykių gvildenimas metaforiškai atstovauja platesniam žmogaus santykiui su tikrove ir su kitu (the other).

Jeigu iš anglų Venclova gavo savo poetinį identitetą, o pas prancūzus rado atitikmenį savo dvasiniam nusiteikimui, galima konstatuoti, kad disidentinę laikyseną veikiausiai jam padėjo suformuoti ar net įskiepijo jo pasirinktieji rusai: A. Achmatova, O. Mandelštamas, B. Pasternakas. Dar Venclovai neperėjus į aktyvią disidentinę veiklą, neįstojus į Helsinkio grupę, jo eilėraščiuose galima rasti minčių ir nusiteikimų („Dialogas žiemą", 1972), panašių Stalino ir Chruščiovo laikų nepritapėliams kaip Achmatova, Mandelštamas ir Pasternakas. Gali būti, kad kai kada jie Venclovai buvo reikšmingesni savo gyvenimu ir politine laikysena, bet tarp asmenybės ir kūrybos vis vien būna tamprus ryšys ir abu turėjo savo įtaką.

Nepažįstant vienodai gerai visų Venclovos vertimų poetinių tradicijų, lengvai galima praleisti kurį nors svarbų jo dvasinės raidos aspektą (pvz., Garcia Lorca savo politika gimininga Venclovos pamėgtiems rusams). Aišku, tokia analizė aplamai rizikinga ir gali būti vietomis klaidinga, bet čia duodama bent pradžia paties Venclovos pasiūlytam autobiografiniam jo vertimų interpretavimui.

Šalia *Balsų* antologijos vertės kaip dokumento apie jos sudarytoją, ne mažiau reikšminga ir jos svarba kaip vertimų rinkinys. Kodėl išeivija, kuri gali skaityti Venclovos pateiktų poetų originalus arba jų angliškus vertimus, turėtų domėtis šiais vertimais į lietuvių kalbą? „Kūrybinis vertimas", rašo vertimo mokslo teoretikas K. Ambrasas-Sasnava, „toks vertimas, kai pasitelkiamos *visos įmanomos* vertėjui kalbos ir stiliaus priemonės, *nuovokiai* pasirenkami atitikmenys vertimo kalboje, laikomasi *visų* vertimo normų, taip pat *sumaniai* sprendžiami originalo ir vertimo kalbų struktūrų skirtumai" (*Vertimo mokslas*, p. 130, pabraukta cituojant, VK). Tad svarbu suprasti, kad Tomo Venclovos vertimai kaip tik yra tokie reti *kūrybiniai* vertimai, kurie iš vertėjo reikalauja daugiau, negu originalios eilės, nes dirbama su labai griežtais apribojimais. Vertėjas turi likti ištikimas originalui, bet kartu visados privalo laikytis vertimo kalbos kalbinių ir literatūrinių normų, siekdamas paveikti vertimo skaitytoją, tiek pat, kiek originalas jį paveiktų. Tai nepaprastai komplikuotas uždavinys, šimtaprocentiniai tik retai pasiekiamas. Tad kai vertėjui tai pasiseka (o Venclovai dažniau pasiseka, negu daugumai), skaitytojas patiria ypatingą malonumą.

Iš esmės Venclova savo vertimais kuria naujus eilėraščius, kurie praturtina mūsų literatūros poetinę kalbą, prisideda prie lietuviškosios kultūros. Tai įrodo ir galimybė verstą eilėraštį cituoti lietuvių kalba, panaudoti jį naujuose kontekstuose. Išspausdintas vertimas yra pastovus, užfiksuotas tekstas, tuo skirdamasis nuo atsitiktinių, proginių vertimų, kuriuos, reikalui esant, galima pagaminti, bet kurie progai praėjus žūva, nepalikdami žymės, neprisidėdami prie esamos tradicijos, nesantykiaudami su ja, nedarydami jai jokios įtakos. Suprantama, kodėl Venclova skiria savo vertimus iš esmės Lietuvai, nes poetams ir skaitytojams krašte jie daugiau reikalingi. Tačiau nesutikčiau, kad mums Vakaruose jų nereikia. Mes irgi dalis tos pačios kultūros, mums ne mažiau reikia vertimus pasisavinti ir įvesti į savo mąstyseną ir kūrybą.

Jausdamas Venclovos vertimų reikšmę, Vytautas A. Jonynas savo recenzijoje (*Draugas,* 1980. III. 8) teigia, kad kai kurie vertimai „praskamba tarsi būtų atėję iš lietuvio lūpų". Venclovai iš tiesų pasiseka sudaryti tokį įspūdį, nes kai kurie jo vertimai priklauso vad. „sukultūrintų" vertimų rūšiai (taip ją vadina šiandieninė vertimo teorija): vertėjas pritaiko savo vertimą numatytų skaitytojų kalbos poetinei tradicijai ir vietinėms sąlygoms.

Ryškiausias toks sulietuvinimo pavyzdys — G. K. Chestertono „Drakono medžioklė" (p. 8). Formos atžvilgiu Venclovos vertimas prisilaiko originalo — išlaikomas jojimo ritmas, rimavimo schema abcb, defe ir t.t., tik vidiniais rimais dar daugiau sustiprinamas jojimo efektas („Jok, nesustok, jok, nebijok", „Mus vejas vaikai, o tavernų ženklai"), pasinaudojant lietuviškų liaudies dainų nesubtiliu, gal net ir perdėtu, rimavimu. Chestertono originalo „nursery rhyme" stiliui sugestijuoti („When we went hunting the Dragon, / In the days when we were young") Venclova panaudoja leksiką, paimtą iš lietuviškosios tradicijos pasikartojimų: „Tarsi pasakoj žiba ir mirga", „Mūsų ietys žiba ir mirga", „Drakonas rangos ir raitos", „Žvynuotas liemuo, Drakono liemuo" ir pan. Ne taip sėkmingai vertėjas suprastina kai kurias originalo semantines galimybes, panaikindamas originalo metaforiškumus ir poetinę kalbą. Pavyzdžiui, „And tire of the *talking bird* in the tree, / The *singing fish* in the sea" metaforos žūva — atsiranda tik blankūs išsireiškimai: „Nei puošnūs paukščių pulkai padangėj, / Nei žuvys žaidžiančios upėj". Tai gal liudija, jog vertėjas jautresnis garsinėms išraiškos priemo-

nėms negu vaizdinėms, ką galima pastebėti ir kitais atvejais. Panašiai dingsta oksimoronas „The love of the hate of the Dragon — išversta „Nes Drakono mirtis — tai žmonijos viltis". Iškeliant tokius vertimų nuostolius, vis dėlto reikia pabrėžti, jog lietuvių poetinėje tradicijoje, palyginus su anglų, eilėraščio paviršiaus tekstūra vargingesnė savo poetine kalba. Tad vertėjas galėtų tuo pateisinti savo pasirinkimus, ypač motyvuodamas dar ir tuo, jog jis siekia originalo kultūrinės adaptacijos.

Analizuojant „Drakono medžioklės" vertimą, svarbu palyginti originalo ir vertimo semantiką. Originale Drakonas ženklina pasaulio grožio ir gėrio iliuzijų medžioklę. Chestertonas pabrėžia skirtumą tarp jaunystės ir subrendimo, kai žmogus, praradęs viltį, supranta, kad vijosi tai, ko iš tikrųjų nėra, ir pamato gyvenimo siaubingąją pusę, paženklintą mirtimi. Iš aktiškai Drakono medžioklė tėra tik „Keeping the tryst a terrible jest" (tai primena „Life is a joke played on man by God"). Savo vertime Venclova visai praleidžia šią pesimistišką eilutę, nes jo tikslas iš pagrindų pakeisti eilėraščio reikšmę. Pas Venclovą Drakonas ne jaunystės gražios iliuzijos, bet pasaulyje esantis blogis, o jo medžioklė — tai sunaikinimas blogio ir kiekvieno vyro pareiga („Jok, nesustok, jok, nebijok, / Jok ir kovok kaip vyras, / Nes Drakono medžioklė — drąsiųjų lemtis, / O jo kraujas — drąsiųjų vynas"). Tie, kurie atsisako kovoti prieš Drakoną („Drakono mirtis — tai žmonijos viltis, / Ir kas to nežino — žuvęs"), pasmerkia save ir turbūt savo tautą mirčiai. Niekur vertime nėra sugestijos, kaip pas Chestertoną, jog Drakono medžioklė tuščias reikalas; Venclovai tai tik akstinas, kad visi, kas tik gali — pirmyn paskui Drakoną.

Šia analize nebandoma įrodyti, jog nesilaikydamas ištikimai originalo minties, Venclova klysta; priešingai, bandoma parodyti, kaip jis vertimą panaudoja, siekdamas pagilinti jo reikšmę lietuviškajai publikai, pritaikydamas tekstą naujai socialinei ir istorinei išorei (J. Lotmanas tai vadina „hors-texte", *Change 14*, ir kaip tik pritaria šiai galimybei). „Drakono medžioklės" vertime išryškėja Tomo Venclovos, kaip vertėjo, bruožai: įspūdingas išlaikymas originalo formos ir eilėdaros, puikus išnaudojimas vertimo kalbos ir literatūrinių tradicijų, dažnas turinio pritaikymas skaitytojo tikrovei, bandymas rašyti taip, kaip poetas būtų rašęs, jeigu jis būtų rašęs lietuviškai.

Kitas Venclovos — vertėjo bruožas — jis netoleruoja jokio palaidumo originalo konstravime ir visados pasiduoda norui originalą patvarkyti, įtempti visas eilėraščio dalis. Štai akivaizdus pavyzdys Baudelaire'o „Kelionės" posmelyje: „Mais les vrais voyageurs sont ceux-lá seuls qui partent / Pour partir; coeurs légers, semblables aux ballons. / De leur fatalité jamais ils ne s'écartent, / Et, sans savoir pourquoi, disent toujours: Allons!". Čia Baudelaire'o „širdys lengvos, panašios į balionus" gana nevykęs įvaizdis Venclovos paverčiamas į daug efektyvesnį „jo nesvarion širdin". Be to, Baudelaire'o betikslis, paralelinis minties pakartojimas („Tik tie, kurie išvyksta, kad išvyktų" ir „nežinodami kodėl") sugriaunamas — Venclova pasitenkina sakydamas „Klajokli[s] be krypties" ir sakinį papildo visai nauja mintimi — „jis griūva denyje", tuo pabrėždamas klajoklio desperatišką impulsą klajoti nauju vykusiu įvaizdžiu, kuris netiesiogiai pateikia informaciją, o poezijoje netiesioginis pristatymas visados dorybė. Čia reikia pastebėti, jog esama vertėjų ir teoretikų, kurie iš principo nusistatę prieš originalo pagerinimą, nes įsitikinę, kad ištikimybė originalui įpareigoja vertėją pristatyti poetą ir jo silpnuosiuose momentuose. Priešingu atveju vertimo skaitytojas gali susidaryti klaidingą nuomonę apie patį originalą, ypač kai tokiam pagerinimui praktiškai sunku nustatyti adekvačias ribas, reikia pasikliauti vertėjo skoniu. Tad gal geriau su pagerinimais iš viso neprasidėti.

Dar sunkiau pateisinamas Venclovos polinkis pagražinti savo vertimus; pvz., Baudelaire'o „engrais" (mėšlas), virsta „juodžemiu", Dylan Thomas „Hands grumble at the door" verčiama „Rankos klabena spyną", o „noise of birds" pasidaro net „paukščių giesmė". Iš viso pas Venclovą jaučiama abstraktinimo tendencija, kurios reikėtų vengti: Achmatovos „Dievas davė išsiskirti" pavirsta į „teko išsiskirti", Mandelštamo tylus „kailius avintis šešėlis" pakeičiamas į „nevikrų šešėlį", Pasternako vaizdinga „lakštingalų dvikova" tampa „lakštingalų lengvomis rungtynėmis".

Vis dėlto palyginus su daugeliu išgirtų amerikiečių vertimų, Venclovos vertimai stovi aukštesniame lygyje vien todėl, kad amerikiečiai išvis nesiima rimuoti, o pasitenkina perteikti vien mintį ir kurias ne kurias poetinės kalbos ypatybes. Venclova, iš kitos pusės, sudėtingame eiliavimo procese, atrodo, randa net savotišką kūrybinį impulsą, lyg jis visai nejaustų rimavimo schemos varžtų. Jo

rimai natūralūs, atitinka originalo sumanumą. Pasitelkdamas lietuvių kalbos privalumus — artikelių nebuvimą, priešdėlių naudojimą aspekto išreiškimui, dalyvių gausumą, Venclova kuria kondensuotus, efektyvius poezijos vertimus, kurie išskirtinai kūrybingi ir praplečia lietuvių literatūros patirtį.

Violeta Kelertienė

LIETUVIŠKOJI KNYGA PASAULINĖJE ISTORIJOJE

Levas Vladimirovas, *Knygos istorija. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI-XVII amžius* (Vilnius: Mokslas 1979), 544 psl.

Vilniaus leidykla „Mokslas" 1979 metais išleido gražiai apipavidalintą leidinį, skirtą knygos istorijai amžių tėkmėje. Knygos autorius, Levas Vladimirovas (gimė 1912 metais Telšiuose), žymus bibliotekininkas, 1948-1964 m. buvo Vilniaus Universiteto mokslinės bibliotekos direktoriumi. Jo iniciatyva įkurta Vilniaus Universitete bibliotekininkystės katedra. Jis buvo ir jos vedėju bei dėstytoju. 1964 m. laimėjo tarptautinį konkursą ir perėmė Jungtinių Tautų D. Hammarskjöldo Bibliotekos New Yorke direktoriaus pareigas, kurias ėjo iki 1970 metų, o grįžęs Lietuvon priėmė Vilniaus Universiteto Mokslinės Informacijos Katedros vedėjo pareigas. Yra gausių knygotyros, kultūros ir knygos istorijos straipsnių autoriumi, vietinių ir tarptautinių bibliotekininkų organizacijų veikėju.

Minėtas *Knygos istorijos* tomas apima laikotarpį nuo seniausių laikų iki XVII amžiaus. Tai yra pirmoji veikalo dalis, o antrąją dalį autorius šiuo metu ruošia spaudai. Antrasis tomas apims knygos istoriją nuo XVIII amžiaus iki mūsų laikų.

Pirmame tome randame šiuos skyrius: Rašto atsiradimas ir raida. Knyga senovės rytų valstybėse. Knyga antikinėje visuomenėje. Knyga feodalizmo epochoje. Senovės Rusios rankraštinė knyga. Rankraštinė knyga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Spaudos atsiradimas Vakarų Europoje. Knyga XVI-XVII amžiais. Pranciškus Skorina — Vilniaus spaudos pradininkas. Spausdintos knygos

atsiradimas Rusijoje XVI a. Knyga Prūsų, Latvių ir Estų žemėse XVI-XVII a. Prūsijos lietuvių spaudos paminklai. Knyga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. antroje pusėje — XVII a. Rusijos, Ukrainos ir Užkaukazės knyga.

Autorius supažindina skaitytoją su rašto raida, jo atsiradimu įvairiuose kraštuose ir knygos susiformavimu. Aprašo visus šiuo metu žinomus alfabetus, jų tarpusavio santykius, aprašo medžiagas ir įrankius, kokie naudota rašymui. Knygos sąvoka, paimta plačiąja prasme, apima knygos gamybą — knygos techniką, knygos platinimą per prekybą — knygynus, knygos platinimą per bibliotekas ir skaityklas.

Autoriaus nagrinėjamų klausimų tarpe yra ir knygos visuomeninė reikšmė. Knyga išreiškianti mintis, pažiūras, įsitikinimus atskirų asmenų, grupių, tautų — turėjo ir turi savo šalininkų ir priešų, dažnai iššaukia nesantaikas, kovas, persekiojimus. Savo ruožtu knygos gražios, retos arba turinčios ypatingai retas žymes, žadina norą jas gauti nuosavybėn, gimdo pavydą, varžybas, o tai yra jau bibliofilų savybės.

Pirmoje *Knygos istorijos* dalyje aprašyta knyga senovės rytų valstybėse: Egipte, Mezopotamijoje, Babilonijoje ir Vidužemio jūros kraštų antikinėje visuomenėje: Graikijoje ir Romoje. Senosios knygos raidą sustabdė Romos imperijos suirimas. (V-VI a. ant Romos griuvėsių susiformavo feodalinės valstybės: gotų, vandalų, frankų, burgundų, langobardų ir kt.) Kilo naujos srovės, kryptys, nauji rankraštinių knygų gamybos centrai (vienuolynai), kaip Bizantija, Užkaukazės kraštai, Vidurinė Azija. Reikšmingas buvo tolimesnėje knygų istorijoje Arabų vaidmuo: supažindino Europą su popieriaus gamyba, ksilografine spauda, bibliotekomis, turinčiomis viešųjų bibliotekų charakterį. Šiame skyriuje paminėtas rankraštinės knygos atsiradimas Lietuvoje, minimi Lietuvos statutai, metraščiai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos raštai, XIV-XV amžiaus lietuviški tekstai, rankraštinių knygų rinkiniai.

Antroji knygos dalis paskirta spaudos išradimui ir spausdintos knygos istorijai. Pradedant nuo Renesanso amžiaus autorius knygos istoriją paduoda besivystančios kultūros, literatūros, mokslo, mokyklų fone.

Levas Vladimirovas savo veikalą visų pirma yra paskyręs lietuvių visuomenei ir pabrėžia lietuviškosios knygos istoriją. Paduoda daug svarbių ir įdomių faktų iš Lietuvos kultūros, rašto ir knygos atsiradimo bei raidos Lietuvoje ir glaudžiai susieja su tautos istorija. Apie senąsias lietuviškas knygas nemažai rašyta (tarp kitų:

V. Abramavičius, V. Biržiška, N. Feigelmanas, K. Čepienė, P. Galaunė, K. Jablonskis, K. Korsakas, J. Jurginis, I. Lukšaitė, V. Merkys, I. Petrauskienė, A. Tyla ir daugelis kitų), bet Levas Vladimirovas pirmas visą tą medžiagą sujungė ir davė bendrą visapusišką lietuviškos knygos istorijos vaizdą pasaulinės knygos raidos fone.

Knygos istorija yra mokslinis veikalas. Autorius panaudojo labai turtingą šaltinių medžiagą, šalia gausios literatūros (15 svetimų kalbų) sėmė žinias ir iš archyvų, bendrai imant bibliografija (I-jo tomo) apima apie tūkstantį pozicijų. Knyga parašyta lengvu ir patraukiančiu stiliumi, paliesti klausimai, kurie domina įvairius visuomenės sluoksnius. Autorius yra bibliofilas, aiškiai atsispindi jo meilė knygai. Knyga išleista kruopščiai, ant gero popieriaus, su spalvotomis iliustracijomis ir gražiai įrišta. Darbą papildo pavardžių sąrašas.

Levo Vladimirovo knygoje jaučiama stoka dalykinio indekso, bibliografijos sąrašo. Remiantis autoriaus žodžiais, tų trūkumų neturi rankraštis, kurio apie penkis šimtus puslapių leidykla apleido, o šalia dalykinio indekso, bibliografijos buvo ir istoriografija.

Barbora Vileišytė

KATALIKŲ PROTESTO SĄJŪDIS

V. Stanley Vardys, *The Catholic Church, Dissent and Nationality in Soviet Lithuania* (Boulder, Colorado: East European Quarterly, 1978).

Vytautas Vardys į savo mokslinių veikalų sąrašą įtraukė dar vieną knygą — studiją apie religinės bendruomenės būtį komunistų tvarkomoj Lietuvoj. Darbas stropus, įdomus, naudingas, ir deramai pamatuotas. Jo pirmąjį penktadalį sudaro įvadinės apžvalgos, kuriose nagrinėjami toki klausimai kaip katalikybė ir tautiškumas, Bažnyčios padėtis savojoj valstybėj tarpkario metu, ir tos valstybės prapultis rusų bei vokiečių sąmokslininkų sandėrio pasėkoj. Čia

skaitytojas užtiks duomenų bei svarstymų apie carinių vyriausybių pastangas spręsti religines ir tautines problemas, lenkų įtaką Lietuvos tikinčiųjų bendruomenėje ir, pagaliau, lietuviškosios sąmonės išsivystymą. Priėjęs prie nepriklausomos Lietuvos ir aptaręs jos santykius su Vatikanu, Vardys ima bristi gilyn — svarstyti Bažnyčios vietą visuomenėje, konstitucijoje ir politikoje.

Visos tos įžanginės santraukos skaitytoją domina pačia savo temų visuma, o taip pat ir konkrečių duomenų tieka. Pavyzdžiui, darydamas 1863 m. sukilimą sekusios užgniaužties aptartį, Vardys nurodo kiek įvykdyta mirties bausmių, kiek žmonių atsidūrė policijos priežiūroj, ir kiek ištremta iš Lietuvos. Arba vėl, atsidūręs prie įvairių kunigijos reikalų, jis mus painformuoja apie dvasiškių skaičių ir bando kaip galima tiksliau nustatyti jų susigrupavimą tautiniu klausimu. Šitoks polinkis į bendrų samprotavimų konkretinimą skaitytojui padeda suvokti, kaip tiriamieji reiškiniai atrodo laiko perspektyvoj, arba kai prie jų prieini lyginamuoju būdu.

Esminių klausimų gvildenimas prasideda santykiais tarp katalikų ir komisarų Lietuvą užėmus rusams. Atvaizdavęs šias pirmąsias 1940-1941 m. patirtis, Vardys ima gilintis į religinę padėtį anapus geležinės uždangos — pirma Stalino viešpatavimo metu, paskui artimesnės praeities aplinkoj. Duodama bažnytinės bendruomenės teisinė apybrėža ir atkreipiamas dėmesys į priemones ateizmui plėtoti. Autoriui ypač rūpėjo nušviesti religinio protesto sąjūdis: jo kilmė, įžymūs asmens, spauda, susidūrimai su valdžia, ir kiti dėmenys. Artėdamas prie pabaigos, profesorius Vardys atsideda apmąstymui tokių platesnės apimties temų kaip katalikybė ir nacionalizmas, tarybinės politikos poveikis Bažnyčiai, ir taikaus sambūvio galimybė tarp komunizmo ir katalikybės. Pagaliau, knygos priedėliuose patiekiami kai kurie disidentinės veiklos dokumentai ir įvairūs nuostatai religiniam gyvenimui normuoti.

Tikrai verta, reikalinga — o gal net ir išganinga — Vardžio knygą (kad ir per *Draugą*: 4545 West 63rd St., Chicago, Ill. 60629) už $15.00 užsisakyti. Kas trokšta Lietuvos istorijos, tas joje ras daug būtinos medžiagos artimai praeičiai pažinti — bendrųjų sąlygų apybraižų, valstybinio gyvenimo įvykių, biografinių piešinių, retų istorijos šaltinių, lyginamųjų priemonių žymių, ir bibliografinių duomenų. O kas knygą naudos kaip monografiją, gaus tvirtą pagrindą tolimesniam religinės tematikos tyrinėjimui.

Pastaroji pagunda, žinoma, gali būti ir vienos kitos abejonės priežastimi. Ar ne per anksti, pavyzdžiui, Vardžio tiriamąjį skundo bei protesto sąjūdį aiškinti kaip kovą už liberalią visuomenę? Juk anot paties autoriaus, net ir *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, to sąjūdžio balsas, dar nėra pakankamai išsamiai pasisakiusi apie norimus Bažnyčios ryšius su valstybe ir, aišku, apie visą eilę kitų liberalinei valstybei būdingų savybių. Taip pat šiokia tokia problema yra ir tai, kad vietomis pernelyg daug remiamasi vienu pagrindiniu šaltiniu, būtent, minėtąja *Kronika*. Tokiais atvejais (kad ir nekeliant jokių abejonių dėl pačios *Kronikos*), klausimai apie medžiagos požymių visumą, atranką, kokybę, teksto aiškinimą, ir tikrumo nustatymą darosi aktualesni negu jie paprastai būna. Pagaliau, šis vertingas mokslo veikalas būtų buvęs kur kas sklandesnis, jeigu *East European Quarterly* leidykla būtų suteikusi Vardžiui rūpestingesnę pagalbą kalbai bei rašymo būdui patobulinti.

Leonas Sabaliūnas

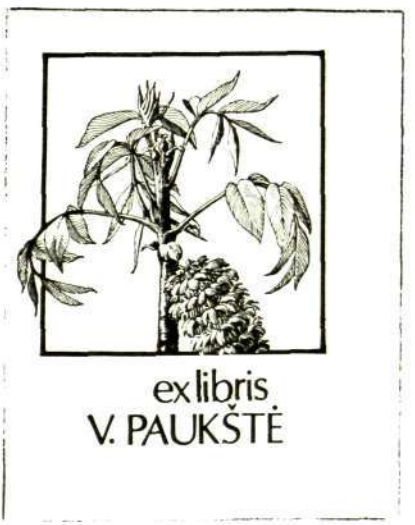

ATSIŲSTA PAMINĖTI

1 *Akiračiai,* 1980 Nr. 8, 9, 10; 1981 Nr. 1, 2.

2 Leonardas Andriekus, *Eternal Dream: Selected Poems.* Ed. and tr. by Jonas Zdanys (New York: Manyland Books, 1980). Romo Viesulo viršelis.

3 *Evangelijos šviesa.*

4 Antanas Jasmantas, *Ir niekad ne namolei.* Eilėraščiai (Southfield, Mich.: Ateitis, 1980). Danguolės Kuolienės viršelis.

5 *Jaunā gaita,* Nr. 130, 131.

6 Anatolijus Kairys, *Vyskupo sodas* (Chicago: Lietuvių Literatūros Bičiuliai, 1980). Petro Aleksos viršelis.

7 Juozas Kapačinskas, *Spaudos baruose.* Atsiminimai (Chicago: Chicagos Lietuvių Literatūros Draugija, 1979).

8 Vytautas Kavolis, „Romanticism and Taoism: The Planes of Cultural Organization," atspaudas iš *Comparative Civilizations Review,* No. 5 (Fall, 1980), pp. 1-32.

9 Algirdas Landsbergis, *Trys dramos* (Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1980), Zitos Sodeikienės viršelis.

10 *Lituanus,* Vol. 26, No. 4.

11 *Moteris,* 1980 rugsėjis / spalis, lapkritis / gruodis.

12 *Mūsų sparnai,* Nr. 48, 49.

13 *Pasaulio lietuvis,* 1980 Nr. 7-8, 9, 10.

14 Henrikas Radauskas, *Eilėraščiai (1965-1970).* Pomirtinė poezijos knyga (Chicago: Vytautas Saulius, 1978). Spaudai paruošė ir pastabomis palydėjo Jurgis Blekaitis. Įvadą parašė Alfonsas Nyka-Niliūnas.

15 Aleksandras Radžius, *Priimk mane, mėnuli.* Eilėraščiai (Southfield, Mich.: Ateitis, 1980). Ados Korsakaitės-Sutkuvienės viršelis.

16 Thomas Remeikis, *Opposition to Soviet Rule in Lithuania, 1945-1980* (Chicago: Institute of Lithuanian Studies Press, 1980).

17 *Šventasis Raštas: apaštalų darbai.* Komentarai-aiškinimai. Paruošė Kostas Burbulys (Chicago, 1980).

18 Emily Tall, „Interview with Tomas Venclova, Lithuanian Translator of *Ulysses*," atspaudas iš *James Joyce Quarterly*, Vol. 17 (Summer, 1980), pp. 353-358.

19 *Tėviškės žiburiai.*

20 Vitolis E. Vengris, *Lithuanian Book Plates/Lietuvių ekslibriai* (Chicago: Lithuanian Library Press and Loyola University Press, 1980). Dail. ir techninis red. Petras Aleksa.

21 *World Literature Today*, Autumn, 1980; Winter, 1981.

METMENŲ ŠIMTININKAI:

74) Jonas ir Elizabeth Dovydėnai
75) Roma ir Saulius Kupriai

metmenys

Redaguoja: Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redakcijos bendradarbiai: Algirdas Titus Antanaitis, Živilė Bilaišytė, Karolis Drunga, Mykolas Drunga, Marija Gimbutienė, Algirdas Julius Greimas, Aušra-Marija Jurašienė, Zina Katiliškienė, Violeta Kelertienė, Algirdas Landsbergis, Ilona Gražytė Maziliauskienė, Icchokas Meras, Algis Mickūnas, Romas Misiūnas, Henrikas Nagys, Kostas Ostrauskas, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, Rimvydas Šilbajoris, Vincas Trumpa, Bronius Vaškelis, Tomas Venclova, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: Vytautas O. Virkau

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Vytenis Lietuvninkas, Birutė Lintakienė, Julius Lintakas, Ramutė Plioplytė, Vitolis Vengris, Vytautas Vepštas, Danutė Žilevičienė

Administracija: Marytė Paškevičienė
3308 W. 62nd Pl.
Chicago, Illinois 60629

Kaina: Šio numerio — 3 dol., keturių numerių prenumerata — 10 dol., Kanada ir užsienis — 12.00 dol., garbės prenumerata — 15 dol.

Leidžia: A M & M Publications.

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Illinois.

Published by A M & M Publications, Non-profit Organization.

This issue is partially funded by the Illinois Arts Council.

5,-

ALp(LKA)1742
1981, Nr.41

88.291.80